

Списание за библиотечни и информационни науки,
книгознание и литературна история

БИБЛИОТЕКА

ГОДИНА XXIII (LXII)

2'2016

ГЛАВЕН РЕДАКТОР **АСЕН** ГЕОРГИЕВ

РЕДАКТОР **ПЕТЪР** ВЕЛИЧКОВ

КОРЕКТОР **НАДЯ** КАЛЪЧЕВА

ПРЕДПЕЧАТ **ГЕОРГИ** ИВАНОВ

СНИМКИ **ИВАН** ДОБРОМИРОВ

КОРИЦА **ХРИСТО** КЪРДЖИЛОВ

ПЕЧАТНИ КОЛИ 10,25. ФОРМАТ 70×100/16. ТИРАЖ 250

НАЦИОНАЛНА БИБЛИОТЕКА „СВ. СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЙ“. 1037 СОФИЯ,
БУЛ. „ВАСИЛ ЛЕВСКИ“ 88

ТЕЛЕФОНИ НА РЕДАКЦИЯТА: 9183 220, абонамент и продажби 9183 152

E-mail: a.georgiev@nationallibrary.bg; peturveli4kov@abv.bg

ПЕЧАТНИЦА НА НБКМ. СОФИЯ 2016

РЪКОПИСИ НЕ СЕ ВРЪЩАТ. ISSN 0861-847X

„Птици“ – снимка Иван Добромиров

РЕДАКЦИОНЕН СЪВЕТ

проф. д.ист.н. Иван Илчев
проф. д.ф.н. Боряна Христова
проф. д.ф.н. Анка Гергова
проф. д-р Кирил Топалов
проф. д.изк. Симеон Недков
проф. д.ф.н. Красимира Даскалова
проф. д-р Ирена Петева
проф. д-р Стоянка Кендерова
доц. д-р Александра Дипчикова

РЕДКОЛЕГИЯ

гл. редактор Асен Георгиев
редактор Петър Величков
членове:
проф. д-р Алберт Бенбасат
проф. д.ф.н. Оля Харизанова
проф. д.с.н. Цветан Давидков
проф. д.ик.н. Желю Владимиров
проф. д.ф.н. Николай Аретов
доц. д-р Людмила Андреева
доц. д-р Владя Борисова
доц. д-р Антоанета Тотоманова
доц. д-р Цветанка Панчева
доц. д-р Елисавета Мусакова
доц. д-р Калина Иванова
д-р Анета Дончева
Росица Чернокожева

СЪДЪРЖАНИЕ

ПРОФЕСИЯ

МАЛИНА ДИМИТРОВА, НЕДА УЗУНКОЛЕВА

БИБЛИОТЕКА „КЛАСИЧЕСКА ФИЛОЛОГИЯ“ НА 95 ГОДИНИ 5

ИВАН АЛЕКСАНДРОВ

УСПЕШНОТО ПАРТНЬОРСТВО НА РЕГИОНАЛНА БИБЛИОТЕКА

„П. Р. СЛАВЕЙКОВ“ С КАТЕДРА „БИБЛИОТЕКОЗНАНИЕ, БИБЛИОГРАФИЯ

И НАУЧНА ИНФОРМАЦИЯ“ ПРИ ВТУ „СВ. СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЙ“ 11

ИВАЙЛА БОГДАНОВА

РЕСТАВРАЦИЯТА НА МАТЕРИАЛИ ОТ ОТДЕЛ „КАРТОГРАФСКИ

И ГРАФИЧНИ ИЗДАНИЯ“ В НАЦИОНАЛНАТА БИБЛИОТЕКА

„СВ. СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЙ“ 16

ИНТЕГРАЦИЯ

АННА МИТЕВА

БИБЛИОТЕКИТЕ В ЕВРОПЕЙСКИТЕ ОБРАЗОВАТЕЛНИ

И КУЛТУРНИ ПОЛИТИКИ ЗА ИНТЕГРИРАНЕ НА РОМСКОТО МАЛЦИНСТВО 23

АКТУАЛНО

СИМОНА КАЛЕВА

ТРАДИЦИИ И ИНОВАЦИИ В СВЕТА НА ЧЕТЯЩИЯ КОНСУМАТОР 33

КРЪГОЗОР

МАРТА ГАЙЕНЦКА

НАЙ-НОВИТЕ АНГЛИЦИЗМИ В БЪЛГАРСКИЯ ЕЗИК 40

МИНАЛО

МАРГАРИТА КОЛЕВА, ВЕСЕЛИНА СПАСОВА

КНИЖОВНОТО ПРИСЪСТВИЕ НА ЕМАНУИЛ ВАСКИДОВИЧ В БИБЛИОТЕКАТА

НА ПБНЧ „ЕЛЕНКА И КИРИЛ Д. АВРАМОВИ – 1856“ – СВИЩОВ 47

ЛЮДМИЛА ХР. МАЛИНОВА

РАДА КАЗАЛИЙСКА – ПЪРВАТА УЧИТЕЛКА В РОДОПИТЕ И ПОЕТЕСА 56

ЧЕСТИТО!	62
БИБЛИОГРАФСКИ СПРАВКИ	63
НОВИ СПРАВОЧНИЦИ В НБКМ ЗА 2015 г.	68
ПЕТЪР ДИНЕКОВ	
ДНЕВНИЦИ 1933–1992	77
ТАЛОН ЗА АБОНАМЕНТ	164

Всеки автор получава по 1 брой от списание „Библиотека“, в който е поместен негов текст. Хонорари се изплащат само на поръчани материали.

Приемен ден за автори – сряда от 14 до 15 часа.

Списание „Библиотека“ се издава от Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“. Действителен собственик – Министерство на културата на Република България.

БИБЛИОТЕКА „КЛАСИЧЕСКА ФИЛОЛОГИЯ“ НА 95 ГОДИНИ

МАЛИНА ДИМИТРОВА, НЕДА УЗУНКОЛЕВА

95 YEARS CLASSICS DEPARTMENT LIBRARY.
INTERVIEW WITH PROF. DR. ALEXANDER GERDJIKOV – A “CLASIC” BY
EDUCATION AND NEWLY ELECTED RECTOR OF SOFIA UNIVERSITY
Malina Dimitrova, Neda Uzunkoleva

SUMMARY

The article gives us a short history of Classics Department library of Sofia University and a interview with the newly elected rector.

Библиотека „Класическа филология“ е една от най-старите филиални библиотеки в структурата на Университетската библиотека „Св. Климент Охридски“. През 2016 г. тя навършва 95 години.

На 2 юли 1921 г. се полагат основите на Семинара (впоследствие Институт) по класическа филология в Софийския университет. „За титуляр на катедрата е назначен Александър Балабанов, класическата филология е обявена за отделна университетска специалност.“¹

Макар и фрагментарен, важен извор за историята на библиотеката (както и на самата катедра) е Първата инвентарна книга на Семинара по класическа филология от 1926 г. В нея са вписани „първите придобивки“ на библиотеката.

Преподаватели и студенти по класическа филология, 1931 г. На първия ред вляво е проф. Александър Балабанов, а вдясно – проф. Богдан Филев; до него е бъдещата преподавателка в университета Руска Гандева. На втория ред вляво са професорите Димитър Дечев и Гаврил Кацаров, а в средата (с чаши бира) – Яна Язова и бъдещият академик Димитър П. Димитров. Най-горе, прав с очила е бъдещият професор Емил Георгиев

¹ Веселинов, Димитър. Летописна книга на Факултета по класически и нови филологии. [т. 1]–2. София: Унив. изд. „Св. Климент Охридски“, 2008–2011, с. 34.

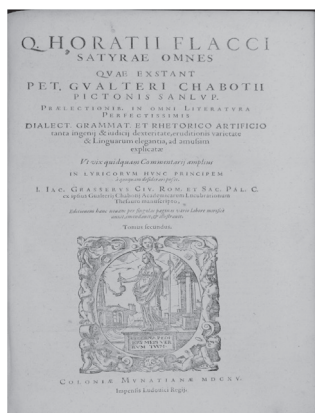
Броят на семинарните или институтски библиотеки към съществуващите вече факултети в Софийския университет се увеличава в началото на 20-те години на XX в. Този факт кореспондира с научните и образователните изисквания и дава тласък за развитието на университетската библиотечна мрежа. В протокол № 2 (от 28.02.1894) на Библиотечния комитет на Университетската библиотека се уточнява, че семинарните библиотеки са и читални „за усилване на научните знания на членовете на семинара“.

В летописната хроника на Университетската библиотека е уточнено, че веднага със създаването на Семинара по класическа филология започва да се формира и библиотечната сбирка към него.² Трябва да подчертаем и конкретните образователни обстоятелства в исторически аспект, допринесли за появата ѝ. Решителна е намесата на първостроителите на класическата филология в СУ „Св. Кл. Охридски“, завършили образованието си в големи европейски университети, които носят със себе си компетентност, позволяваща им да съдействат за тази кауза и с голяма отговорност да приемат предизвикателството – изграждане на библиотека със специализиран фонд.

За началния етап на формиране на библиотечната сбирка дарителството на книги е характерен начин на комплектуването ѝ. В инвентарния дневник на Университетската библиотека е посочено частно дарение, получено от русина Йозефович чрез д-р Мирков, което съдържа „137 главия в 284 т. книги и периодични издания. От тях 79 са руски език, 56 – на латински, 1 – на гръцки [...]“.³ Така постепенно се поставят основите на уникална колекция от редки и ценни издания, която ни дава самочувствието, 95 години след основаването на филиалната библиотека, да твърдим, че тя е *най-богатата специализирана библиотека в страната*, съставена от текстове на старогръцки и римски автори в оригинал.

Сред дарителите на библиотека „Класическа филология“ срещаме и имената на редица преподаватели –

№	ИМЕНА НА ТИТУЛОТЕ	ИМЕНА НА АВТОРА	Цена	Стойност на даренията
1.	Spicilegium poetarum		18/18	18/18
2.	Schulbuch für Griechisch		18/18	18/18
3.	Historische Schulbuch		18/18	18/18
4.	Griechisch Schulbuch		18/18	18/18
5.	Griechisch Schulbuch		18/18	18/18
6.	Griechisch Schulbuch		18/18	18/18
7.	Griechisch Schulbuch		18/18	18/18
8.	Griechisch Schulbuch		18/18	18/18
9.	Griechisch Schulbuch		18/18	18/18
10.	Griechisch Schulbuch		18/18	18/18
11.	Griechisch Schulbuch		18/18	18/18

² Петкова, Лиляна, Шопова, Славка. История на Университетската библиотека „Св. Климент Охридски“. 1888–1944. науч. ред. Анна Ангелова. София: Унив. изд. „Св. Кл. Охридски“, 2011, с. 358.

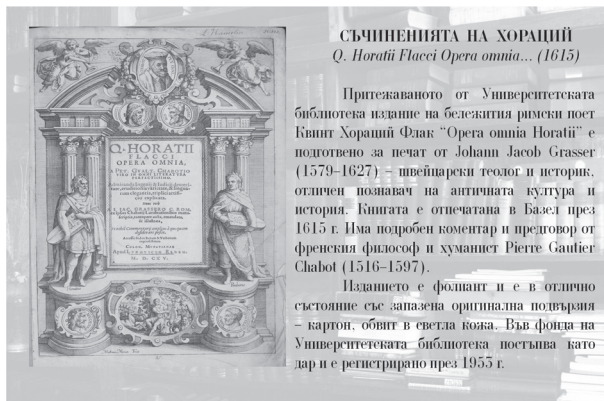
³ Пак там, с. 61.

проф. Гаврил Кацаров, проф. Александър Балабанов, проф. Д. П. Димитров, проф. Димитър Дечев, личната сбирка на проф. Александър Ничев и др., което за пореден път доказва ангажимента на преподавателите към библиотеката.

Освен основатели и участници в изграждането на библиотеката няколко поколения преподаватели са и библиотекарите. Сред първите библиотекарите срещаме името на проф. Богдан Богданов. Тук е мястото да отбележим още един интересен факт от „биографията“ на библиотека „Класическа филология“. Тя се помещава в кабинета на преподавателите и поради липса на щат за библиотекар от основаването си до 2014 г. е поддържана на **доброволен принцип** от преподаватели, докторанти и студенти. Сътрудниците на библиотеката не са посочени никъде поименно, но в сигнатурната тетрадка се разпознават почерците на проф. Веселин Бешевлиев, проф. Страшимир Лишев, проф. Богдан Богданов, проф. Доротея Гетов, проф. Петя Янева, Росен Сиромахов, доц. Невена Панова. Първият щатен библиотекар, който днес работи в библиотеката, също така е за-

Днес библиотеката се адаптира към новите предизвикателства, към съвременната научна, образователна и информационна среда. Като неразделна част от мрежата на Университетската библиотека тя е напълно автоматизирана, а фондът ѝ е отразен в електронния каталог. Библиотеката разполага с 8 работни места, едно от които е компютъризирано. Фондът се състои от близо 9000 библиотечни единици: оригинални текстове на старогръцки и латински (ок. 2500 т.); преводи на антични автори на съвременни езици; изследвания върху античната история, археология, епиграфика, култура, литература и философия; езикознание; речници, енциклопедии и сборници.

СЪЧИНЕНИЕТА НА ХОРАЦИЙ
Q. Horatii Flacci Opera omnia... (1615)

Притежаваното от Университетската библиотека издание на безсметния римски поет Квинт Хораций Флак „Opera omnia Horatii“ е подготвено за печат от Johann Jacob Grasser (1579–1627) – швейцарски теолог и историк, отличен познавач на античната култура и история. Книгата е отпечатана в Базел през 1615 г. Има подробен коментар и предговор от френския философ и хуманист Pierre Gaullier Chabot (1516–1597).

Изданието е фолиант и е в отлично състояние със запазена оригинална подвързия – картон, обвит в светла кожа. Във фонда на Университетската библиотека постъпва като дар и е регистрирано през 1955 г.

вършил и специалност „Класическа филология“.

През годините филиалната библиотека постепенно се превръща в неделима част от научния живот на университета. От есента на 2014 г. тя е разположена в ново помещение: легендарната аудитория 187, ремонтирана благодарение на дарение от възпитаника на факултета – Илко Минев, живеещ в Бразилия.

По случай 95-годишния юбилей на библиотека „Класическа филология“ се обърнахме с няколко въпроса към ректора на СУ „Св. Климент Охридски“, възпитаник на факултета по Класически и нови филологии, класикът проф. д.ф.н. Анастас Герджиков.

Представете на аудиторията читателя и преводача Анастас Герджиков...

Винаги съм чел много, още като дете. По това време по идеологически причини не се превеждаше всичко, така че по принуда прочетох цялата класика. Сега има много повече избор и често други книги изместват класиката в предпочитанията на младите хора, да не говорим, че визуалното – филмите, интернет и компютърните игри, измества четенето.

Преводач съм на „Политика“ на Аристотел – основополагащ труд на политическата мисъл. Това тласна за дълго и научната ми работа към занимания с политическите съчинения на Античността и Средновековието, въпреки че първоначалните ми намерения бяха съвсем други и чак сега се връщам към тях.

Проф. Герджиков, каква е връзката ви с библиотека „Класическа филология“?

Нашите библиотеки са по-бедни от тези в богатите страни и това се отнася и за сравнението на университетските библиотеки у нас и в чужбина. Все пак Университетската библиотека на Софийския университет е втората по големина в страната с голям и разнообразен фонд, а библиотеката „Класическа филология“ е мястото, в което има най-богатата колекция у нас от литература за Античността – за класическите езици, литератури, история и култура. Основните трудове по тези теми бяха налице и преди, но през последните години по проекти и с дарения бяха набавени много текстове от антични автори и нови монографии.

В продължение на 25 години провеждах часовете си в библиотека „Класическа филология“, отчасти поради липса на аудитории, но и поради връзката на преподаването с книгите – по време на час постоянно възниква нужда от справка с античните автори, със специализирани енциклопедии или с големите речници,

което едновременно дава знания и развива уменията на студентите за работа с подобен справочен апарат.

Разкажете за големите книги на Античността.

Имената на авторите на „големите“ книги като Омир, Херодот, Тукидид, Платон, Аристотел, Цицерон и Вергилий са известни на всички. Водя в магистърска степен курс с подобно наименование и се опитвам да убедя студентите, че има много повече големи книги, не непременно най-обемните или от най-известните автори. Някои от кратките речи на Цицерон са „големи“, защото оказват с идеите си влияние в продължение на 2000 години, майсторски и напълно актуални днес са слабо известни произведения на Плавт, Хораций, Овидий и Сенека. Най-„големи“ са сравнително кратките диалози на Платон.

Италианката Джована Чири беше първият журналист, който разпространи новината, че папа Бенедикт XVI се отказва от ръководството на Римокатолическата църква. Тя изпревари останалите, защото папата обяви решението си на латински и всички останали трябваше да чакат превод на италиански, английски и т.н.? Имате ли подобна случка? Латинският помага ли ви в ежедневието?

Такива анекдоти са популярни във всички епохи. Обикновено припомням сцената от „Индиана Джоунс и последният кръстоносен поход“, в която Индиана подскача по плочи с букви, за да изпише името на Бога, в опит да премине поредното препятствие. Баща му, който знае латински по-добре, се досеща, че в онази епоха името *Jehovah* се е изписвало с I, защото буквата J е въведена по-късно. Индиана обаче започва с J и кракът му пропада още на първата плоча.

Латинският не помага в ежедневието, освен ако учите някой романски език или английски, защото много думи произхождат от латински. Изучаването на старогръцки и латински обаче ни прави културни хора. Не само защото терминологията на всички науки без класически знания е просто набор от непонятни думи за запаметяване, културното влияние на Античността се вижда още по-ярко в духовните идеи, преминали от древногръцката и римската култура, философия и право в съвременната култура. Да знаем старогръцки и латински, означава да разбираме не само термините на всяка наука, а и идеите, които се крият зад тях. Нека не забравяме, че в продължение на хиляда години латинският е бил общият език на науката, както днес английският (само преди 100 години още са се писали дисертации на латински). Затова трудовете на класиците дори на математиката и природните науки като Ойлер и Нютон са писани на латински.

Известен е списъкът на Бродски със задължителни според него произведения, който той връчва на своите студенти? Какво включва вашият списък?

Труден избор! За класиката от Античността до XVIII век списъкът отдавна е ясен, съгласен съм с канона. Трудно става при съвременната литература от последните 100–150 години, която е твърде близо до нас, за да отсеем това, което ще остане класическо. Към това се прибавят личните вкусове и пристрастия (Бор-

хес ли харесвам повече, или Кортасар?) и собствените открития на всеки читател (като дете бях влюбен в непретенциозния дебютен роман на Унамуно „Мъгла“ и в атмосферата на повестите на Артур Шницлер, които отдавна не са толкова популярни).

Какъв въпрос бихте задали на Аристотел?

Никога не съм изпитвал желание да говоря с някой покоен класик на литературата или философията. Но ако все пак имам тази възможност, бих предпочел Платон пред Аристотел. Няма област на човешката култура, от философската и политическата мисъл през структурализма в езикознанието до теория на множествата, която да не е дълбоко платонистка в същността си.

УСПЕШНОТО ПАРТНЬОРСТВО

НА РЕГИОНАЛНА БИБЛИОТЕКА „П. Р. СЛАВЕЙКОВ“ С
КАТЕДРА „БИБЛИОТЕКОЗНАНИЕ, БИБЛИОГРАФИЯ И НАУЧНА
ИНФОРМАЦИЯ“ ПРИ ВТУ „СВ. СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЙ“

ИВАН АЛЕКСАНДРОВ¹

A SUCCESFUL PARTNERSHIP

Ivan Alexsandrov

SUMMARY

The article gives an idea of the contributions specialists from Regional Library P. R. Slaveykov have in creation and development of the Department for Library Sciences and Mass Communications of VTU Sts. Cyrill and Methodius.

Регионална библиотека „Петко Рачев Славейков“ е един от водещите културни институти във Велико Търново. В статията е представен приносът на специалистите в създаването и развитието на катедра „Библиотекознание и масови комуникации“ при ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“.

Началото поставя проф. Марин Ковачев. От 2 април 1958 г., когато поема ръководството на „Методичен отдел“ във Великотърновската библиотека, той се занимава и с научна работа. Като научен сътрудник по краезнание е включен в състава на научната секция по библиография при Народната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ в София. През 80-те години на миналия век се свързва трайно с преподавателска работа по библиотекознание, библиография и краезнание във Великотърновския университет. Той поставя библиотечната работа в библиотеката на научни основи. През 1992 г. по негова инициатива се създава катедра „Библиотекознание, библиография и научна информация“ при Великотърновския университет, на която става пръв ръководител. Тя е първата извънстолична университетска структура по библиотекознание. За нас, библиотечните работници, този факт е от изключителна гордост. Дългогодишната му работа с краеведите от Великотърновски окръг и подпомагането на дейността и на онези от страната, му спечелват уважението и избора за председател на Съюза на краеведите в България през февруари 1998 г. Активна е и международната му дейност. Изключително уважаван е от студентите си, библиотечните работници от областта и краеведите от страната.

¹ Авторът е директор на Регионална Народна библиотека „Петко Рачев Славейков“ – Велико Търново.

Проф. Марин Ковачев през изминалите двадесет години създаде свои последователи в лицето на доц. д-р Живка Радева, която израсна като специалист в Регионална библиотека „Петко Рачев Славейков“. В катедрата тя свързва преподавателската си работа с развитието на краезнанието. През 2012 г. Калина Иванова, заместник-директор в библиотеката, защита докторат на тема „Библиотеките във Велико Търново и региона от средата на XIX век до днес“. След година и авторът на тези редове също защита докторат – на тема „Местната власт и културните институции“. Положително влияние върху работата ни оказва международното сътрудничество и внедряването на чуждестранния опит. В чужбина нашите постижения намират приложение, което ни удовлетворява и стимулира. Особено добри са резултати от разработването на проекти. Осъществи се взаимна зависимост, обвързаност и обусловеност между научните постижения в катедрата, които са различни по характер и библиотеката като пространство, което подпомага тяхното реализиране. Това е световна практика, към която може да се добави и нашият опит и добри резултати.

През изминалите години настъпиха големи и положителни промени в нашата професия. Тя стана интересна и с редица достойнства към създаването на книгата, на нейното съхранение и разпространение. Развитието на книжните процеси претърпя сериозна динамика. Промени се разбирането за съвременната библиотека. Това е причината за все по-задълбочаващото се и развиващо се сътрудничество между нашата библиотека и академичната среда. Това показват резултатите от Националната научна конференция с международно участие „Библиотеки. Четене. Комуникации“. Дискутираните от 2002 г. най-нови научни теми от участниците и публикуването им в сборник подпомага развитието на специалистите. Размяната на експертно-консултанска помощ се отразява положително в работата ни. Кръглата маса „Мисия книгоиздаване – възможна?“ се проведе по повод Световния ден на книгата и авторското право. На нея издатели, търговци на книги, студенти и преподаватели проведоха задълбочена дискусия. Преподавателите и студентите в направление „Доброволчески инициативи“ се представят на националната кръгла маса „Стани доброволец! Дай своя принос!“. Най-новият научноизследователски проект в катедра „Библиотекознание и масови комуникации“ бе кръглата маса на тема „Дигитализация и фотография“, на която бяхме домакини на 8 юли 2014 г. Кръглата маса бе посветена на 20-годишнината на катедра „Библиотекознание и масови комуникации“. На нея беше представен проектът на Великотърновския университет „Дигитализация на аудио-визуалния и фотографския фонд на ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“.

С всяка изминала година сътрудничеството между библиотеката и университета дава добри резултати. Университетските преподаватели се включват в наши проекти, консултират, съдействат при решаването на проблеми в практиката на библиотечните специалисти. За научноизследователската си работа преподавателите използват богатия библиотечен фонд. За пример ще посочим доц. д-р Елена Георгиева, която участва и провежда обучение по библиотечен мениджмънт в рамките на програмата „Глоб@лни библиотеки – България“, модул 2 „Визия на съвременната обществена библиотека в България“ и „Управление на обществената

библиотека“. Преподавателите се включват и като лектори на ББИА към Центъра за продължаващо образование на библиотекари за специалисти с висше образование с образователно-квалификационна степен „бакалавър“ или „магистър“.

Служители на библиотеката, които притежават богат експертен и практически опит, провеждат занятия със студенти в катедрата партньор. В Регионална библиотека „Петко Рачев Славейков“ от години се провежда учебната практика на студентите от специалност „Библиотечно-информационни технологии“. Библиотеката е място и за провеждане на семинарни занятия по дисциплините „История на книгата“, „Краезнание и медии“ и др. Всяка година студенти от университетските специалности в професионално направление 3.5. „Обществени комуникации и информационни науки“ намират в библиотеката добър прием и възможности за практическо приложение на придобитите знания.

Студентите от специалност „Библиотечно-информационни дейности“ провеждат в библиотеката учебната си практика и част от семинарните си занятия. Студентите участват в проявите, които ние организираме по повод Националната библиотечна седмица. Тези от специалността „Книгоиздаване“ се срещат в библиотеката с автори, издатели и други личности, свързани с книгата. Колегите им от специалност „Връзки с обществеността“ получават при нас, в Регионална библиотека „Петко Рачев Славейков“, първите си практически уроци по събитийен маркетинг и мениджмънт. Те се включват в организирането на прояви с различен характер, в подготвяне на медийни планове и пресклипинги. Така ние подпомагаме тяхната бъдеща професионална квалификация. Студентите от специалност „Журналистика“ пък използват изключително много богатия фонд от периодика, който се съхранява в библиотеката. Той им помага да се подготвят за участие в университетските медии – електронен вестник „ВТУ Вест“, онлайн радиото „ВТУ Радио“ и „ВТУ Тв“. В тях те отразяват събития от богатата ни културна програма. Осъществяват записи на съвместните ни прояви, а често пъти са предпочитани и за техни модератори.

Онези от тях, които са работили най-активно в съвместните проекти, кандидатстват по проекта „Студентски стипендии“, който е съфинансиран от Европейския социален фонд по Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси“. Следващият проект, финансиран от същата програма, от който студентите могат да се възползват, е свързан с регистрирането на библиотеката като работодател в „Ученически и студентски практики“ програма.

Доказателство за резултатното сътрудничество е договорът за партньорство, който подписахме с катедрата. Ние подпигуряваме аргументирана подкрепа при акредитацията на специалност „Библиотечно-информационни дейности“. На периодичните срещи на ръководствата на двете институции обсъждаме възможностите за разширяване на сътрудничеството и на практиката в учебните планове, която да се реализира при нас.

Регионалната библиотека „Петко Рачев Славейков“ предоставя възможности и за художествено-творчески прояви на студентите. Сътрудничеството с младите хора превръща библиотеката в съвременен културен и информационен център, отворен широко за бъдещите специалисти – особено за реализиране на техните ори-

гинални и нестандартни идеи. Най-голяма част от тях се осъществяват по повод 23 април – Световния ден на книгата и авторското право, когато библиотечното пространство се променя коренно. То се превръща в приказна градина по време на инициативата „Магията на детската книга“. В нея студентите, облечени като герои от детските книжки, скъсяват дистанцията между себе си, от една страна, и децата, книгите и библиотеката, от друга. По този атрактивен начин най-малките са спечелени за каузата. Децата от детските градини на Велико Търново, които са изпълнили пространството пред библиотеката, са гости на вълнуващ празник. Феята на приказките ги приветства и ги кани да влязат в библиотеката, зад вратите на която се крият хиляди детски книжки с приказки – вълшебен прозорец към света.

По инициатива на студентите от специалност „Връзки с обществеността“ за първи път Регионалната библиотека организира бал „В света на книгите“. На 17 март 2012 г. в библиотеката, която вече се беше превърнала в любимо място за практики и срещи, беше организирана церемония по връчване на дипломите на абсолвентите от катедрата. В полунощ на 23 април 2012 г. фойето на библиотеката се превърна в бална зала. Между музиката и танците се редуваха игри с въпроси за книги, автори и герои, раздаваха се награди. Беше интересно, особено за онези граждани на Велико Търново, които за първи път присъстваха на подобни нестандартни празненства.

За съвместната работа със студентите ще посочим още една тяхна инициатива, която реализирахме съвместно. В пространството пред филиала на библиотеката – в квартал „Бузлуджа“, се оформи зелено пространство след засяването на 20 дръвчета, по повод на 20-годишния юбилей на катедрата. Той бе отбелязан и с две изложби в централната сграда на библиотеката. Първата изложба от публикуваните научни издания на катедрата беше най-доброто доказателство за развитието ѝ в научно отношение. Втората изложба „Снимките разказват“ отразяваше многобройните прояви по време на изминатия път.

Изучаването на чуждестранния опит от студентите и неговото приложение във Велико Търново и страната е добър показател за високото ниво на тяхната подготовка. Показателна в това отношение е реализацията на инициативата „Пътуваща книга“ (буккросинг). Първоначално тази идея всеки институт реализираше самостоятелно. По повод 23 април, „Ден на книгата“, библиотеката започна да оставя книги на тихи места в града. Направихме същото и в салона на театъра, с цел преди началото на постановката зрителите да проявят интерес към книгите. Следващата инициатива, която нарекохме „Пътуващо такси“, имаше за цел да привлече към буккросинга четящите таксиметрови шофьори. Студентите в две последователни години сформират информационни пунктове на ключови места в старата столица и в няколко училища. Те разясняват същността на буккросинга. Осъществяват т.нар. „тур на книгата“ – в пиковите часове на деня по главните улици на града те „разхождат“ книжен пакет с логото на буккросинга. Така те работят за формирането на буккросинг зони във Велико Търново. Студентите събират от доброволци книги, които регистрират от общ акаунт на сайта му. Събраните книги оставят на буккросинг зоните във Велико Търново на 23 април.

Експериментът проработи и в Пловдив, Стара Загора и София. Осъществени са контакти с първите буккросинги в страната и с автори на идеята на това световно книжно явление.

Ще представим конкретно работата по инициативата на студентите „Да отворим книга“, която бе реализирана в МДТ „Константин Кисимов“. На стълбите пред театъра доброволци с книга в ръка „замръзват“ за няколко минути, като се опитват да образуват с телата си фигура, която наподобява отворена книга. Минувачите се спират с интерес и поздравяват младежите за нетрадиционната идея и защитаваната кауза. След тази проява на студентите броят на организиранияте подобни събития в града и в страната значително нараства. Тя се превръща в своеобразна форма за изразяване на младежка гражданска позиция по провокативен, забавен и оригинален начин.

Тези инициативи показват колко различно, провокиращо и интересно може да бъде библиотечното пространство, когато е отворено към младите хора в нашата професия. Обединяването на усилията на сегашните и на бъдещите „рицари на книгата“ се превръща в естествено свързващо звено за книжния сектор. Определящ за ефективното му функциониране е диалогът на всички нива на свързаност и постоянното търсене на възможности за задълбочаване на връзките чрез ангажираност на всеки един от участниците. Затова водещ е примерът на Регионална библиотека „Петко Рачев Славейков“ и на катедра „Библиотекознание и масови комуникации“ на ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“, поради установеното между тях разбирателство, сътрудничество и съдействие в името на общата кауза. Ползите от съвместните идейни и научни проекти и за двете страни са очевидни. За преподавателите това е възможност за актуализация и апробация на знанията и уменията. За студентите е вид предизвикателство и средство за придобиване на увереност и опит за подобряване на комуникативните и практическите им умения. И ако си позволим да перефразираме популярната максима, че днес библиотеките не са това, което бяха, защото са длъжни да отговорят на изискванията на съвременето. Взаимодействието между библиотеката и катедрата може да бъде пример за останалите колеги в страната. Препоръчваме им и те да се превърнат в „приказна градина“, в „церемониално място“, в „бална зала“, в „зелено пространство“, в „изложбена зала“, в място за провеждане на научни форуми и практически занятия, за да подпомогнат в развитието си своите приемници в професията.

РЕСТАВРАЦИЯТА НА МАТЕРИАЛИ ОТ ОТДЕЛ „КАРТОГРАФСКИ И ГРАФИЧНИ ИЗДАНИЯ“ В НАЦИОНАЛНАТА БИБЛИОТЕКА „СВ. СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЙ“

ИВАЙЛА БОГДАНОВА

RESTORATION OF MATERIALS FROM THE FUNDS OF DEPARTMENT *GRAPHIC AND CARTOGRAPHIC EDITIONS* IN ST. ST. CYRIL AND METHODIUS NATIONAL LIBRARY

Ivayla Bogdanova

SUMMARY

The article is dedicated to the restoration of posters and albums with lithographs preserved in the funds of department *Graphic and Cartographic Editions* in St. St. Cyril and Methodius National Library. It presents detailed information about the restoration processes that were undertaken due to the unique cultural, historical and art value of the items. All of the posters were printed in the 50's – 60's of XX century, and the album has even greater value since it consists of lithographs created in 1803 by Elisey Ivanovich Koshkin. Therefore for every single document individual restoration decisions had to be made.

В реставрационната лаборатория на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ (направление „Консервация, реставрация и опазване на фондовете“) постъпват разнородни материали за консервация и реставрация от фондовете на библиотеката. Безспорно едни от най-ценните обекти на Националната библиотека са тези на направление „Ръкописно-документално и книжовно наследство“, обособени в отделите: „Ръкописи и старопечатни книги“, „Български исторически архив“ и „Ориенталски сбирки“. В тях се съхраняват славяноезични и чуждоезични средновековни и късни ръкописи; славянски кирилски печатни книги от периода XV–XIX в.; старопечатни книги и периодични издания от 1806 г. до 1878 г.; редки и ценни книги след 1878 г.; чуждоезични старопечатни, редки и ценни книги, свързани главно с българската история; миниатюрни издания; документи и фотографии на български исторически архив; документи и ръкописи на османотурски, арабски и персийски език.

Макар научният интерес да е насочен предимно към архивните материали, съхранявани във фондовете на направление „Ръкописно-документално и книжовно наследство“, заради културната, историческата и художествената им стойност, не по-малък интерес заслужава и колекцията от картографски и графични издания, обособена в самостоятелен отдел към направление „Специални колекции“.

Със създаването на Народната библиотека през 1878 г. започва оформянето на фондове с ръкописи, старопечатни, редки и ценни издания, възрожденска периферия и архивни документи. Наред с тях постъпват и картографски и графични издания, но тяхното обособяване в самостоятелен отдел става 70 години по-късно – през 1948 г. Тогава фондът от картографски материали наброява 1500 библиотечни единици, а графичната сбирка съдържа 1985 тома албуми и репродукции.¹ Днес колекцията от картографски и графични издания е една от най-добре комплектуваната сбирка в страната, съдържаща цялата съвременна картографска продукция в това число старинни карти², атласи, глобуси, както и печатни графични, репродукции, портрети, албуми, плакати и др.

През 1956 г. в Народната библиотека се създава първата лаборатория за реставрация на писмени материали, тогава наречена „Химическа лаборатория за хигиена, консервация и реставрация на писмени материали“³. Голям дял в нейната работа заема консервацията и реставрация на ръкописи, старопечатни, редки и ценни издания и документи, но освен тях в нея през годините са обработвани и различни материали от колекцията на картографски и графични издания.

През 2015 г. в направление „Консервация, реставрация и опазване на фондовете“ постъпиха за реставрация географски карти, репродукции, плакати и албум с литографии.

Тук ще се спрем по-подробно на реставрацията на плакатите и албума с литографии, от една страна, заради по-високата им културна, историческа и художествена стойност, и от друга, защото обектите изискваха трудни реставрационни решения.

Общият брой на постъпилите в лабораторията плакати е 48⁴. Всички те са отпечатани през 50-те и 60-те години на миналия век, като повечето от тях представляваха чуждестранни филми, театрални, циркови и други спектакли.⁵ По-голямата част от плакатите са отпечатъци на творби на различни български и чуждестран-

¹ Кратка информация за историята и съдържанието на отдел „Картографски и графични издания“ в Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ вж. на адрес: <http://www.nationallibrary.bg/cgi-bin/e-cms/vis/vis.pl?s=001&p=0124&n=&vis=>

² **Белчева-Попсавова, Д.** Обзор на картографска сбирка, съхранявана в Народната библиотека „Кирил и Методий“. – В: *Известия на Народна библиотека „Кирил и Методий“ и на Библиотеката на Софийския университет „Климент Охридски“*, 1965, т. 5(11), с. 167–269.

³ Повече за основаването на реставрационната лаборатория през 1956 г. вж. в: **Калайджиева, К.** Материали за историята на Народната библиотека 1944–1978. София, 2003, с. 263–374.

⁴ В отдел „Картографски и графични издания“ се съхраняват около 7200 бр. филмови и театрални плакати, а обществено-политическите и информационно-рекламните са около 18 100.

⁵ Според тематиката си плакатите, които постъпиха за реставрация в направление „Консервация, реставрация и опазване на фондовете“ през 2015 г., са: плакати на художествено-документални съветски филми – 2 бр.; плакати на художествено-исторически съветски филми – 4 бр.; плакати на художествени съветски филми – 16 бр.; плакати на съветски филми – спектакли – 1 бр.; плакати на съветски пълнометражни мултипликационни филми – 1 бр.; плакати на съветско-българска продукция – 1 бр.; плакати на български игрални филми – 1 бр.; плакати на чехословашки художествени филми – 4 бр.; плакати на унгарски художествени филми – 4 бр.; плакати на немски художествени филми – 1 бр.; плакати на мексикански игрални филми – 1 бр.; плакати на театрални постановки и други

Плакат на съветския филм – спектакъл „Сватбата на Кречински“ (Гр VII 2259), 1965 г.
Състояние преди и след реставрация

ни художници. Дело на руския художник Елисей Иванович Кошкин⁶ са литографии от 1803 г., подвързани в албум. Той съдържа една карта и шест пейзажа от Константинопол и околностите през XIX в.⁷

Макар плакатите и албумът от художествена, културна, историческа и технологична гледна точка да нямат нищо общо, тъй като те представят различни художници и печатни техники, принадлежащи към различни периоди, от реставрационна гледна точка те представляват предизвикателство за работа поради големия размер на хартията, върху която са отпечатани. По време на реставрационната обработка често пъти се налага хартията да бъде омокряна⁸. При нейното потапяне водата запълва свободното пространство между влакнестите компоненти,

спектакли – 1 бр.; циркови плакати – 4 бр.; обществено-политически и информационно-рекламни плакати – 5 бр.

⁶ Повече за Елесей Иванович Кошкин вж. на адрес: <http://www.biografija.ru/print/koshkin-elisej-ivanovich.htm>

⁷ Общият брой на литографиите е 7, от които 6 пейзажа (1. Тържествено шествие на руския император; 2. Изглед на Константинопол; 3. Атмейдан или Хиподрума; 4. Вътрешен изглед на църквата „Св. София“; 5. Буюкдере; 6. Развалините на сараите на султан Мурат) и 1 карта (Карта на Константинопол и Босфора).

⁸ Омокрянето е процес, който може да настъпи при различни видове реставрационни обработки, като: водна обработка, химично почистване, деацидификация, листоотливане. То може да бъде приложено частично или чрез пълно потапяне.

от които е изградена. Следващият етап е поемането на водата от самите влакна, вследствие на което те набъбват и увеличават своята пластичност.⁹ Тази пластичност може да доведе до деформации (раздалечаване на влакната) или разкъсвания. Казано с други думи, до физични повреди на остарялата и без това хартия. При обработката на голямоформатни документи тази опасност съществува в по-голяма степен, ето защо често пъти това налага екипна работа. Такъв беше и случаят и при реставрацията както на плакатите¹⁰, така и на албума с литографии¹¹.

Плакатите са отпечатани върху нискокачествена тънка хартия с високо съдържание на дървесна маса. Вследствие на измененията, протичащи в резултат на естественото стареене на органичната материя и на физико-химичните деструктивни процеси, развиващи се под действието на външни фактори като температура, влажност, светлина и атмосферни газове, хартията се е окислила до pH 5,5. Белег за това е и силното пожълтяване и настъпване на чупливост.

Поради начин на съхранение, механично натоварване и напрежение при някои от плакатите се забелязваха прегъвания и деформации. Както откъм лицевата страна, така и откъм гърба им се наблюдаваше силно повърхностно замърсяване и петна от органичен и неорганичен произход. Обрезите им бяха с нарушена цялост, като се забелязваха цепки, малки и големи липсващи части.

Преди настъпване на същинската реставрационна намеса на плакатите бяха направени различни изследвания: установяване на pH на хартията, на разтичане на използваните печатарски мастила, на подходящи деацидификационни разтвори. Реставрационната обработка включи почистване на повърхностното замърсяване и петната от органичен и неорганичен произход; неутрализация на повишената киселинност на хартията; затваряне на цепки и разкъсвания, както и възстановяване на липсващите части.

На почистване на повърхностното замърсяване бяха подложени всички плакати. То се осъществи по механичен път, докато петната от органичен произход бяха третираны локално и с разтворители. След направени предварителни изследвания за подходящ деацидификационен разтвор, неутрализацията на киселинността бе осъществена с воден разтвор на бораксо-боратен буфер чрез тампониране. Този метод беше приложен на всички плакати. Следваща стъпка в реставрацията на плакатите беше затварянето на разкъсванията. При една част от плакатите възстановяването на липсващите части се осъществи чрез ръчна реставрация с подходяща японска хартия, а при другата част – чрез листоотливане. Независимо от избрания метод на почти всички плакати беше направен дублаж откъм гърба с цел укрепване на хартията и увеличаване на показателите ѝ за еластичност и здравина.

Сходни методи бяха използвани и в реставрацията на албума с литографии (Гр IV 356). Той представляваше подвързано тяло, съдържащо общо седем лито-

⁹ Съркова, Г. Основни методи за консервация и реставрация на хартията. София, 1990, с. 191.

¹⁰ От гледна точка на размери плакатите могат да се обединят в две групи. При едната група размерите на плакатите са 48/50 x 68/70 см, а при другата – 68/70 x 98/100 см. Преобладаваща беше втората група – 37 бр.

¹¹ Размерът на албума е 49,3 x 63 см.

Литография „Тържествено шествие на руския император“ (Гр IV 356), 1803 г.
Състояние *преди* реставрация

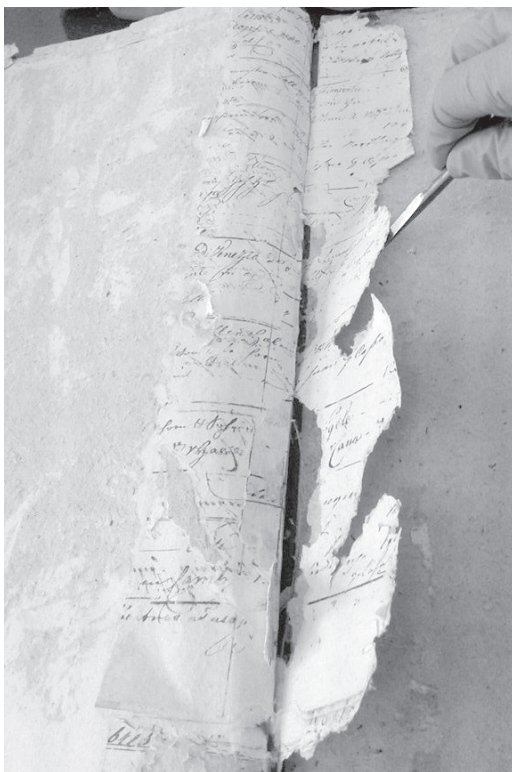
графии – една карта и шест литографии. Те са отпечатани върху отделни листовے ръчна хартия с различаващи се един от друг размери, което показва, че не е било предвидено да бъдат подвързани в общо тяло. В потвърждение на това е чувствително по-малкият размер на картата (29 x 51,2 см) и значително по-големият размер на една от литографиите (49,3 x 70,5 см) в сравнение с останалите. За нейното отпечатване хартията е снабдена с допълнително парче от същия вид, върху което продължава графичният печат. За да могат да бъдат защити шестте литографии в коли, те са свързани посредством залепени парчета от друг вид хартия, а картата беше удължена посредством талон.

Като цяло състоянието на албума беше тежко. Подвързията е с частично кожено облекло. Тя беше силно разкъсана и замърсена. Кориците бяха протрити, а ъглите им деформирани и разслоени. По ръчната хартия, използвана за отпечатване на литографиите, се наблюдаваше силно повърхностно замърсяване и наличие на големи кафяви петна от колоидни разтвори и водни петна, вследствие на овлажняването им. Повечето обреси на листовите бяха разрушени, като се наблюдаваха и множество липсващи части. Картата беше напълно отделена, а литографията с по-голям размер прегъната, съобразно останалите и размера на подвързаното тяло.

Преди настъпване на същинската реставрация на албума бяха направени изследвания за установяване на състава и рН на хартията¹². Също така бяха направени проби за разтворимост на мастилата и определяне на устойчивостта на литографиите към неутрализираща обработка.

Поради тежкото състояние на подвързията преди пристъпване към същинската реставрационна обработка на литографиите се наложи тялото да бъде разподвързано, като се запазят използваните за форзаци листове ръчна хартия с водни знаци. По време на отделянето им от картона на подвързията се установи, че при подвързването на литографиите в тяло са използвани парчета хартия, с цел укрепване на отделните листове и заздравяване на гърба на формиращото се тяло. В процеса на работата всъщност се установи, че са използвани повече парчета хартия, които са залепени едно към друго. Те представляваха листове с различни размери, върху които има изписан текст, устойчив на вода. След окончателното отделяне на форзаците от картона се пристъпи и към отделяне и разслояване на заздравяващите листове от гърба на подвързията.¹³ За съжаление по време на този процес те не можеха да се отделят цели, а във вид на малки парчета с неправилна форма. Следваща стъпка беше почистването на остатъците от лепителен слой. Благодарение на запазения текст върху парчетата бяха сглобени два листа с размер 15 x 15 cm и два листа с размер 15 x 35 cm. За възстановяване на липсващите им части беше използван методът на листоотливане.

След разкриването на четирите „нови“ листа, благодарение на колегите от отдел „Български исторически архив“, се установи видът им – финансови документи от XVIII в., в които се споменават имената на Йохан Ханглер, Йохан Агстер, Даниел Баух и др. и географско понятие – Венеция.

Разкриване на финансови документи от XVIII в., скрити в подвързията на албум с литографии

¹² Беше установено, че съставът на хартията е текстилна полумаса и рН под 6.

¹³ По този етап от реставрацията на албума работи реставраторът от Народната библиотека „Иван Вазов“ в Пловдив – Весела Делинска, по време на специализацията си в реставрационната лаборатория на Националната библиотека. Тук бихме искали да изкажем благодарност за предоставения от нея снимков материал, онагледяващ работата ѝ по албума с литографии.

Литографиите и форзаците бяха подложени на механично почистване. След направени предварителни изследвания за подходящ деацидификационен разтвор, неутрализацията на киселинността бе осъществена с воден разтвор на боракс-боратен буфер чрез тампониране. Нарушената цялост на обрезите и възстановяването на липсващите части на литографиите и отделените форзаци се осъществи чрез ръчна реставрация с подходяща японска хартия. По време на приложените по тях реставрационни обработки съвсем очаквано се заличиха следите (нивата в хартията) от металната плоча, използвана за отпечатване на изображенията. Ето защо, още преди да се пристъпи към реставрация, бяха взети точните размери на следите, за да могат да бъдат възстановени впоследствие. За тази цел бяха изработени картони с нужната големина, с които да се пресоват литографиите.

Последната част от реставрацията на албума беше изработването на нова подвързия, съобразно отпечатъка с най-голям размер, за да не бъде прегъван отново. Върнати бяха оригиналните форзаци, като от вътрешната страна на задната корица беше монтиран джоб, в който да се съхраняват новоформираните архивни материали.

В заключение бихме искали да подчертаем, че работата на служителите в реставрационната лаборатория на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ не само удължава живота на ценните колекции, които се съхраняват в нея, но дава възможност за нови научни търсения и изследвания.

БИБЛИОТЕКИТЕ В ЕВРОПЕЙСКИТЕ ОБРАЗОВАТЕЛНИ И КУЛТУРНИ ПОЛИТИКИ ЗА ИНТЕГРИРАНЕ НА РОМСКОТО МАЛЦИНСТВО

АННА МИТЕВА

LIBRARIES IN THE EUROPEAN EDUCATIONAL AND CULTURAL POLICIES FOR INTEGRATION OF ROMA MINORITIES

Anna Miteva

SUMMARY

The article examines education policies in national integration strategies of six member states: France, Spain, Finland, Romania, Hungary and Bulgaria. Education appears as the only means of optimal social integration of the Roma population. Political measures for preserving the Roma language, culture and enhancement of the cultural rights of Roma children have been considered. It has been presented a comparative analysis of educational and cultural objectives in the policies of the six countries. Libraries and their role in the integration process has been shown. Place of libraries in the national strategies of Hungary and Bulgaria has been defined.

Ромското малцинство е най-голямото в Европа, наброява около 10–12¹ милиона и населява предимно Централната и Източната част на континента. Значителна част от това население принадлежи към икономически активната възрастова група. Според проучване на Световната банка пълната интеграция на ромите на пазара на труда може да донесе икономически ползи от приблизително € 0,5 млрд. годишно за някои страни.² Държавите членки вече са задължени по силата на Директива 2000/43/ЕО³ да предоставят на ромите недискриминационен достъп до образование, трудова заетост, професионално обучение, здравни грижи, социална защита и жилище, правни и културни услуги. Съгласно Стратегия „Европа 2020“ в областта на образованието държавите членки трябва да гарантират, че всички ромски деца имат достъп до качествено образование от ранна дет-

¹ Европейска комисия. Рамка на ЕС за интегриране на ромите до 2020 г. [онлайн]. 2006. [прегледан 12.06.2015]. http://www.nccedi.government.bg/upload/docs/Strategia_romi_BG.pdf

² Пак там.

³ Съвет на ЕС. Директива на Съвета 2000/43/ЕО. [онлайн]. 2006. [прегледан 12.06.2015]. <http://diversity.europe.bg/page.php?category=319&id=1717>

ска възраст; не са изложени на дискриминация или сегрегация, независимо дали водят уседнал начин на живот, или не; децата трябва да завършват поне начално образование; да бъде намален броят на учениците, преждевременно напускащи училище в среден курс; ромските младежи да бъдат насърчавани да продължават образованието си в средни и висши училища.

В основата на оптимална социална интеграция стои образованието. То е признато в ЕС като единственото средство за предпазване от маргинализация и зависимост на ромското малцинство от различни форми на подпомагане на доходите. Ромите представляват все по-голям дял от населението в училищна възраст, затова е необходимо да се ускори образователната им интеграция. Включването им в образователния процес е сред основните приоритети в политиките на европейските държави.

През 2012 г. еврокомисарят по правосъдие Вивиан Рединг предлага създаване на „пилотна група“ от държави – членки на ЕС, за интегриране на ромското население.⁴ Групата включва Франция, Испания и Финландия като държави членки, предприели успешни мерки, и Румъния, България и Унгария като държави членки с голямо ромско население. Тези държави трябва заедно да разработят **успешни стратегии** за приспособяване на ромите към отделните страни.

Таблица № 1

Основни насоки на интеграционните политики на държавите от пилотната група

Държава от пилотната група	Франция	Испания	Финландия	Румъния	Унгария	България
Ромско население		500 000/ 1 000 000	10 000/ 12 000	730 000/ 970 000	750 000	700 000/ 800 000
Цели на интеграционната политика	Намаляване на бедността; повишаване на заетостта; предотвратяване на преждевременното напускане на училище.	Трудова заетост на жените; превенция на отпадането от училище; стимулиране на висшето образование; намаляване на бедността и социалното изключване.	Подобряване на условията на живот; Защита на ромската култура; Превенция на дискриминацията.	Равен и безплатен достъп до качествено образование; елиминирание на сегрегацията и дискриминацията; запазване, развитие и утвърждаване на културната идентичност на ромското малцинство.	Намаляване процента на хората, живеещи в бедност или социално изключване; намаляване броя на децата в неравностойно положение; намаляване на социалните различия между ромите и нероми.	Осигуряване на равни възможности и равен достъп до права, блага, стоки и услуги, участие във всички обществени сфери и подобряване на качеството на живот при спазване на принципите на равнопоставеност и недискриминация.

⁴ *Български хелзински комитет*. Франция призовава към интеграция и образование на ромите. [online]. [прегледан 12.06.2015]. <http://www.bghelsinki.org/bg/novini/world/single/franciya-prizovava-km-integraciya-i-obrazovanie-na-romite>

Държава от пилотната група	Франция	Испания	Финландия	Румъния	Унгария	България
Целеви групи	Всички маргинализирани групи от населението	Деца, семейства в риск, възрастно население, ромски жени	Деца, млади жени и самотни родители	Румънски граждани от ромското малцинство с приоритет ромите, противопоставящи се на маргинализацията и соц. изкл.	Роми, деца и живеещите в райони с неблагоприятни условия	Гражданите в уязвимо положение от ромски произход

Образователните цели на шестте държави целят обхващането на всички деца в образователната система и осигуряването на качествено образование. Насочени са към задържане на учениците в училище и подпомагане за преминаването им в по-високи степени на обучение. Предвидени са мерки и за ограмотяване на възрастното ромско население. Водещата роля за просперитета на децата е на семейството и по-специално на майката като главен фактор за отглеждането и възпитанието на децата. В интеграционните политики на някои от държавите членки се залагат мерки за образованието и задържането в образователните институции на жените от ромски произход.

Основна роля за образованието на децата има мотивацията от техните **семейства**. Затова в образователните политики се разработват мерки за сътрудничество и включване на родителите в училищния живот (Франция, Унгария, Румъния и България)

Френското правителство⁵ счита образованието за основно право на децата, а главно задължение на родителите е да изпращат децата си на училище. Финансовата нестабилност на семействата, сегрегацията в образователните институции и преждевременното напускане на училището са причините да не бъдат обхванати всички деца и отпадането им от образователната сфера. В образователната политика на Франция се набляга на съвместната дейност между семействата, учителите, ромските общности и други заинтересовани институции, имащи отношение към началното образование. Сътрудничеството между тези партньори и участието им в образованието на децата от начален курс цели насърчаване на четенето в училищни и извънкласни дейности и превръщането му в хоби.

В **Унгария**⁶ интеграцията на децата в неравностойно положение може да се развива успешно само в сътрудничество с родителите. Поддържането на връзка

⁵ **French** government strategy for Roma integration within the framework of the Communication from the Commission of 5 April 2011 and the Council conclusions of 19 May 2011. [онлайн]. [прегледан 20.05.2015]. http://ec.europa.eu/justice/discrimination/files/roma_france_strategy_en.pdf

⁶ **Ministry of Public Administration and Justice State Secretariat for Social Inclusion, Hungary**. National social inclusion strategy – extreme poverty, child poverty, the roma – (2011–2020) [онлайн]. Budapest, 2011. [прегледан 22.05.2015]. http://ec.europa.eu/justice/discrimination/files/roma_hungary_strategy_en.pdf

със семействата и местните общности помага за преодоляване на образователната изолация и за предоставяне на равни възможности за учене.

Правителството на **Румъния**⁷ приема мерки за обучение на училищни посредници, с цел мотивиране на всички деца от общността да участват в учебния процес. Необходимо е улесняване на сътрудничеството между семейството, обществото и училището и насърчаване участието на родителите в образованието на децата.

В националната стратегия на **България**⁸ за интегриране на ромското малцинство са предвидени мерки за въвеждане на образователен медиатор в системата на подготвителния клас и средното образование и засилване на участието на ромските родители в училищния живот.

Неграмотността е изразена по-силно при ромските жени, отколкото при мъжете, поради патриархалността на ромската общност. **Необразоваността на жените** влияе негативно върху желанието на децата да посещават училище и да продължават образованието си. Интеграционните политики на Испания, Финландия и Унгария включват разработването на програми, насочени към семействата, с приоритетна целева група ромските жени.

Професионалното консултиране е изключително важно за ромските младежи. В интеграционните политики на Франция, Испания и Финландия са включени мерки за професионално ориентиране, обучение и придобиване на професионална квалификация. Осигуреният достъп до информация и примерни модели за професионална реализация помагат за изграждането на бъдещата житейска визия на младите роми.

Френските политически мерки за предотвратяване на преждевременното напускане на училище са мониторинг и подпомагащи платформи за партньорство между участниците в образователния процес. Цели се младите хора, напуснали училище без квалификация, да бъдат допълнително обучени и подготвени за професионалния живот.

В **Испания**⁹ на ромските граждани се предоставя необходимата информация за придобиването на квалификации и издаването на професионални сертификати. Осигурява се непрекъснато обучение на работници от ромски произход и от двата пола.

Във **финландската** интеграционна политика¹⁰ е подчертан проблемът за липсата на модели за професионална реализация в ромската общност и липсата на осведоменост за различни професии и образование. Това са важни фактори, които

⁷ **Romania's National Strategy.** – В: *European commission. Justice* [онлайн]. [прегледан 24.05.2015]. http://ec.europa.eu/justice/discrimination/files/roma_romania_strategy_en.pdf

⁸ **Национален съвет за сътрудничество по етническите и интеграционните въпроси.** Национална стратегия на Република България за интегриране на ромите (2012–2020) [онлайн]. [прегледан 12.06.2015]. <http://www.nccedi.government.bg/page.php?category=125>

⁹ **National Roma Integration Strategy in Spain 2012–2020** [онлайн]. [прегледан 23.05.2015]. http://ec.europa.eu/justice/discrimination/files/roma_spain_strategy_en.pdf

¹⁰ **Ministry of Social Affairs and Health, Finland.** The Proposal of the Working Group for a National Policy on Roma [онлайн]. [прегледан 21.05.2015]. http://ec.europa.eu/justice/discrimination/files/roma_finland_strategy_en.pdf

пречат на интеграцията на ромското малцинство. Професионалното консултиране е от особено значение за ромските младежи. Те се нуждаят от мотивация, насърчение и подкрепа в процеса на търсене на работа.

Ромските деца се нуждаят от **допълнителна помощ в учебния процес** още от началното образование. Държави като Франция, Финландия и България разработват мерки за подпомагане на ромските ученици в неравностойно положение.

Френският план за предотвратяване на неграмотността цели обучението на френски език в писмен вид да започне още от детските градини. За учениците в среден и горен курс са предвидени мерки за стимулиране на учебния процес, включващи помощ при подготовката на домашните работи, спортни и художествено-културни дейности, осигурявани от признати институции и асоциации по силата на споразумения.

Целта на **финландската** образователна политика е стимулиране на ромските деца за включване в образователната система от ранна детска възраст и подпомагане за преминаването им към средно образование. Допълнителната помощ е необходима основно в училищата на територията на ромската общност. Финландските мерки и форми на сътрудничество са в помощ на основното образование на ромските деца и преминаването им към гимназиално образование.

Целта на образователната политика в **България** е обхващане и задържане на ромските деца в образователната система и осигуряване на качествено образование в мултикултурна образователна среда. За реализирането ѝ са включени мерки за осигуряване на равен достъп до качествено образование в етнически смесени детски градини и училища и повишаване на качеството на образованието в ромските квартали и в селските региони, в които учат предимно ромски деца. Разработват се програми за превенция на отпадането от училище и реинтеграция на отпадналите от училище и програми за работа с деца с трудности и дефицити в обучението.¹¹

Образователните програми на Испания, Финландия, Унгария, България и Румъния са насочени към повишаване на **културните права на ромските деца**. Предвидени са мерки за обучение на учителите и запознаването им с ромските традиции и изкуство (Франция) и включване на ромската култура в учебните програми. По този начин се цели ромите да осъзнаят собствената си стойност и пълноценно да се впишат в обществото като граждани със самочувствие.

В **испанската** образователна политика се насърчава културното многообразие в проектите за образование и включването на ромската култура в учебните програми. Предвижда се обучение на учителите в сферата на интеркултурното образование.

Важна мисия на **финландското** образование от ранна детска възраст е съвместяването на двете култури – финландска и ромска. Запазването на културната идентичност на децата от ромски произход е тяхно право и поддържането на

¹¹ **Национален съвет за сътрудничество по етническите и интеграционните въпроси.** План за действие за изпълнение на Националната стратегия на Република България за интегриране на ромите (2012–2020) [онлайн]. [прегледан 12.06.2015]. <http://www.nccedi.government.bg/page.php?category=125&id=1740>

връзка с тяхната общност е от голямо значение за ромските ученици. Възможно е формирането на културната идентичност да започне още от началното образование чрез обучение на ромски език и назначаване на учители от ромски произход. Предвижда се обучение на учителите и запознаването им с ромския бит и култура, както и включване на такава информация в учебните програми.

Целта на образователната политика за малцинствата в **Унгария** е още от детските градини децата да започнат да разграничават приликите и разликите между ромската култура и културата на мнозинството. Така те ще се адаптират успешно в училищната система. Образованието дава възможност на учениците от ромски произход да се запознаят с ромските традиции и култура, да научат за историята, етнографията и народното творчество на ромите, творбите на ромски автори и т.н. и предоставя информация относно статута, правата, организациите и институциите на ромите.

В **Румъния** според Закона за националното образование № 1/2011, лицата, принадлежащи към национални малцинства, имат право да учат и да получават информация на своя майчин език на всички нива, видове и форми на предuniversитетско образование.¹²

Съхраняването и развиването на културната идентичност на децата и учениците от ромски произход е от съществено значение и в образователната политика на **България**. Мерките в тази насока са за повишаване на квалификацията на педагогическите специалисти за взаимодействие в мултиетническа образователна среда, интеркултурна компетентност у директорите, учителите и другите педагогически специалисти.

Междунституционалното партньорство е от съществено значение за осигуряването на качествено образование. Допълнителните дейности за организиране на свободното време със спорт, култура, изкуство и творчество помагат за социализацията на ромските деца. **Финландия и Унгария** са държавите, които акцентират най-силно вниманието си в разработването на мерки за извънучилищни занимания.

Във **Финландия** предвидените мерки са за увеличаване на възможностите за различни извънкласни дейности и отдих за ромските деца и младежи. Необходимо е стимулирането на хоби и участие в развлекателни дейности в подкрепа на приобщаването. Общините заемат ключова роля в равното третиране и социалното включване на ромското население. Предвидено е подобряване на взаимодействието и сътрудничеството между ромски организации, национални граждански организации и местни сдружения.

В **Унгария** освен активното участие на родителите в училищния живот важна роля играят и културните медиатори, ромските ментори, държавните институции, отговорни за социалното включване, местните църкви, гражданските организации и общности. Междусекторното сътрудничество има основна роля в интеграционния процес. Необходима е координация на програмите на секторите

¹² **Strategy** of the Government of Romania for the Inclusion of the Romanian Citizens belonging to Roma Minority for the Period 2012–2020 [онлайн]. [прегледан 24.05.2015]. http://ec.europa.eu/justice/discrimination/files/roma_romania_strategy_en.pdf

на образованието, закрила на детето, социалните услуги, културата и спорта. Неформалните възможности за обучение и извънкласните програми, предлагани от културни и спортни институции, ще помагат при насърчаване на неформалното обучение и социализацията на децата и учениците, компенсирайки неблагоприятната семейна среда. Предвидени са програми към културни институции, музеи и библиотеки, които да помагат за преодоляване на културните различия и за намаляване на процента на отпадащи ученици.

Библиотеките и културните институции в неблагоприятните региони на Унгария функционират като ефективни „точки за достъп“. Необходимо е да се засили тяхната роля. В действие са вече подкрепящите програми за насърчаване на сътрудничеството между културните и образователните институции в интерес на развитието на способностите и компетенциите на децата и младите хора в неравностойно положение. Те трябва да придобият и развият цифрова грамотност в сложна ИТ среда в библиотеките и да се запознаят с използването на електронни бази данни в неформална среда за обучение.

Наред с включването на децата в образователната сфера стои проблемът и за **ограмотяването на възрастното ромско население**. Такива програми се разработват в интеграционните политики на Испания, Финландия и България. Мерки за обучение на ромското население в информационна грамотност се съдържат в образователните политики на Испания, Унгария и България.

Интеграционната политика на Испания, насочена към обучението на възрастното население, предвижда ограмотяването му да става чрез постоянни програми за образование на ромите в центрове за образование за възрастни, в ателиета за обучение, организиране на работни срещи по заетостта и т.н. Ученето през целия живот се насърчава, като се обръща специално внимание на цифровата грамотност на ромите и обучението им по ИКТ.

Във финландските политически мерки вниманието, отделено на образованието на възрастното ромско население, е за насърчаване достъпа на ромите до пазара на труда и предотвратяване на дискриминацията срещу тях.

Българските политически мерки са насочени към ограмотяване на неграмотни и малограмотни възрастни роми. Стимулирането на неформалното образование включва мерки за самостоятелно учене чрез библиотеките. **Програма „Българските библиотеки – място за достъп до информация за всеки“** обхваща регионалните и читалищните библиотеки, включително и в градове със смесено население и села с почти изцяло ромско население.¹³

Целта на европейските интеграционните **културни политики** е да се признаят културите и идентичностите на различните малцинствени групи, така че те да могат да намерят своето място на основата на равни права.

Финландия и Румъния са водещите страни по отношение на **съхранението на ромската култура**. Популяризирането на ромския бит и изкуство в музейни колекции показва приноса на ромското творчество към световното културно наслед-

¹³ Национален съвет за сътрудничество по етническите и интеграционните въпроси. План за действие...

ство. Запознаването на широката общественост с ромската култура допринася за изграждането на положителни нагласи към това малцинство.

Във **Финландия** историята на ромите се съхранява в Националния музей на Финландия, в музея в град Рованиemi и в град Пиетарсаари. Целта на тези музейни колекции е запознаване на ромското население със собствената им култура, история и начин на живот. Записването на ромското културно наследство ще даде възможност то да се запазва, изучава и представя, както в ромските общности, така и сред широката общественост.

Ромският език е включен в списъка на застрашените езици на ЮНЕСКО. Едно от най-големите предизвикателства в опазването на ромската култура във Финландия е съживяването на ромския език и развитие на методите, използвани в преподаването му. Целта е укрепването на двойната идентичност на ромското население така, че ромите да осъзнават своя произход и история, и да могат да участват като суверенни граждани в развитието на собствената им популация и в обществото като цяло.

Румънските културни политики за малцинствата целят запазването и използването на езика на малцинството, разработване на етническа писмена култура и медии, опазване и насърчаване на традиционната ромска култура – съхраняване на ромското материално наследство в музеи и етнографски колекции, опазване на ромското нематериално наследство (сценични изкуства, традиционни занаяти, живи човешки съкровища, почивки, празници). Културните политики за цялото население и за етническите малцинства се основават на следните принципи: участие на обществеността в културни дейности и равен достъп до културата. Мерките за запазване на културното наследство на ромското малцинство в Румъния включват програми за подпомагане творчеството на ромски език и поощряване на ромски културни и артистични елити, в това число стимулиране на театрални проекти и създаване на специфичен репертоар за бъдещ театър на ромски език; организиране на редовни тематични изложби, за да се натрупа необходимата база за създаване на музей на ромската култура и цивилизация.

Страните членки от пилотната група отчитат недостатъчната видимост на **ромската култура в медиите**, дори и пълната ѝ липса. За премахване на предразсъдъците и засилване на културното взаимодействие е необходимо средствата за масова комуникация да представят положителни образи от ромското население. Силата на медиите е предвидена в интеграционните политики на Финландия (включване на ромския език и култура в медийните програми), Унгария (създаване на независимо радио и телевизионно студио), Румъния (създаване на независими медии), България (стимулиране на журналисти от ромски произход, представяне на проблемите и постиженията на ромската общност).

Публичното използване на ромския език в медиите на **Финландия** повишава статута му на език, който се използва в ежедневната комуникация и в развитието на езиковата идентичност на ромското население. Целта на финландските медии е да насърчават културното многообразие и етническо равенство и да реализират езикови и културни права на малцинствата. Така създаваните публични образи елиминират предразсъдъците към ромското население, осигуряват повече инфор-

мация за ромската история и култура и като цяло подобряват обществения имидж на етноса.

В интеграционната политика на **България**, както и на Финландия, медиите фигурират като главен фактор за оформяне на общественото мнение. Целта на медийната политика у нас е равнопоставено представяне на ромската общност, промяна на негативния образ на ромите и противодействие на проявите на „езика на омразата“. Печатните и електронни медии в България трябва да представят проблемите, традициите, културата и съвременните достижения във всички сфери на обществения живот на ромската общност; да насърчават, мотивират и стимулират журналисти от ромски произход да работят в средствата за масова комуникация.

Съхраняването и развитието на ромския език и култура дават своя принос в интеграционния процес на ромското малцинство във Финландия, Испания и Унгария.

В **Испания** дейността на Института за ромска култура включва проучвания, изследвания и публикации за историята, културата, идентичността и езика на ромите и насърчаване на инициативи, водещи до интеграция на ромите.

Признаването стойността на ромската култура в **Унгария** допринася за положителното оформяне на социалния образ на ромите. Съхранението и представянето на ромските традиции в Унгария и в чужбина трябва да помогне за запознаване на макрообществото с ценностите на ромската култура. Необходимо е поддържането и развитието на вече действащите ромски културни институции, създаването на ромски театър, музей, галерия, библиотека, независимо радио и телевизионно студио. Предвидени са стипендии за ромските творци и насърчаване на изяви им в медиите.

Българските интеграционни политики по приоритет Култура и медии целят да насърчават културното многообразие и популяризирането на ромската култура, традиции, обичаи и творчество. Предвидени са мерки за съхраняване, развитие и популяризиране на етнокултурата на ромите като част от българската национална култура и създаване на условия за равен достъп на ромската общност до обществения културен живот.

За проучването, съхраняването и популяризирането на ромската култура и фолклор са включени дейности за поддържане на националната система „Живи човешки съкровища – България“, която включва и традиционната култура на етническите общности в страната.¹⁴

Интеграционните политики на държавите от пилотната група могат да се обобщят в две основни направления: осигуряване на качествено образование за ромските деца и ограмотяване на възрастното ромско население; признаване стойността на ромската култура като част от световното културно наследство и развитие на културната идентичност на ромското малцинство.

В политиките и на шестте държави са заложили мерки за разработването на програми за сътрудничеството между различни организации и културни институции, с цел подпомагане на учебния процес и стимулиране на извънкласни за-

¹⁴ **Национален съвет за сътрудничество по етническите и интеграционните въпроси.** План за действие...

нимания и хоби. Ключова роля имат гражданските организации, църкви, ромски представителства на организации и малцинствени самоуправления, които работят в тясно сътрудничество с общинските администрации, обществени учреждения и културни институции.

Предимството на България пред останалите държави от ЕС е съществуването на културно-просветните образователни институции – читалищата. Те са и единствените културно-информационни центрове в малките населени места. Българският опит в читалищната дейност е пример за останалите европейски страни за межкултурен диалог и успешно включване на ромското малцинство в обществото.

В националните стратегии на Унгария и България е отделено специално място на **библиотеките** като институции, подпомагащи образованието и самообразованието. Те са центровете за неформално обучение. Библиотеките наравно с училищата прилагат съществуващите национални и местни политики. Играят положителна роля в адаптирането на ромските ученици, компенсират образователните неравенства относно качеството на образованието и помагат за преодоляване на проблема с недоброто владееие на официалния език. Реализирането на различни обучителни и културни програми и оборудването на библиотеките с информационно-комуникационни технологии подпомага както учебния процес, така и социализацията на малцинствените групи. Запознаването и обучението на ромите в цифрова грамотност се извършва главно в обществените библиотеки, превърнали се днес в точки за достъп до глобалното пространство.

В останалите страни членки от пилотната група библиотеките не се срещат с конкретното им наименование, но участието им в интеграционния процес се разбира под обобщените названия културни институти, общностни центрове, организации, подпомагащи образованието, центрове за извънучилищни дейности, организиращи свободното време и институционални партньори на училищата, стимулиращи четенето като хоби (Франция).

Предмет на бъдещи проучвания ще бъде какво е мястото на библиотеките като най-широка мрежа от културни обекти по пътя на интеграцията на ромското малцинство.

ТРАДИЦИИ И ИНОВАЦИИ В СВЕТА НА ЧЕТЯЩИЯ КОНСУМАТОР

СИМОНА КАЛЕВА

TRADITION AND INNOVATION IN THE READER/CONSUMER'S WORLD

Simona Kaleva

SUMMARY

This article represents the main characteristics of one of Amazon's publishing strategies, named Kindle First in the light of a historical perspective. No matter how innovative and aggressive methods such new company uses, it is always related to the typical human necessities, valid at all times. Consumer as a social phenomenon is a creature with specific impulses, wants and needs that are skillfully used by experts in order to achieve certain goals. Each and every conception furthers the increase in reader's appetite for more and more. In 20th century there were feuilletons in the newspapers and magazines which increased drastically the print run of the periodical press and kiosk editions of the books, released with the same purpose. All these in a way old strategies provoke some of the immanent human behavioral activities: making collections, expecting each and every installment of the endless narrative, etc. Additionally, experts use the ego oriented goals that are usually connected to the self-esteem and the advantages of exclusivity, being 'an exclusive reader'.

Nowadays it is Amazon that covers all segments of the publishing business – creator, retailer, publisher, editor. Their special selection Kindle First permits access to the content only for loyal clients with special prices and additional advantages. Contradictory enough, technological innovations follow rapidly one after another while traditions in the marketing and promotion will remain the same as long as the reader/consumer has the very same needs.

Издателските стратегии открай време включват широк диапазон от маркетингови инструменти и иновативни практики, чрез които се разкриват най-необичайни превъплъщения на книгата. Въпреки това не бива да се пропуска и ироничната римска максима, че всичко ново е всъщност добре забравено старо. В този смисъл полезно и може би дори задължително е всяка иновация в книгоиздаването да се разглежда в историческа перспектива. Дигиталната среда и технологичният напредък дотолкова са навлезли в съвременните бит и култура, че като че ли редовият консуматор се е отказал от критичната мисъл и детайлното „претърсване“ на безжичния универсум. Съвсем бегла историческа справка дава повод за релации между ново и старо, между цифра и буква, между марке-

тинга от електронната книга днес и този от подлистника вчера. Примерите в тази посока са безброй, но за да се даде повече светлина върху споменатата теза, редно е да се приведе поне един, достатъчно ясен и категоричен. А какво по-недвусмислено и мащабно доказателство от транснационалната компания „Амазон“?!

Известни като най-големият онлайн магазин в САЩ, „Амазон“ са също създатели на електронния четец Kindle, огромна книжарница, а от няколко години и издателство. Издателската къща „Амазон“ има цели 14 подраздела, фокусирани върху различни жанрове, между които – Thomas&Mercer за трилъри и мистерии, 47 North за фентъзи и фантастика, Little A – елитарна художествена литература, Skyscape – детска и юношеска. Впечатляващият им каталог включва голям брой автори и заглавия, като „Амазон“ държат и преводните права на издаваните от тях книги. Така компанията е едновременно издател (Amazon Publishing), разпространител и книжар (Amazon.com), създател на хардуерна платформа (Amazon Kindle) и носител на авторско право (Amazon Publishing).¹ Мултифункционалната дейност на американската корпорация ѝ дава възможност да продава електронните си книги на цени в пъти по-ниски от книжните си еквиваленти, да разполага с широк спектър маркетингови трикове, с които продължава да скандализира издателския бранш.

Все още помним разразилата се война между „Ашет“ и „Амазон“, намерила своето разрешение през 2014 г. След дълги обществени дебати и поредица от съдебни иски, решението беше в полза на „Ашет“, но спорът сякаш продължи да отеква в съзнанието на читатели, автори и издатели. Казусът беше ясен – „Ашет“ държат на правото да регулират цената на електронните си издания и отказват драстичното редуциране на цената, а „Амазон“ настояват на ниските стойности. Вследствие на този дуел загубиха двете най-важни звена по веригата – автор и читател. „Ашет“ се опълчи на своеволията на онлайн мастодонта, а за да отвърне на удара „Амазон“ спря да продава книгите на „Ашет“. Този екстремен подход накара американски писатели и поети да се организират и да излязат с отворено писмо към ръководните лица в „Амазон“. Authors United събра автори от всички жанрове и изпрати прочувствено, но и предупредително послание към корпоративните гиганти. Припомни им, че някога и те са били деца и вероятно са отраснали с приказките на някои от авторите, чиито книги са блокирани. Подсети ги, че е пагубно да се насажда погрешно разбиране за елитарна, богата писателска прослойка у потребителите, при условие че голямата част от пишещите просто изкарват така прехраната си. Сдружението на писателите приведе и примери от историята, при които забраната/изтеглянето на книги не са довели до нищо добро.² Под писмото се подписаха стотици автори, а членовете на Съюза са 9000 души. Тезата на авторите не е едностранчива защита на традиционното книгоиздаване, а отпор срещу недемократичните методи на „Амазон“. Разбира се, че е въпрос за договорни отношения и преговори каква ще е цената на електронната книга, но дали най-под-

¹ „Амазон“ е носител на авторското право според Закона за авторското право и сродните му права – държи преводните права на автора и го представлява за чуждите пазари.

² *Authors United*. homepage, 2014 [онлайн]. [прегледан 07.11.2015]. <http://authorsunited.net/>

ходящата съпротива е блокирането на книги? Това питаха авторите, но така и не получиха отговор. Сред тях бяха световноизвестни имена като Джеймс Патерсън, Филип Пулман, Ричард Русо, Лий Чайлд, Сюзан Колинс, Джефри Дивър, Денис Лихейн – не всички автори, издавани от „Ашет“.

Конфликтът на свой ред отприщи нова вълна от обществени диспути, за да постави за пореден път традиционалисти и технократи в пряк сблъсък. Отново се даде повод за разширени анализи и дискусии за бъдещето на книгата и неуместното противопоставяне на хартиен и електронен формат. Ясно е, че гиганти като „Ашет“ не желаят рязката промяна в цената на дигиталната версия, за да няма голяма разлика в цените – опит за запазване на хартиеното издание. От друга страна, скептиците се запитаха дали спечелването на делото беше малка, моментна победа и какво ще се случи в дългосрочен план.

И докато едни вещаят крах на традиционното книгоиздаване, а други провиждат алтернативите като заплаха за хартиената форма, „Амазон“ правят смели крачки в издателските си програми. Горният пример може да послужи за ярка илюстрация на политиката на една огромна корпорация, насочена изключително към потребителя. И макар в последна сметка ощетеният да се окаже именно той, цялостната политика на фирмата е в посока намаляване на цените и угодиничество на читателя. Споменатата преди малко многофункционална основа дава възможност за гъвкави механизми що се отнася до маркетинг и реклама. Особено след създаването на издателство под шапката на крупен концерн като „Амазон“. И така в ролята си на търговец и съзидател, издател и прокламатор на собствената си продукция, той е същински Шива и като че ли отказва да се подчинява на установените правила, за да създаде своя норма, на която да подчини всички.

Един от последните проекти на „многогоркия „Амазон“ е селекцията Kindle First. Изготвена според пазарните принципи с подчертано специално отношение към лоялните клиенти на „Амазон“, програмата има за цел да промотира собствените си издания. Наименованието е избрано, за да подчертае ексклузивитета, на който може да се радва всеки Kindle читател. Това е подбор, изготвен от редакторския екип – по едно заглавие от всеки жанр, – общо 14 заглавия на месец. Всички тези книги са достъпни абсолютно безплатно за всички лоялни клиенти на сайта месец преди официалната им премиера!³ За всички останали ползватели на приложенията на Kindle книгата е налична за по-малко от долар! Апотеоз на консуматорското общество или иновативна издателска практика в полза на читателя? – това е въпрос, който не бива да дава непременно полюсни мнения. Детайлното вглеждане в отделните компоненти на редакторската програма и връзката със стратегии от миналото биха могли да дадат ключа към загадката.

Започвайки от читателя/потребител и ползите от подобна стратегия, на първо място, трябва да се постави чувството за ексклузивитет. Усещането да си пръв, неповторим, единствен – един добре познат прийом в рекламните кампании, работещ на всички нива. Ти си първият читател, който има достъп до съдържани-

³ *Amazon*. homepage, 2014. [онлайн]. [прегледан 07.11.2015]. https://www.amazon.com/gp/digital/kindle/first/ref=kf_surl_rw

ето месец, преди останалите да чуят за дадено заглавие – доскорошна утопия за книжните ентусиасти. Не само че получаваш най-новата книга в даден жанр преди всички, но и безплатно. Не само безплатно, но и безсрочно! Промоционалната кампания на „Амазон“ не само подарява актуалните си заглавия, но и те стимулира да си купуваш други книги от сайта, за да продължиш да се ползваш със статута на лоялен клиент. Всичко това, за да имаш *първ* достъп до дадено съдържание.

Но каква е ползата за инициаторите на програмата? От една страна, подборът се прави от редакторите, които работят в издателството и включват само и единствено заглавия от техния каталог. Тоест от вече избраните за издаване книги под емблемата на „Амазон“ редакторите правят нов, специален подбор, който привидно обслужва само и единствено интересите на читателя. При по-задълбочен поглед обаче се виждат няколко перспективи. Първо, „Амазон“ като издателство имат възможност да получат обратна връзка за дадено заглавие от лоялните си клиенти. Тази обратна връзка служи на няколко нива – информация по отношение на преводните права и дали избраната книга би имала потенциал за чуждестранния пазар, информация и за нивото на самата книга, отзиви от читатели преди официалното разпространение. Второ, реклама на авторите, издавани от „Амазон“: това е отличен пример за тотална самореклама. В сайта си и на редовните потребители на собствените си продукти редакторите препоръчват авторите си, за да могат читателите да се възползват от тях благодарение на приложенията и устройствата – продукти на самите „Амазон“. Веригата е затворена!

Но каква е връзката с миналото? И още повече защо се налага да хвърляме мост между вчера и днес? Истината е, че основите отдавна са положени, от нас се иска само критично мислене и знание за отминалите епохи. Лентата се връща почти два века назад, а разглежданото явление е т.нар. роман-фейлетон – един от хибридните жанрове-феномени, от чиито корени по-късно се формира и разклонява масовата книга.⁴ Подлистникът има няколко основни качества, които го доближават изненадващо близо до споменатите поредици от Kindle First. И при двете издателски концепции продуцентът на проекта стимулира чувството за уникалност и ексклузивитет у потребителя. Читателите на романите подлистници купуват всеки брой на вестника/списанието, за да притежават следващата част от безкрайния роман с продължение. По същия начин читателите, ползващи Kindle, чакат с нетърпение следващата селекция от редакторите в „Амазон“. И в двата случая читателите трябва да продължат да купуват даден продукт, за да могат да се ползват със статута на лоялен/изключителен клиент.

Бърз преглед на събитията в българското книгоиздаване от периода преди 1944 г. предлага още примери със сходна концепция. Иновативният план на издателите Юрукови доказва, че абонаментният принцип работи във всяко време. Поредицата им „Мозайка от знаменити съвременни романи“ излиза с определена периодичност и книгите ѝ достигат до читателите, заплатили предварително своя абонамент. Така е и при библиотека „Златни зърна“ на издателя Славчо Атанасов⁵.

⁴ Бенбасат, Алберт. Банкноти и мечти между кориците. София: Сиела, 2011, с. 53–58.

⁵ Пак там, с. 270–271.

Налице са същите стимули, подтикващи съвременния консуматор да иска още от обещаното съдържание – той се чувства специален, колекционира една цяла поредица с вмененото чувство за ексклузивитет и удовлетворение от направената изгодна сделка.

Друг пример от същия период са домакинските списания и безплатните приложения към тях. Книгите на сп. „Жена и дом“ и сп. „Икономия и домакинство“ например се издават и продават само в комбинация със списанията, подлежат на номерация и се рекламират чрез самото периодично издание.⁶ Така книгата се явява вид добавка, а читателят се е сдобил с награда и е спечелен да си купува всяко следващо книжно тяло.

Но не е нужно да се правят толкова големи темпорални скокове, за да се затвърди доказано добре работещата формула. Историята помни и по-късни версии на тези проекти. Един от тях е киоск поредицата „Златна колекция XX век“, издавана в сътрудничество между испанската компания Mediasat Group и вестниците „Труд“ и „24 часа“. През 2005 г. стартира мащабният проект, който обеща не просто трийсетина книги в поредица, а специална селекция от елитарни, ключови за XX век заглавия. Освен обещанието за качество на съдържание и превод, първата книга от поредицата бе напълно безплатна. Така потребителят имаше възможността да си купи сутрешния вестник с подарък – „Името на розата“ на Умберто Еко. Тук се разчиташе изключително на първоначалния импулс у читателя да събира, да колекционира и запазва в библиотеката си луксозните издания с твърди корици. Взел веднъж в ръцете си изящното издание със суперобложка, запаленият читател е стимулиран да си купува всяка следваща книга, която вече е на цена, малко по-ниска от тази в книжарниците. При този проект се залага най-вече на качеството на съдържанието в комбинация с изящна полиграфическа изработка. От маркетингова гледна точка ръстът в тиражите на периодичните издания беше прогнозиран и оправдан. Добре обмислената и реализирана медийна кампания също помогна за успеха на поредицата, а читателите се сдобиха с книги на автори като Херман Хесе, Пърл Бък, Чарлз Буковски, Жан-Пол Сартр.

Но както при проекта на „Амазон“, остават няколко въпроса – дали една такава поредица изчерпва знаковите литературни творби на XX в., дали книгите, включени в поредицата до една съответстват на нивото, което се задава със старта на програмата? Къде е правото на избор, дадено изначално на всеки индивид? Вкусът и предпочитанията на отделния читател като че ли остават на заден план, за да се подчини на редакторския вкус и усет. Без съмнение една такава колекция респектира с автори и техните знакови творби и все пак селекцията не би могла да удовлетвори личните предпочитания на всеки потенциален потребител.

И докато „Златна колекция XX век“ се отличава с елитарност и внимателна селективност, то подборът и качеството на продуктите на „Амазон“ остават под съмнение. За да се разгадае част от посланието и механизмите за работа на маркетингово ниво, нужен е бърз преглед на някои основни културологични постановки от XX в. На помощ идват постмодерните теории, изследването на потребителско-

⁶ Пак там, с. 274–276.

то общество и на новия вкус, диктуван не от естетически потребности, а от културната индустрия. Бодрияр говори за новия тип тоталитаризъм, налаган именно чрез масмедийната среда – достъпът до „високото изкуство“ е все по-затруднен за сметка на общодостъпното. Бенямин посочва безвъзвратно изгубената „аура“ на художественото произведение – то вече се възпроизвежда технически и никога няма да е същото. Липсват му два основни признака, които формират автентичността – мястото и времето на създаване.⁷ Оригиналът не съществува, но налице са само копията без автентичен първообраз. Днес – в епохата на симулакрумите, сякаш за редовия читател е достатъчно да бъде титулуван като „доялен“, „специален“, „уникален“ – все понятия, с които маркетинговите специалисти имат склонност да прекаляват. Просмукан от религията на консумтарското общество, потребителят е във възторг от поредната кампания, която го кара да се чувства изключителен. Именно на тази житейска концепция са формирани не един и два иновативни продукта. На същия принцип е изградена и програмата Kindle First.

Но къде остана въпросът за качеството? Философските положения, формирани от изследователите на постмодерността Адорно, Бенямин, Бодрияр, Хоркхаймер и Маркузе, могат да послужат за отправна точка при един анализ на мащабната продукция на компания като „Амазон“. И макар изброените характеристики (общодостъпност, масовост, тоталитаризъм) да са някак иманентни на явлението „Амазон“ и в частност на издателската програма Kindle First, струва си да се анализира отвъд самопосочващото се. Неизбежен например е скептицизмът, който предизвиква количеството издавани книги. Дали огромният брой издания взема превес над качеството на произведенията?

Издателският свят и литературата вече никога няма да са същите – тенденциите, подходите и политиките, пък и вкусът са променени до неузнаваемост. Все по-рядко писателите чакат музата си, за да създадат поредния шедевър и все по-често работят по график. Образът на автора отшелник, писателя аутсайдер много често е заменен от ролята на бизнесмена. В този смисъл всички по веригата трябва да се напаснат на новата медийна среда. В епохата на неспиращ информационен поток времето се оказва най-ценният актив за индивида. Именно за свободното време се борят всички медийни продукти, сред които и съдържанието между двете корици. Иновативните технологични практики следват една след друга бързо и необратимо. Книгите, филмите, театралните постановки, музейните експозиции, галериите стават все повече, така че промяната във всяка сфера е неизбежна. Мигновеният напредък в комбинация с липсата на време и данните, които се стичат към нас всяка минута, се отразяват на всяка дейност, включително и в начина на писане, методите на издаване и принципите за създаване на вкус. Затова и картината за писател прагматик и издател, който напипва безпогрешно слабостите на *homo consumericus*⁸ не бива да изглежда апокалиптична. Фаталният край би

⁷ Константинов, Венцеслав. Писатели за творчеството. София: ЛИК, 2007, с. 62.

⁸ Saad, Gad. The Evolutionary Bases of Consumption. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates Inc., Publishers, 2007.

настъпил само ако индивидът спре да мисли и да полага усилия да разбира съвремението си.

От тази гледна точка въпросът за качеството остава в компетенциите на най-точния съдник – времето. Дали подобни програми като Kindle First ще имат успех и колко ще трае техният живот, остава загадка. Нужен е само бегъл поглед към предишни епохи и продукти, част от които продължават да са печеливши, а други са изчезнали безвъзвратно. Романът подлистник съществува под друга форма и големите медийни компании продължават да го използват като средство за вдигане на тиражите. Така наречените киоск издания (роман със списание/вестник) са все още актуални и все така разпалват потребителския плам. Усещането за притежаване на нещо изключително, нещо почти безплатно, купено на много ниска цена, продавано само в комбинация с въпросното списание или вестник, е част от работещата формула. Редакторският екип на „Амазон“ работи на същия принцип, подарявайки съдържание месец преди официалното публикуване. Стимулиране на продажбите, покачване на интереса, осигуряване на добър имидж – парчета от фасадния пъзел на една съвременна корпорация.

А за съвременните анализатори остават още куп въпроси и читателите/зрителите са в очакване на отговори и окончателни заключения. Само необразованият наивник обаче може да допусне съществуването на категорични, застинали теории и еднозначни отговори. И само настървено пазаруващият потребител може да си помисли, че всичко започва от „тук и сега“. Средствата са се променили благодарение на многовековна еволюция и технологични открития, но методите остават същите поради една много проста, очевидна причина – своя адресат. Съзнанието, потенциите и потребностите на човешкото същество в своята същност остават непроменени. Затова и виртуалният спектакъл, който ни се предлага, е с много познат сюжет и свръхмодерен реквизит.

Литература

Бодрияр, Жан. Илюзията за края или стачката на събитията. София: ЛИК, 1995.
Streitfeld, David. Amazon and Hachette Resolve Dispute [онлайн]. [прегледан 7.11.2015].
http://www.nytimes.com/2014/11/14/technology/amazon-hachette-ebook-dispute.html?_r=0

НАЙ-НОВИТЕ АНГЛИЦИЗМИ В БЪЛГАРСКИЯ ЕЗИК

МАРТА ГАЙЕНЦКА¹

THE NEWEST ANGLICISMS IN BULGARIAN LANGUAGE

Marta Gayencka

SUMMARY

This work is the result of the analysis of research material, which looks at anglicisms found in bulgarian newspapers. I present an analysis of the language anglicisms. An important part of the work is semantic analysis in which I distinguished 10 semantic fields of english words.

Целта на настоящото изследване е да се покаже влиянието, което има английският език върху българския. Езикът е абсорбираща система и поради това можем да наблюдаваме много промени на различни нива. Повечето от тях настъпват на лексикално ниво, за което сега искам да разкажа. В основата на материала са англицизми, намерени в шест български списания за мъже: *MeXX* (2010), *Playboy* (2010), „Мускули & Фитнес“ (2010), *Champions* (2012), *Esquire* (2014), *Men's Health* (2015). Избрах точно тези списания, защото според мен те съдържат много думи, свързани с технологични иновации и спорт, а в тези терминологични секции на българския език има повече английски думи. Съзнателно избрах списания от различни години, защото лесно можем да забележим как англицизмите са се развили за пет години.

Елжбиета Манчак-Вохлфелд, полски лингвист, разграничава десетки семантични категории, в които има англицизми, използвани в съвременния език. Най-изчерпателната категория е спорт. На второто място е човек, социални групи, живот, поведение и чувства на човек. Макар че текстът е написан през 1995 г., би могло да изглежда, че тези отношения са се променили, обаче след 20 години пак най-богатата с английски думи категория е спорт, а след нея лексиката, свързвана с човека. Бих искала сега да разкажа за най-новите англицизми, които намерих в

¹ Авторката е студентка в университета „Адам Мицкиевич“ в Познан, Полша. Завършила е българска филология и сега продължава обучението си, следвайки хърватска филология. Изследва заемки от английския език в българската терминология. Участва в конференции в Полша и в чужбина – текста си „Левски – прочити в свой и чужд контекст“ чете в Карлово (2013). Нейни публикации могат да бъдат намерени в списание *Littera et Lingua*. Участва в лятна школа в Смолян, организирана от Пловдивския университет (2013), както и в програмата „Еразъм“ във Велико Търново (2014–2015). Практикант е по същата програма в Регионална Народна библиотека „П. Р. Славейков“ – Велико Търново (2015).

списанията. Разграничих 10 семантични полета: спорт; човек; медия и култура; музика; места и събития; интернет и технология; икономика; храна; транспорт; мода и дрехи.

Човек

Хубавото момиче наричаме *принцеса* (анг. princess). Обаче за да може да стане принцеса, трябва да има добър *имидж* (анг. image) и *стайлинг* (анг. styling), значи трябва да изглежда модерно и да привлича вниманието. Думите *имидж* и *стайлинг* (от които само имидж е записан в речника) са използвани не само по отношение на човека, но описват също образа на фирма, брандинг, държавни политики и репутация.²

Принцесата може да се среща с *бич бой* (анг. boy), значи с младо момче, което обича да прекарва време на плажа, със *скаут*, със *скейтър* (анг. skater), който кара *скейтборд* (анг. skateboard), с лошия мъж, когото наричат *хулиган* (анг. hooligan) или с *дилър* (анг. dealer), който продава наркотици. Думата *скаут* фигурира в речника и означава член на морално-политическата младежка организация или просто един млад човек, а терминът „хулиган“ идва от имената на известното ирландско семейство, което е познато заради проблеми със закона.³ Доста интересна дума е *дилър*, защото според речника това е брокер на фондовата борса или брокер продажба на недвижими имоти, а продавач на наркотици е само в разговорната реч.⁴

Ако нашата двойка има модерен *лайфстайл* (анг. lifestyle), момчето може да стане *хипстър* (анг. hipster), а момичето *плеймейтка* (анг. playmate). Обаче ако предпочитат да се крият на някакво тихо и спокойно място, стават *аутсайдери* (анг. outsider). Терминът „аутсайдер“ има още три различни значения. Както е написано в речника, това е също член на спортна група, който е най-слабият играч, предприятие, което се конкурира с друга компания, но също така лице или страна, която е извън някаква класификация.⁵

Принцесата трябва да внимава с този, с когото флиртува, защото милото момче, което счита за *джентълмен* (анг. gentleman), може да се окаже *плейбой* (анг. playboy), който зарибява всички момичета и според речника той трябва да е млад и богат.⁶

Както и да е, който и да е той, със сигурност тя ще си направи с него едно *селфи* (анг. selfie), значи снимка на лицата им, направена самостоятелно от мобилен телефон.

Икономика

Семантиката на икономиката също е пълна с английски думи. Най-често повтарящата се дума в списанията (61 пъти) е *бизнес* (анг. business), който не се отнася

² **Речник** на чуждите думи в българския език. под ред. на А. Милев, Б. Николов, Й. Братков. София, 2007, с. 294.

³ **Пак там**, с. 703, 703, 852.

⁴ **Пак там**, с. 222.

⁵ **Пак там**, с. 101.

⁶ **Пак там**, с. 595.

само до икономическа активност, но определя също всяка работа, която е печеливша. Управителя или собственика на фирма наричаме *бизнесмен* (ang. businessman). Бизнесмените ходят на *митинги* (ang. meeting) значи бизнес срещи, по време на които говорят за *прогрес* (ang. progress – напредък). Според речника *митинг* това е масово събрание за обсъждане на политически проблеми, обаче днес можем да наречем така социални, семейни или лични срещи.⁷

Управителят няма нужда от собствен офис, в което иска да отвори фирма, може просто да го вземе под наем. За тази дума съществуват даже 3 английски слова – *лизинг* (ang. leasing – да вземе под наем), *франчайз* (ang. franchise – концесия) и *холдинг* (ang. holding). В случай когато иска да купи заведение, в което има своя фирма, трябва да отиде в банка и да помоли за *рейтинг* (ang. rating), значи оценка на финансовото доверие, което показва способността на субекта дали може да изпълни задълженията си. В речника *рейтинг* също означава степен на популярност.⁸

Всеки собственик, който се грижи за имиджа на фирмата, употребява *мърчъндайзинг* (ang. merchandising). Това са маркетингови дейности, насочени към увеличаване на продажбите. Често се използва *римейк* (ang. remake), значи текущото изображение се преработва в ново. Този термин се използва обикновено във филмите и означава нова версия на предварително записано видео.⁹

Транспорт

Думите, които определят видове и названия на коли, преминават в българския език непроменени. Най-често това са думи като: джип, додж, мустанг. Новите коли могат да се видят в *шоурум* (ang. show room), значи в голямо помещение с огромни стъклени прозрачни стени. Всеки шофьор, който има джип, може да вземе участие в *офроуд* състезания (ang. off road – извън пътя). Това е вид спорт, включващ каране със специално подготвен автомобил по неасфалтирани пътища. Хубаво е, когато джипът е *тунингован* (ang. tuning) и има модерни добавки. Думата *тунинг* буквално означава настройване, в автомобилна мрежа означава преработка и подобрене на колите по такъв начин, че да станат неповторими и уникални. За някои това е също знак за мода или стил, показване на независимост, индивидуалност. Всички тези модификации правят така, че нашата кола става *турбо* автомобил (ang. turbo).

Медии и култура

В тази категория не намерих толкова модерни и иновативни англицизми, колкото в прединшните, и повечето са достъпни в речниците. Доста обширна тема е киното. Ако решим да ходим на кино, можем да гледаме *трилър* (ang. thriller), *фентъзи* (ang. fantasy), *вестърн* (ang. western) или филм, в който има много *екшън* (ang. action). Фантастичните филми са наричани *сай-фай* (ang. sci-fi – science fiction). Но преди да излезем, трябва да гледаме *трейлър* (ang. trailer), да знаем за какво става

⁷ Пак там, с. 120, 492.

⁸ Пак там, с. 653.

⁹ Пак там, с. 666.

въпрос във филма. Не знаем също, че купувайки билет, обогатяваме *боксофиса* (ang. boxoffice), значи прихода от продажба на билети за филма.

Ако става въпрос за музика, почти всички музикални жанрове са приети от българския език в оригиналната версия: *аренби* (ang. R&B), *метъл* или тежък *блек-метъл* (ang. black metal), *блуграс* (blue grass), джаз и по-леките *лайт-джаз* (ang. light jazz), *кънтри* (ang. country), *поп* (ang. pop), *рап* (ang. rap), *рок* (rock), *соул* (ang. soul – което също означава душа), *фънк* (ang. funk) и *хип-хоп* (ang. hip hop). Много музикални варианти има по-път: *попфолк*, *соулпоп*, *сърфпоп*, *електропоп*, *бритпоп*, и рокът: *рокендрол*, *рокопера*, *хардрок*. Певците на този тип музика са *рокер*, рокзвезда. Рокер това не е само певец на рок музика, но също ръководител на група, чиито членове карат мотоциклети с висока скорост, облечени са в кожени якета и вдигат много шум. Рокер е също сложна фигура в карането на кънки. Думата рок се използва също за места, например рок-бар.¹⁰

Места и събития

Модерни места са *хедшоупи* (ang. headshop) и *кофишоупи* (ang. coffeshop). Интересно е, че в тях не се купува кафе, както подсказва името, а това са места, в които всеки може да купи и да консумира законно марихуана и други леки стимуланти.

Богатите собственици на тези магазини могат да живеят в *лофтове* (ang. loft – таван) или в *пентхаус* (ang. pent house), иначе в луксозни апартаменти на последния етаж или в жилища с висок стандарт на тавана. Всичките четири англицизма, които тук използвах, са съвсем нови и най-вероятно са в употреба от няколко години, защото нито един от тях го няма в речника. Днес *тийнейджърите* (ang. teenager) не ходят на купон, днес всички отиват на *парти* (ang. party). Но ако искаш хубаво да се забавляваш, ще имаш нужда от *кеш* (ang. cash), значи от пари в брой. В случай че ти липсва кеш, можеш да останеш в къщи и да гледаш някакво *шоу* (ang. show), например *денсинг старс* (ang. dancing stars). Според речника този термин означава също концерт, представление в театър или танци с музика.¹¹

Интернет и технологии

Какво са *смартфони* (ang. smartfon) и *таблети* (ang. tablet) днес вече всички знаят. Да припомним: смартфон това е модерен мобилен телефон, който има *тъчскрийн* (ang. touch screen), камера с качествен зуум (ang. zoom – приближение) и интернет с *браузър* (ang. browser – търсачка). С този телефон можеш да правиш селфи, но и *скрийншот* (ang. screenshot – снимка на екранче). Ако искаме да се справим с всички новини, трябва да направим *ъпдейт* (ang. update) или *ъпгрейд* (upgrade), иначе казано да актуализираме програмите и функциите на нашите устройства. От тази дума съществува и глагол *ъпгрейдвам*. Ако нашият смартфон е произведен от Apple, ще го наречем *айфон* (ang. iphone), а таблет на същата фирма е *айпад* (ang. ipade).

¹⁰ Пак там, с. 610.

¹¹ Пак там, с. 874.

Технологията се разви доста бързо и затова през 2010 г. нито един от тези англицизми не се появява в речника. Единствената дума, която я има в речника, е *тъч* и означава докосване.¹²

Ако става въпрос за компютри, не всички имат екран, който е *мултитъч* (ang. multi touch), както смартфоните, но имат *сървър* (ang. server) с голям капацитет, на който са разположени *файлове* (ang. fail). Обаче за да намерете файл, ви трябва неговата *локация* (ang. location – местоположение).

Интересно е, че английските думи, свързвани с компютри (сървър, файл, сърфирам, чат, мейл), ги има в речника, а това се дължи на факта, че компютрите са създадени много по-рано от смартфоните.¹³

Мода и дрехи

Фешън светът (ang. fashion) е изключително богат на англицизми. Модата или да кажем *трендът* (ang. trend) е доста важен и трябва да обърнем внимание на това, което обличае. Думата *тренд* определя не само това, което е модерно, но също можем да наричаме така лице (He is trendy).¹⁴ Връщайки се към модата, когато хубаво наблюдаваме *кетуолк* (ang. cat walk), значи модния подиум, тогава можем да сме сигурни, че сме в крак с най-новата мода. Идеален начин за създаване на имидж е *шопингът* (ang. shopping), иначе казано пазаруване. Думата *шопинг* я няма в речника, но има термин „шоп“ (ang. shop), което означава магазин. Това също е начин за прекарване на времето с приятели.¹⁵

Всекидневен *аутфит* (ang. outfit – костюм, облекло) това е *тишърт* с щампа (ang. T-shirt), избелели *джинси* (ang. jeans) с дупки на колената и удобни *кецове* (ang. keds).¹⁶ Хубаво е, когато сложим *рейбани* (ang. rayban) – слънчеви очила на фирма Ray-Ban и *оксфордка* (ang. Oxford – град във Великобритания) – чанта в английски стил. Последните два англицизма идеално показват как собствените имена (фирми, институции) са се превърнали в термини, които описват дрехата.

Спорт

Това, че хората, които спортуват, са наричани *спортисти* (ang. sport), днес знаят вече всички. Ако спортист може да играе хубаво *футбол* (ang. football) и вкара много голове, става *голмайстор* (ang. goal) или *плеймейкър* (ang. playmaker). От тези думи всички са в речника с изключение на думата „голмайстор“.¹⁷ По време на *мач* (ang. match) *плейър* (ang. player) може да заложи *дрибъл* (ang. dribble), значи движение, в което топката се води по такъв начин, че да объркаш противника. Обаче футболистът, преди да излезе на игрището, трябва да направи тренировка. Това може да е *кросфит* (ang. crossfit) – кратко, интензивно загряване, може и да тренира на *пек-дек машина* (ang. peck deck machine) или да застане на *степер* (ang.

¹² Пак там, с. 788.

¹³ Пак там, с. 734, 786, 734, 864, 294.

¹⁴ Пак там, с. 770.

¹⁵ Пак там, с. 874.

¹⁶ Пак там, с. 759, 214, 355.

¹⁷ Пак там, с. 716, 820, 595.

stoper). Ако би искал да тренира трицепси и бицепси, трябва да седне на *бенчпреса* (ang. bench press – лежанка) и да грабне *дъмбели* (ang. dumbbell – гири). За тренировка на корема хубав е *ролър* (ang. roller). Времето му мери *стопер* (ang. stoper). След като приключи тренировката, задължително трябва да направи *стречинг* (ang. stretching – разтягане). От тези думи само „степер“, „стречинг“ и „дрибъл“ ги има в речника на чуждите думи.¹⁸ Причината може да бъде фактът, че имената на устройства като дъмбел, бенчпреса, пек-дек машина или ролър са сравнително нови и през 2010 г. (когато е издаден речникът) може дори да не са съществували.

Доста ме изненадва думата *афтьршейв* (ang. after shave). Ако има крем за бръснене, защо не съществува израз крем след бръснене? Английският език има влияние и върху храната. В сладкарниците виждаме: бисквити, пай или чизкейк, но можем и да се храним във фастфуд барове, тогава можем да хапнем: бургер, хамбургер, хот-дог, чийзбургер, сандвич, фиш енд чипс или стек (писан също като стейк). Има и напитки, чиито названия идват директно от английски език: коктейл, кола, сайдер, шейк или шот.

Има и думи, които се приемат, за да се запълни празнината в речника на българския език. Такава дума е *тийнейджър* (ang. teenager), която означава лице между 12 и 18 години.

Интересно е да се отбележи, че понякога може да се запише една дума в три различни варианта: блуза ang. sweatshirt > bulg. (суитчърт, суетшърт и суичър).

Прилагателни, които идват от английския език, получават форманти: -ски, -ен, -ов, напр. бармански, дизайнерски, фермерски, фенски, спонсорски, баскетболен, коктейлен, клубен, тренировъчен, футболен, рекорден, хокейен, боксов, супернов, филмов, танков.

Думите „антиейджинг“, „антистрес“, „хепи“, „секси“, „стронг“ не се променят.

Има три процеса, чрез които английските думи се адаптират в българския език. Това са: стесняване, прехвърляне и разширяване.

Стесняване означава намаление на семантичното поле на заемката. Примерно думата *шейк*, която в български език означава млечна напитка, в английски език това също е глагол, който означава разклащам. Думата *екшън* в български език означава акция, обаче в английски то е също действие, операция и участие.

Вторият процес е прехвърляне, което означава, че заемката се адаптира със същото значение. Примерно *джип* означава вид кола и на двата езика. Така е и с думата *хокей*, която и на двата езика означава игра със специални пръчки. Има много такива думи, но повечето от тях се срещат в спортната терминология, напр. баскетбол, бокс, бумеранг, голф, бадминтон, уайнбокс, ръгби.

Последният вид семантична промяна е разширяването. Това е най-рядко срещаното явление. За пример може да служи думата *гангстер*, която означава в английския език просто „член на банда“, докато в българския език също е „крадец, разбойник, мошеник или лице с лоша репутация“.

Обобщавайки настоящите съображения, може да се види, че английските заемки се адаптират доста лесно в българския език. Както знаем, всеки език е жив,

¹⁸ Пак там, с. 721, 725, 726, 237.

абсорбиращ и усвояването на нови заемки не е проблем. Обаче трябва да имаме предвид, че нерационалното използване на думи от английски може да допринесе за обедняването на родния език.

Заради популярността на английския език в днешно време има схващане, че всеки образован човек трябва да го говори. Следователно трябва да се запитаме дали английските думи заплашват другите езици и дали трябва да се противопоставим на тази ситуация?

Елжбиета Манчак в началото на своя речник казва, че английският език е по-доброто, по-простото и по-евтино решение, отколкото запазване на многоезичието. Тя също смята, че няма смисъл да създаваме изкуствен език или да насърчаваме друг да действа като международен език на общуване. Английският ще се наложи в близко бъдеще и това не трябва да се разглежда като нещо лошо.

Литература

Bańko, R. Wielki słownik wyrazów obcych. Warszawa, 2005.

Dubisz, S. Uniwersalny słownik języka polskiego. Warszawa, 2003.

Koneczna, H. Wyrazy angielskie w języku polskim. – В: *Poradnik Językowy*, 1936, № 7, с. 161–170.

Mańczak-Wohlfeld, E. Angielskie elementy leksykalne w języku polskim. Kraków, 1994.

Mańczak-Wohlfeld, E. Ortografia i fonetyka zapożyczeń angielskich w językach europejskich. Kraków, 2010, с. 403–408.

Mańczak-Wohlfeld, E. Tendencje rozwojowe współczesnych zapożyczeń angielskich w języku polskim. Kraków, 1995.

Rusek, Z. O najnowszych zapożyczeniach leksykalnych w języku bułgarskim. – В: *Dzieje Słowian w świetle leksyki*. red. Rusek Z., Borysia W., Bednarczuk L. Kraków, 2002.

Słownik zapożyczeń angielskich w polszczyźnie. red. Mańczak-Wohlfeld, E., Wiśniakowska L. Warszawa, 2010.

КНИЖОВНОТО ПРИСЪСТВИЕ НА ЕМАНУИЛ ВАСКИДОВИЧ В БИБЛИОТЕКАТА НА ПБНЧ „ЕЛЕНКА И КИРИЛ Д. АВРАМОВИ – 1856“ – СВИЩОВ

МАРГАРИТА КОЛЕВА, ВЕСЕЛИНА СПАСОВА¹

THE LEARNED PRESENCE OF EMAUEL VASKIDOVICH IN THE HOLDINGS OF ELENKA AND CYRILL AVRAMOV'S CHITALISHTA – 1856 IN SVISHTOV
Margarita Koleva, Veselina Spasova

SUMMARY

The article is discussing the incunabular and old printed items in the holdings of Elenka and Cyrill Avramov's chitalishte in which hundreds of books from the school and private library of Emauel Vaskidovich are preserved, including his unpublished works.

Според възможностите си полза докарах...

Ем. Васкидович

Бележитият български възрожденски деец и просветител Емануил Васкидович е роден Мелник през 1795 г., но 60 години от своя съзнателен и творчески живот той отдава на Свищов. С основаното през 1815 г. училище и написаните от него учебници той оставя трайна следа не само в крайдунавския град, но и в историята на новобългарското образование.

Свищов е сред първите възрожденски градове, които ревностно се стараят за напредъка на учебните заведения и развитието на науката в тях. От една страна, будната свищовска общественост, а от друга, упоритият и талантлив в работата си учител, са благоприятни условия за развитие на училищното дело в града. Васкидович оставя неоценимо документално наследство, свързано с развитието на просветата, литературата и културата на XIX в., което все още не е проучено напълно. Издирените документи за неговия живот и дело са достатъчни да кажем, че той е един от първите български светски книжовници, просветители и хуманисти, отдали живота си в служба на своя народ, или, както сам пише: „за Мати България стараящийся дондеже дишам...“.

С „родом българин“ започва неговата животопис:

¹ Маргарита Колева от 1994 г. е библиотекар при ПБНЧ „Еленка и Кирил Д. Аврамови – 1856“ – Свищов, а Веселина Спасова – от 1996 г.

1795 г. – роден в гр. Мелник.

1805–1814 г. – завършва прочути елински училища в родния си град и на о. Хиос.

1815 г. – идва в Свищов и открива първото българско светско училище.

1820 г. – създава първата училищна библиотека в България.

1824 г. – окончателно е завършена започната през 1815 г. училищна сграда. Завежда училищна кондика на говорим български език, в която училището се именува славянобългарско.

1825 г. – Васкидович и настоятелят Христати Хаджиденкович отиват в Букурещ, за да събират помощи за училището от заселени там свищовци.

1826 г. – за пръв път у нас въвежда печатан буквар за улеснение на обучението по четене.

1830 г. – изпратен е в Цариград – „във време бурно и смятежно“, за уреждане на жизненоважни за Свищов обществени въпроси. Със същата мисия бил и при пашата във Видин.

1832 г. – с помощта на учениците събаря дотогавашната училищна сграда, а новата е построена още през същата година.

1835 г. – излизат от печат шестте учебника на „Славяноболгарское детеводство“.

1836 г. – в училището се учат не само момчета, но и момичета.

1837 г. – излиза от печат „Гръцка педагогическа граматика“.

1841 г. – заедно с Йоан Алтинович отива във Виена, за да уреди редовното изпращане на училищни приходи от завещаното дарение на Филип Сакелариевич.

1842–1845 г. – в помощ на Неофит Бозвели той взема активно участие в църковно-националната борба.

1845 г. – пребивава в Сърбия, като търси възможности да издаде готови за печат свои книги.

1846 г. – бяга от Свищов поради преследване от клеветници. Излиза от печат брошурата му „Прескорбное оправдание“. Престава да бъде учител в Свищов.

1847 г. – излизат от печат четири негови книги.

1847–1849 г. – прекарва трудни години на безработица и безпаричие.

1849–1853 г. – учител е в гр. Плевен.

1852 г. – в Цариград е отпечатана книгата му „Детинско прибавление“.

1853 г. – отново е учител в Свищов.

1856 г. – учредител е на първото българско читалище. Дарява 800 тома книги за читалищната библиотека и създава музейна експозиция, с която се поставя началото на музейното дело в България.

1864 г. – публикува обявление във в. „Българска пчела“ (бр. 47), че търси издатели на подготвени за печат 14 нови свои трудове, които остават неотпечатани.

1875 г. – починал на 30 септември в Свищов.

Отпечатаните книжовни трудове на Емануил Васкидович, както и обявите за подготвени издания, са анотирани от д-р Маньо Стоянов в неговия аналитичен репертоар на българска възрожденска книжнина.² На брой те са 16 – и съставени от самия него, или в съавторство. Шест са с Неофит Бозвели, като проблемът за

² Стоянов, Маньо. Българска възрожденска книжнина. аналитичен репертоар на български книги и периодични издания. 1806–1878. т. 1. София: Наука и изкуство, 1957. Изда-

авторството на отделните раздели, макар и обект на много изследвания, все още е спорен. Два учебника подготвя съвместно с дошлия в града след 1830 г. Георги М. Владикин, който е привлечен за взаимен учител в създаденото от Васкидович Преображенско училище. Средствата за тези издания са от свищовското читалище и са предназначени за взаимното училище, т.е. за началния курс. Останалите помагала са негови – преводни (от гръцки или френски език), или компилации. Две са замислени като енциклопедични сборници на основни учебници – „Славяноболгарское детоводство“ (с Неофит Бозвели) и „Кратка енциклопедия за децата“, от която излиза само първа част. Самостоятелните печатни трудове – „Перва понятия“, „Детинско прибавление“ и „Наръчна книжка“, съдържат предимно преводни четива и сентенции с нравствено-поучителен характер. Васкидович е автор на гръцка педагогическа граматика, предназначена за свищовските му ученици.

дените книги на Е. Васкидович, описани от д-р М. Стоянов в „Българска възрожденска книжнина. Аналитичен репертоар (1806–1878)“, са:

1. Славяноболгарское детоводство за малките деца... собрано от различни списатели и сочинено на шест части за шест ученични чини: първом преведено от елиногреческаго диалекта на славяноболгарскаго и издано Неофита архимандрита Хилендарца, родом же Котлянца и Емануила Васкидовича елиногреческаго Свищовскаго училища учителя. [ч. 1–4]. 1835.
2. Παῖδαγωγικὴ γραμματικὴ... Ἐμμανουὴλ Βασκίδου (Педагогическа граматика) [Брашов], 1837.
3. Прескорбное оправдание Еманоила Васкидовича, тридесетлетнего учителя свищовскаго училища святого Преображения против клеветника. иждивением единого от своих учеников. У Будима, Писмени крал. свеучилище Пещанскаго, 1846.
4. Перва понятия за детинско употребление, когато начнът свободно да чътът. преведени от французкий на словено-болгарский язык от Емануила Васкидовича. В Белград, в Княжеско-сърбската книгопечатня, 1847.
5. Наръчна книжка, сочинена от Еманоила Васкидовича за българските деца и девици. Белград, в Правителствената книгопечатня, 1847.
6. Християнско поучение или сокращение на священный катехизис. преведено от греческий язык на славено-болгарски язык от Еманоила Васкидовича. Белград, в Правителствената книгопечатня, 1847.
7. Сокращение на священная история. преведено от греческият на славено-болгарский язык от Емануила Васкидовича. В Белград, в Княжеско-сърбската книгопечатня, 1847.
8. Детинско прибавление с различни нравствени и поучителни истории. собрано от Еманоила Васкидовича, учителя Плевенскаго училища. изд. перво. Цариград, 1852.
9. Буквар за первоначалните ученици. съчинен от Емануила Васкидовича и Георгия М. Владикина, учители училища святого Преображения. напечатан же с иждивение народнаго читалища в Свищов. изд. първо. Новый Сад, Книгопечатня др. Дан. Медакович, 1857.
10. Кратка егиклопедия за децата. съставлена на седем части от Еманоила Васкидовича, учителя училища святого Преображения в Свищов. издава се с иждивение... Врачанскаго Доротея за дар на врачанските, плевянските и ораховските училища. част първа. съдържа краткий буквар, достоинопамятни поучения, нравоучителни истории, леточисление, разговор за през година празници. изд. перво. Букурещ, [1857].
11. Чистописание за българските юноши. сочинено от Еманоила Васкидовича и Георгия М. Владикина... с иждивение народнаго читалища в Свищов. 1858.

Изповедта му „Прескорбное оправдание“ е писана по повод прогонването му през 1847 г. от Свищов и съдържа интересни автобиографични бележки.

Според публикувани обяви в „Цариградски вестник“ (бр. 137, 5 септ. 1853) и в „Българска пчела“ (бр. 47 от 17 апр. 1864) Емануил Васкидович подготвя за печат още петнадесет учебници и преводни помагала, от които три са многотомни: „Малка енциклопедия за първоначалните“; „Поучително детонаставление“ в 2 части; „Тилимах“ в 3 части; „Церковний цветник за взаимните младежи“; „Цветник с разни добронравни исторически предмети и български анекдоти“; „Естествена история“; „Преуготовление благопознавание“; „Съкращение на священа история“; „Съчинения“ на Лукиан; „Нравствено поучение“ Франческа Сохавиа; „Българска христоматия“ в 2 части; „Старец Стати“ в 3 части; „Словар от славенски на елински“; „Словар от елински на славенски, гръцки и български“; „Болгарска граматика“³.

От изброените книги става ясно, че авторът им има не само солидно за времето образование, но отдава цялото си внимание, всичките си сили и способности в полза на учителската професия и обучението на децата. Неслучайно основаното от него през 1815 г. училище се превръща в забележително учебно заведение от нов светски тип.

От особена важност е и фактът, че той оценява ролята и значението на обществената библиотека за издигане просветата и културата на младежта. Още в първите години на своето учителстване в Свищов Васкидович се заема да създаде такава, различна от личната му. Доказателство, че той създава две различни по тип библиотеки, е споменът на неговия ученик Петко Р. Славейков от 1843 г.:

*Учител Манолаки освен в училище, гдето се обхождаше доста вежливо с мене, често ме викаше в дома си. Отвори за мене школната и своята библиотека, в която имаше освен гръцки книги, доста сръбски, славянобългарски и словенски книги от такова съдържание, каквото до сега не бях виждал. Това беше за мене откритие, каквото не бях сънувал. Защото аз не знаех, че има книги с нечерковно съдържание...*⁴

Може да се каже, че първата училищна библиотека в България е основана между 1815–1820 г. от Емануил Васкидович. Оскъдни са данните за броя и вида на книгите, които е имало в нея, но според източниците се вижда, че от година на година са се увеличавали грижите за нейното обогатяване. В училищната кондика от 1826 г. до 1875 г., в протоколите на свищовското читалище след 1856 г., в тефтера на черквата, както и в книгите за сметки на Свищовската община са записани разходи за покупка на книги по години.⁵ Доставка им е била обичайна практика на училищното настоятелство. Поради недиференцираното отбелязване на голя-

³ Пак там.

⁴ Басва, Соня. П. Р. Славейков. София, 1967, с. 47.

⁵ Вж. по въпроса: Из архивата на Свищовското училищно настоятелство до Освобождението. – В: Материали из историята на учебното дело в България. (притурка към год. 9. на сп. „Училищен преглед“), свезка 1. София, 1904, с. 28–38; Из протоколната книга на

ма част от разходите не може да се установи през кои години, на каква стойност и какви книги са набавяни. За много малко случаи се установява и кои от тях са постъпили като дарения от гражданите.

Васкидович е улесняван в дейността си за създаване на богата училищна библиотека от мнозина ревностни културни дейци, които също ценят значението на книжнината и работят за укрепване ѝ. Просветени и родолюбиви свищовци финансират издаването на буквари и други книги, за да се раздават „в дар на учащите ся маловъзрастни български деца“. Така например за 25 различни книги, издавани по други места през тези години, в Свищов са записани 1178 спомоществатели.⁶

Много вероятно е създадената от Васкидович училищна библиотека да е имала обществен характер – да се е ползвала не само от учители и ученици, но и от мнозина граждани и това да е спомогнало за назряване на идеята за основаването по-късно на читалище и читалищна библиотека.

Учредителният протокол на Свищовското читалище от 30 януари 1856 г. е съставен от Емануил Васкидович. В него е отбелязано: „...движими от родолюбието си... определихме и мы да поставим себе подражатели на нашите праотци... И още: „Д. Начович, учител Е. Васкидович, учител Георги М. Владикин, Христо Филчов... определиха по възможности да пожертвува всеки... за да поставят едно Българско читалище, гдето да бъде библиотека с Музеом... Г-н учител Емануил Васкидович, бивший учител в то училище от 1815 досега дня, посвещава библиотеката си, съставлена от различни класически писатели Елински, гръцки, славенски, сръбски и разни други язици до осемстотин тома“⁷. Останалите родолюбци подаряват различни суми и събират общо 37 409 гроша. До края на годината библиотеката разполага със значителен брой книги и периодични издания. В своите спомени В. Манчев отбелязва:

Всеки, който имаше книги, ги подари на читалищната библиотека, тъй щото до есента и зимата се набавиха две хиляди тома книги на разни езици и се получаваха вестници – български, които излизаха тогава, френски, сръбски, гръцки, немски – всичко двадесет и два вестника.⁸

Така създадената читалищна библиотека през 1856 г. е една от най-богатите обществени библиотеки в границите на поробена България.

През годините не е известно да е имало отделен опис на книгите, подарени от Васкидович на читалището. Но в 1930 г. Цветан Радославов изработва опис на гръцките и латински книги на Васкидович, възлизащи на 467 тома, съхраняващ се и до сега в архива на читалищната библиотека. Запазен е „Каталог на книгите в Библиотеката на Свищовското читалище“, отразяващ имуществото му към 1873 г.

Свищовското читалище. – В: *Материали* из историята на учебното дело в България. (приписка към год. IX на сп. „Училищен преглед“), свезка I. София, 1904, с. 39–51.

⁶ Вж. **Казански**, Р. Раковски и първото българско читалище. – В: *Сто години народно читалище Свищов. юбилеен сборник 1856–1956*. Свищов, 1958, с. 126.

⁷ **Всеобщий** кондик славеноболгарскаго училища. София: НБКМ–БИА, II А 7750, л. 55.

⁸ **Манчев**, В. Спомени. София, 1982, с. 48.

В него са отразени основни библиографски данни: заглавие и автор на книгата, град и година на отпечатването ѝ, както и името на дарителя, но за съжаление не винаги. От 800-те тома книги на Васкидович в каталога са отбелязани, като подарени от него, едва 156 заглавия. Не са отразени всички отпечатани книги на български език от самия Васкидович и от други видни свищовски книжовници като Христати Павлович, Тодор Хрулев и др. Според проучванията на изследователите като подарени от Васкидович книги са отбелязани⁹:

- на български език: „Новият завет“ (1840) и „Христоматия на словенския език“ (1852) от Неофит Рилски; „Писменница на славянски език“ (1847) от П. Н. Момчилов; „Първична българска граматика“ (1844) от Ив. Богоров; „Кратко начертание на всеобщата история“ от А. С. Кипиловски и др.

- на сръбски език: „Приключенията на Телемаха“ (1814) в превод на С. Живкович; „Ръководство по славянско красноречие“ (1821); „Немска граматика“ (1854); „Сръбска граматика“ (1838) от М. Видакович; „Ръководство по славянска граматика“ и др.

- на френски език: „Френско-италиански и италианско-френски речник“ (1811); „Френско-гръцки речник“ (1818); „Приключенията на Телемаха“ (1840); „Диалози на мъртвите“ (1811) от Ф. Салиняк и др.

- на немски език: „Немска граматика“ (1824); „Малка латинска граматика“.

- на руски език: „Российская грамматика“ (1822); „Опыт ближайшем родстве языке славяно-российского с греческим“ (1828) от Константин Икономос и др.

В читалищната библиотека най-голям е броят на книгите на гръцки език.

Васкидович има голям интерес към филологическите науки, затова сбирката съдържа много енциклопедии и учебници по граматика, синтаксис и стилистика на елински и гръцки език, написани от видни гръцки автори, между които е и „Грамматика на гръцки език“ от Александър Марвокордатос, издадена през 1755 г. Запазени са доста такива книги и учебници върху граматиката и синтаксиса на италиански, немски, френски, румънски и латински език. Повечето от тях са издания отпреди идването на Ем. Васкидович в Свищов през 1815 г., което показва, че е изучавал тези езици вероятно в школата на остров Хиос. Пазят се големи речници на тези езици, някои от които са издадени също преди 1815 г. Когато учи на остров Хиос, Васкидович се влияе от прогресивните идеи на видните гръцки учители и философи реформатори – Евгений Вулгарис и Адаманти Кораис. Затова техните трудове са намерили място в библиотеката му. Запазени такива са: „Метафизика“ и „За метода на света“ от Евг. Вулгарис, както и „За политическите престъпления и наказания“ от Цезар Вакари в превод на Ад. Кораис.

Между книгите на Васкидович има и от областта на историята: „Всеобща история“ (на гръцки език), „Пелопонеските войни“ от Тукидит, „История на Крим, Румъния, Арабия, Етиопия“ и др. Съхранени са географски учебници и книги – „Всеобща география“ (1816); ръководства и учебници по математика, аритметика и търговска кореспонденция. Пази се „Писмовник“ от Теофил Коридалеас (1786).

⁹ **Каталог** на книгите в библиотеката на Свищовското читалище. София: НБКМ–БИА, II А 7752 .

Броят на съхранените негови книги с художествено-литературно и научнопопулярно съдържание е най-голям. Да споменем само: „Илиада“ от Омир, „Диалози“ от Есхил, „Биографии на велики хора“ от Плутарх, „Сборник от Езопови басни“, книги от Жан-Жак Русо, Волтер, Ломоносов, Фойербах, „Приключенията на Телемаха“ на италиански език.

В библиотеката на свищовското читалище се съхраняват само част от издадените негови книги: трета, пета и шеста част на „Славяноболгарское детоводство“ (1835); гръцката му педагогическа граматика (1837); „Перва понятия за детинско употребление“ (1847); „Детинско прибавление“ (1852), както и двата, издадени съвместно с Георги Владикин, учебника за началния курс – от 1857 и 1858 г.

Но за сметка на това в архивния фонд на библиотеката се палят ценни ръкописи на Емануил Васкидович, откупени от свищовския печатар Асен Д. Паничков – син на Ботьовия сподвижник Димитър Паничков, и подарени на свищовското читалище. Семейството на Димитър Паничков живеело в съседство с вдовицата на Емануил Васкидович, която все още съхранявала цял „дулап“ с книги.¹⁰ След 1931 г. библиотекарят Атанас Т. Иванов ги описва и анализира.

Под ПО 843 е записан ръкопис под заглавие „Цветник“. Той е приготвен за печат, за което говори и началото му: „Во славу святя единосущния животворящия и неразделимия Троици, Отца, и Сина, и святаго духа, книга сия церковний Цветник, Напечатася благословением Архиепископа всея Болгарии и Митрополита Терновскаго, Г. Г. Неофита. Составлен от Емманоила Васкидовича, и Георгия М. Владикина, оучители святаго Преображения, в Свищов. Издание перво“.

Ръкописът е с църковнославянски букви върху 85 листа бяла хартия, 21x15 см. Първите три листа са неброени, като втори и трети от тях съдържат предговор, започващ с обръщението „Любезна ми православна Българска юност“. Останалите са номерирани с букви „В–ПВ“ (= 2–82) или 164 страници. На листа 1, 4, 8, 30, 36, 41, 48, 54, 59, 64, 70, 76 и 81 има изработени винетки. Из ръкописа се срещат също буквени червени винетки и текст с червен едър и дребен шрифт. Съшит е с конци; последните му листа липсват; хартията се разпада. На втори и трети неброени листове е разположен предговорът: „Любезна ми Православна Българска юност. Имеючи жарко желание с какъв начин да бидеми полезни на малораслий ваш възраст... за да ся оучат правилно жерковното прочитание, прочее Здравствуйте. Ваши доброжелатели Емманоил Васкидович и Георгий Владикин, оучители оучилища Святаго Преображения в Свищов“. На лист 83, 12 ред отгоре, е написано с червено мастило: „Това последование преведохми от Греческаго языка на Българский“. От това може да заключим, че преводач е Ем. Васкидович, а Г. М. Владикин е художествен оформител. Кога е написан и завършен ръкописът, не е отбелязано, но най-вероятно да е между 1830 и 1858 г., когато Владикин е бил в Свищов.

Под ПО 844 съхраняваме ръкопис „Кратка граматика“. Заглавната страница е от бяла хартия с текст: „Кратка Грамматика говоримаго еллинскаго языка, съчинена за българските младежи с правилата в българский язык. от Емманоила Ва-

¹⁰ Вж. **Мушмова-Георгиева, Ф.**, Аламанова-Спасова, Ж. Библиотечна и издателска дейност на Свищовското читалище. – В: *Сто години народно читалище Свищов. юбилеен сборник 1856–1956*. Свищов, 1958, с. 195.

скидовича, учителя Славенноеллинскаго училища божественнаго преображения в Свищов. Удобрена от словеснейшии учителя Г. Н. Михайловскаго, Начальучителя в триновский гимназие“.

Съдържа 62 листа резедава хартия 10x17 см, съшит с конци, неподвързан. Годината не е отбелязана, но тъй като Н. Михайловски, бивш ученик на Е. Васкидович, е бил учител в Търново във времето между 1856–1863 г., може да се предположи, че ръкописът е от тези години.

Под ПО 869 се съхранява преводът на Ем. Васкидович „Приключения Телемахови сина Одиссеова“. Състои се от 58 неномерирани листа бяла хартия, линирана с молив, формат 18x22 см. На лист 50 след „Конец книги 12“ е написано със заглавни букви: „Словар митологический, географический и другой за тилемаха тема втораго“, а в средата „А!“; под него на нов ред: „Аполон. Син Йопитеров...“. Следват имената по азбучен ред. Лист 58 завършва: „Конец 12 книги“, а отдолу „й втораго тема“.

Към този ръкопис е прикрепен ръкопис (ПО 869-а) с диалози, писани от същата ръка. Той се състои от 76 неномерирани листа от бяла хартия, линирана с молив, формат 18x22 см. Върху началото на първия лист е написано „Разговори“. Текстът на последния лист 76 завършва така: „...като искрени приятели, които били са достойни да имат чест, обич, и вяра“. Мастилото на двата ръкописа с течение на времето е твърде избледняло, но въпреки това се чете.

Предлагаме на вашето внимание и ръкопис ПО 845 – „Кратка славянска граматика“. Съдържа 56 неномерирани листа бяла хартия, 12x19 см, с текст от двете страни, с черковнославянски букви. Авторът и датата на написване са неизвестни, но нашето мнение е, че ръкописът е на Васкидович, защото постъпва в библиотеката по същото време със закупените и подарени от Паничков останали ръкописи и почеркът прилича на другите. Специалисти в тази област биха могли да изследват и установят правилността на предположението ни. Със сигурност ръкописът е от личната му библиотека. По съдържание той прилича на „Писменницана Славянский-а язык. Състави Иван Н. Момчилович, Еленчанин, 1847“. До лист 30 примерите съвпадат с тия на Момчиловата „Писменица“, обаче от лист 31 до края на ръкописа те са различни.

В Архивния фонд „Васкидович“ под № 125 се съхранява ръкописът на геометрия на гръцки език. Този препис е направен от първия том от геометрията на Никифор Феотики „Начални основи на чистата математика“, на гръцки език, в три тома (1798–1800) .

Библиотеката притежава само първи и втори том на това издание и Цветан Радославов ги е описал в описа си под № 57.

Ръкописът „Геометрия“ е с кожена подвързия, в много добро състояние. Написан е на неномерирана бяла хартия, съдържа 178 листа, 22x16 см. Текстът върви вертикално на половината страница, а останалата е заета с геометрични чертежи. На места има дори допълнително залепени листчета с начертани фигури. В оригинала тези чертежи са дадени в края на книгата като притурка. Ръкописът показва, че Васкидович като учител разбира, че в преподаването на уроците по геометрия основното е фигурата и обяснението към нея. Така написаното е по-лесно

за възприемане и разбиране от учениците. За достойнствата на този ръкописен учебник могат да се произнесат отново специалистите.

Под № 178 се пази Латинско-гръцки речник. Ръкописът е върху дебела бяла номерирана хартия, съдържа 213 стр., 20x10 см. Интересното е, че речникът е до страница 165, а на следващите страници на гръцки език са написани различни географски, исторически, астрономически описания, римски цифри със съответните им арабски. Смятаме, че ръкописът не е изследван обстойно и вероятно съдържа любопитни факти.

Пълното проучване на печатните и ръкописни творби на Васкидович би било едно истинско признание за автора им. Със своята дейност и възгледи Емануил Васкидович се изправя пред нас като бележит български учител, книжовник, общественик и патриот, който през целия си живот се бори за просвещение и образование.

Литература

Гунев, Иван. Емануил Васкидович и неговото славянобългарско училище. София, 1988.

Дунавско дело, 1975, бр. 16, 21, 31, 39, 41, 43.

Манчев, Васил. Спомени. София, 1982.

Николова, Юлия. Достойно естѣ. София, 2008.

Славейков, Петко Р. Съчинения. т. 3. София, 1979.

Кръстанов, Трендафил. Родом българин. – В: *АБВ*, 1985, бр. 20, с. 2–3.

Кръстанов, Трендафил. За народно доказателство. – В: *АБВ*, 1986, бр. 6, с. 2.

Цариградски вестник, 1853, бр. 137, с. 163.

РАДА КАЗАЛИЙСКА – ПЪРВАТА УЧИТЕЛКА В РОДОПИТЕ И ПОЕТЕСА

195 г. ОТ РОЖДЕНИЕТО ѝ

ЛЮДМИЛА ХР. МАЛИНОВА

**RADA KAZALIYSKA – FIRST WOMAN-TEACHER
IN THE RHODOPE AND POET. 195 YEARS FROM HER BIRTHDAY**

Lyudmila Hristova Malinova

SUMMARY

Rada Kazaliyska is the first Bulgarian woman-teacher in the Rhodopes, and also a poet. In the article there we look on critical texts about Rada Kazaliyska. Two main lines have been pointed out – one accepts completely her poetic texts, and the other has problem with their authenticity. It is established that she is one of the prominent women in the Bulgarian revival which has left her mark in the spiritual development of the Bulgarian people.

Името на Рада Казалийска все по-често се споменава при различни опити за осмисляне на историческото и духовното ни минало. От вестникарския текст, често лишен от фактология и цитирания, през отделни статии с опит за по-аналитично вглеждане и осмисляне на оставеното документално и художествено наследство от нея, до цели книги, появили се през последните години – постепенно се натрупва един фундамент, в който най-общо се забелязват две линии в „разнищване“ на казуса „Казалийска“. Едната настоява да се признае, че тя е първата учителка в Родопите и първата новобългарска поетеса, изпреварила Елена Мутева, а другата – силно разколебава позицията, че тя е първата поетеса.

Рада Казалийска (1821–1907) според редица изследвания, действително е първата българска учителка в Родопите и като такава е част от българската интелигенция в този специфичен регион, където Българското възраждане закъснява по ред причини, регион, който добива свободата си през 1912 г. Започнала просветното си дело там през 1842 г., тя за дълъг период е единствената жена¹ в Среднородопието подела и разгърнала будителското си дело в място със силно гръцко и турско присъствие и влияние, с прекъснати книжовни, църковни, дори просветни традиции. Именно затова просветителската ѝ работа има още по-голямо значение, а фигурата ѝ е издигната на пиедестала на първата родопчанка, приела, че освен топоса на Дома, за жената съществува и Пътят, който може да придаде смисъл на дните ѝ, усещането, че е полезна и в други мащаби.

¹ Гиневски, Хр. Родопската интелигенция през Възраждането. Смолян, 2001, с. 63.

Израснала в родолюбиво семейство, тя запазва верността си към рода, към българските си корени, към самосъзнанието си на българка, както Злата Зенгин от онази родопска песен, в която тя се самоубива, но си остава „вярна българка“².

Забелязали влечението ѝ към книгите, родителите ѝ я изпращат да учи в Карлово, където тя се обучава четири години при Райно Попович, а след това е две години ученичка на Ботьо Петков. Същевременно посещава и Калоферския девически манастир „Св. Въведение Богородично“ и изучава черковно четене и пеене.

Завръщайки се в родното си място – Горно Райково, тя започва учителската си дейност, отваря първото новобългарско училище в Средните Родопи и обучава и момичета, и момчета, и възрастни родопчани не само на гръцки език, но и на български. След омъжването си през 1852 г., независимо че ражда шест деца, в отделни години, например от 1859 до 1872, според Хр. Гиневски, тя продължава да учителства. След Освободителната война през 1877–1878 г., когато част от Родопите остават в границите на Турция, тя и семейството ѝ продължават будителската си роля, според някои изследователи даже тя и съпругът ѝ са затворени за известно време в Одринския затвор, а в началото на XX в. се преместват в Асеновград, където тя се покалугерява и приема монашеското име Евдокия (Дукя). Заболяла сериозно, в последните си години живее при сина си Христо, където умира на 86 години.

При наличието на личност като Рада Казалийска, не е чудно, че жените в Устово са били с ярко българско самосъзнание. „След 1862 г. в Устово не допускат гръцки архиереи да служат в църквата, а когато има такава опасност, жените се вдигат на бунт и прогонват нежелания гост“ – пише Хр. Гиневски³.

До 1921 г., когато се отбелязва 100-годишнината от рождението на Рада Казалийска, за нея почти нищо не се знае. „Нашите родопски историци, изследователи и книжовници като че не са я забелязали – казва известният изследовател на Родопите Петър Маринов, – не ѝ обърнали достатъчно внимание и отминали тая първа по времето си деятелка за възраждането на смолянските българи.“⁴

През същата година се заговаря да се напечата нещо от архива на тази забележителна жена, който съдържа автобиографични и биографични документи, писма, „Исторически бележник“ – един много коментиран документ, приет изцяло или с редица въпросителни от историците.

През 1931 г. в сп. „Родопски преглед“ Анастас Поптодоров публикува част от архива ѝ, предоставен му от сина на Р. Казалийска – Христо, по-специално от „Историческия бележник“, разказващ за потурчването на българи в Родопска планина. Разказът обхваща повече от два века, писан е от различни монаси на гръцки език, пази се от поп Глигорко твърде ревностно, така че Р. Казалийска и съпругът ѝ – Бялко Арnaudов, български свещеник с гръцко образование, успяват да пре-

² Дето са солзи капали, тамо ще песен да никне. антология на родопската народна песен. София: Унив. изд. „Св. Кл. Охридски“, 1995.

³ Гиневски, Хр. Хаджи Христо Попгеоргиев. Смолян, 1996, с. 8.

⁴ Маринов, П. Рада Вълчева Казалиева и „Историческият бележник“. очерк. – В: *LiterNet* [онлайн], 2008, № 7 (104). [прегледан 1.03.2016]. http://litenet.bg/publish20/p_marinov/kazalieva.htm

пишат и да преведат само част от него. Със смъртта на поп Глигорко, бележникът изчезва. „Заслугата на Рада Казалиева се състои – пише П. Маринов, – именно в това, че преди изчезването му тя е съумяла да снее и запази някои преписи от него, които превела от гръцки на български.“

През 1937 г. синът на тази родопска просветителка – Христо (Христаки) Пантелеев, предоставя на П. Маринов копия на автобиографичните бележки и спомени на майка си, които, изгубени от Анастас Поптодоров, били възстановени от сина, починал през 1939 г.

„Когато през 1937 година влязох в писмовна връзка с Хр. п. Панделиев за някои мои публикации в смолянския в. „Красногор“ за миналото на Смолянска околия, аз получих от същия един пълен комплект ръкописни преписи от тези бележки и спомени – пише П. Маринов. – Прочетох най-внимателно всичко. Те са и сега пред очите ми. Според съдържанието им може да се разделят на части: 1. Писма с лица и учреждения; 2. Автобиографични спомени на Рада Казалиева и родови сведения; 3. Нравоучителни изречения и стихотворение в акростих „В чест на покойния ми баща Вълчо Казалията“; и 4. „Исторически бележник“ в отделни откъси.

Съдържанието на първите два раздела се изчерпва с изнесеното дотук, а за стихотворението в акростих ми направи впечатление, че има дата 10 авг. 1852 година. Това ме накара да търся първообраза, от който бе направен пратеният ми препис, и се оказа, че той е написан с почерка на Хр. п. Панделиев по правописа от 1921 година (зеделския) с широко Ъ, без ер-голям и е-двойно, на карирана хартия, огънат и избледнял от времето и пипане с ръце. Личеше, че е писан от сина на Рада Казалиева, може би по нейна диктовка в преклонната ѝ възраст, преписван и възсъздаван след нейната смърт няколко пъти, като е сложена датата 1852 година, за да има по-архаичен вид. Изпуснато е предвид, че през посочената година и правописът е бил друг, и калиграфията, и хартията, пък и самият Вълчо Казалията си е бил жив тогава и както казваха наследниците му, е умрял по-късно. Това изтъквам по повод опита на някои в последно време да се приеме, че с това Рада Казалиева се врежда като първа българска поетеса (преди Елена Мутева) в новата българска литература. Правеше се даже опит да се факсимилира стихотворението, но като че не излезе. Откъм строеж и съдържание то носи всичките слабости на творба от тоя род, но е с подчертан патриотичен дух. Твърде е вероятно вмешателството тук на сина на авторката, за когото още през 1900 година във в. „Прогрес“ (Цариград, год. 2, бр. 6 от 20 окт., стр. 3) е писано, че бил „наречен с прозвището „парче поет“ и единственият му дар е да поетизира, та каквото ще да бъде“⁵...

През 1977 г. П. Маринов публикува статията си „Истини и заблуди“⁶, където се опитва да осветли проблема с архива на Казалийска и разказва за срещите си със сина ѝ: „Той ми обясни променчивата съдба, която са имали тези материали: неколкратно изгубване, наново съставяне с прибавка забравени бележки, възстановяване по памет на отделни части, преписване на чисто, преработване някои

⁵ Маринов, П. Рада Вълчева Казалиева и „Историческият бележник“...

⁶ Маринов, Петър. Истини и заблуди. – В: *Родопи*, 1977, № 11, с. 28–32. Вж. и Маринов, Петър. За архивата на Рада Казалиева и „Историческия бележник“. Пловдив: ИМН, 2008, с. 122–123.

глави и пр. Всичко в архивата и „Бележника“ бе написано от него, някъде и по „зеделския“ правопис... а написано от ръката на майка му Рада Казалиева не се намери нищо. Той обясняваше, че писал това по нейни показания, като за пояснение нейде е прибавял нещо и от себе си. Оригиналите, казваше, били предадени на Атанас Поптодоров...“, който обаче умира и архивите му са разпиляни.

Казусът „Казалийска“ е дали преписаният архив, и по-конкретно стихотворението (-ята), може да се приеме (-мат) безусловно.

Още през 1964 г. „Църковен вестник“ съобщава, че „Първата новобългарска поетеса възрожденка е монахиня от Калоферския девически манастир“. И визира Рада Вълчева Казалийска⁷.

През 1966 г. по повод 145 г. от рождението на Р. Казалийска Никола Гигов в текста си „Първата новобългарска поетеса“⁸ обръща специално внимание на стихотворението ѝ „На баща ми“ и съобщава, че внукът на поетесата е изпратил „препис от едно неизвестно досега стихотворение на Рада Казалийска – „На майката и нейната реч“... Стихотворението е силно потвърждение на поетичната дарба на Рада Казалийска, пропито със силно социално чувство, прелива от обич към българската майка-закрилница, майка-пазителка на звучния български език“. Накрая на неговата статия е поместена въпросната поетична творба, под която има текст: „1853, 11 май. Преписал от оригинала внукът на авторката Пантелей Христов Попов, Асеновград“.

През 1968 г. В. Димитров разказва за тази „ревностна народна будителка в Родопите“ и се спира и на нейните „книжовни творчески дръзновения“⁹.

След всичко това П. Маринов е принуден да напише обзорната си студия по този въпрос.

През 90-те години на XX в. излизат редица текстове за Р. Казалийска, между които и този на Валентина Радинска „Поетесата, която изпревари Елена Мутева“¹⁰. Тя уточнява, че има две запазени чернови на стихотворението „На баща ми“ и допълва: „Ако след прочита на някое стихотворение на Рада Казалийска, у някого възникне подозрението, че невероятните с чистотата и богатството на българския език нейни стихове са фалшификати, тези запазени чернови веднага ще го опровергават. По тях може да се установи и друго – че тя е работила върху стиха, зачерквала е едни думи, заменяла ги е с други, търсейки най-доброто“. Същевременно Радинска съобщава за трето стихотворение от поетесата – „Одринският затворник“, към което имало и обяснителна бележка.

През 1999 г. се появиха и нравоучителните изречения, запазени от Р. Казалийска, както и някои подробности около биографията ѝ, през 2002 г. – бе направен

⁷ Антонова, Мария. Рада Казалийска. първата новобългарска учителка в Родопите и първата новобългарска поетеса. Смолян, София: Зеа-Принт, 2008, с. 61.

⁸ Гигов, Никола. Първата новобългарска поетеса. – В: *Родопски устрем*, № 87, 28 юли 1966, с. 4.

⁹ Димитров, Васил. Първата родопска учителка. – В: *Родопи*, 1968, № 5, с. 12.

¹⁰ Радинска, Валентина. Поетесата, която изпревари Елена Мутева. първата родопска учителка Рада Казалийска е и първата новобългарска поетеса. – В: *Литературен форум*, 31 ян.–6 февр. 1996, с. 6.

опит за по-подробен биографичен очерк за нея от Георги Казалиев и Боряна Каза-
лиева-Рускова, през 2004 г. излезе книгата на д-р Александра Николаева Попова-
Кирева „Голямото семейство на Христо поп Пантелеев-Попов“ (Пловдив, 2004),
а през 2008 г. – книгите на Мария Антонова. „Рада Казалийска. Първата ново-
българска учителка в Родопите и първата новобългарска поетеса“ и на Петър Ан.
Маринов „За архивата на Рада Казалиева и „Историческия бележник“. Последната
е издадена от Александър Маринов, син на бележития родопски изследовател¹¹.

М. Антонова твърди, че през 1994 г. е публикувано още едно стихотворение
на Р. Казалийска: „Благослови ме, майко“. „Ние не знаем кога е написано – казва
тя, – можем само да предположим, че се появява по-късно, когато авторката е във
възраст на преосмисляне на живота си, което показва и текстът му. По всичко
личи, че е посветено на майката, тази страдалница, която поетесата със „сълзи,
сдържани с мъка“ моли да я благослови, за да не забрави идеала. А той е един-
единствен: жаждата за свобода, към който се стреми, и този стремеж тя предава
не само на своите деца, не само на учениците си, но и на населението, живеещо в
Родопа планина.“

С течение на годините „масивът“, свързан с книжовното дело на Р. Казалийска
нараства, от архива ѝ „излизат“ все повече документи. Но М. Антонова споделя:
„И все пак, въпреки оставеното от нея литературно наследство, по необясними
причини литературните историци я отминават с мълчание. Безспорно е обаче, че
с откриването на четирите стихотворения на Рада Казалийска броят на възро-
женските поетеси се увеличава с още една, изведена от тъмнината на робството
и забравата, и че нейното поетическо наследство се нуждае от своите бъдещи из-
следователи“.

Литературните историци мълчат, защото редица неща около тази родопска бу-
дителка остават неизяснени, поради липса, засега, на автентични документи и
поради недостатъчното анализиране на архива ѝ от компетентни историци, гра-
фолози и др. Не е известно дали времето и изследователските усилия ще променят
нещо в това отношение. Нужни са уточнения относно моменти от биографията ѝ,
например кога е била точно в Карлово и Калофер, защото има спор дали Ботьо
Петков ѝ е преподавал; относно автобиографията ѝ – цитирана е в две редакции;
няма запазени оригинални ръкописи на нейните лирически творби; отделен въ-
прос е и този, че те не са публикувани. Според М. Антонова документите от архива
ѝ са писани с два различни почерка¹². Историците още не са се произнесли за
„Историческия бележник“.

Нужен е много прецизен анализ на всичко, свързано с Рада Казалийска, за да
се направи опит да се решат някои проблеми или да се приеме определено стано-
вище по тях.

Въпреки всички неясноти, мисля, че тази забележителна будителка наистина
е писала стихове и те са близки до вида, в който стигат до нас. Имало е много
предпоставки тя действително да е пишела стихове: и нагласата ѝ изобщо, и шко-
лата на Райно Попович, който, както е известно, е обръщал особено внимание на

¹¹ Вж. цит. електронно издание.

¹² Споделено при наша среща, проведена през м. май 2010 г.

преподаването си по литература и особеностите на поетиката, и придобитата ѝ култура, може би и самото време, в което тази „сербез българка“, както са я наричали турците, е имала нужда да бъде чута, за да изпълни мисията си на будител...

Друг е въпросът, че след като има преписи с редакторски намеси даже и при опит за прецизен анализ на художествените ѝ текстове, не е възможно пълно доближаване до автентичния „текст“ на Казалийска.

И все пак две неща не могат да се подминат: *Историческия бележник* и нуждата ѝ да се изразява в *мерена реч*. Фактът, че тя е направила преписи от бележника, независимо дали е привнасяла нещо или не, говори за дълбоката ѝ убеденост, че случващото се трябва да се помни, да се знае, да оставя следа, която се превръща в *Памет*. Рада Казалийска е имала визия за история, за истина, за бъдеще. При това дейността ѝ е не за себе си, а в „полза роду“.

Стои въпросът защо да не приемем, че тя действително е диктувала текстовете си на своя син, че независимо от евентуални редакции, в основата си са нейни. Самият Петър Маринов, прецизен изследовател, казва за нейното стихотворение-акrostих, че е писано от сина ѝ „може би по нейна диктовка в преклонната ѝ възраст“.

Каквито и документи да се намерят или не, все пак тя е една неординарна и творческа личност, впечатлила и такъв изключителен ерудит и човек като родопския изследовател Стою Шишков, който в писмо до сина ѝ, пише: „...познавам я за много интелигентна и учена и родолюбива жена, което беше рядкост по онова време“¹³.

¹³ Цит. по Гиневски, Хр. Родопската интелигенция през Възраждането. Смолян, 2001, с. 136.

ЧЕСТИТО!

На 15 февруари т.г. в Заседателната зала на Университета по библиотекознание и информационни технологии (УниБИТ) се състоя академичното тържество по случай кръгла годишнина на проф. д.п.н. Александра Куманова – библиограф, когнитолог, философ, преподавател в университета.

Списание „Библиотека“ поздравява проф. д.п.н. Александра Куманова и ѝ пожелава здраве и нови творчески успехи!

БИБЛИОГРАФСКИ СПРАВКИ

0 Общ отдел

Иван Гавазов (от с. Косово) – творчество. Статии. 1960–1972. 68 загл. Бълг. ез. Февруари 2015. РБ См

05 Списания и периодични издания с общ характер

Дизайн и комуникация на съвременните списания – типологически и визуални аспекти на креативните и стандартни подходи. Книги и статии. 1992–2015. 28 загл. Бълг. и англ. ез. Септември 2015. НБКМ

15.07 Експериментална психология. Психологически изследвания

Гещалтпсихология и гещалттерапия. Книги и статии. 1990–2011. 15 загл. Бълг. и рус. ез. Юни 2015. РБ Пл

159.9 Психология

Семейни модели при хранителни разстройства. Книги и статии. 1947–2015. 46 загл. + 14 загл. пълен текст. Бълг., англ. и нем. ез. Ноември 2015. НБКМ

316.647.3 Агресия

Насилие между ученици. Статии. 2005–2015. 21 загл. Бълг. ез. Септември 2015. НБКМ

32 Политика

Публикации от Волен Сидеров. Книги и статии. 1990–2015. 208 загл. Бълг. ез. Септември 2015. НБКМ

327:911.3(497.2+498) Геополитика: България. Геополитика: Румъния

Геополитика на България и Румъния в Черно море. Книги, статии и интернет ресурси. 1993–2015. 36 загл. Бълг. ез. Октомври 2015. РБР

327.88 Тероризъм

Участие на Източна Европа във войните на САЩ и борбата с тероризма. Книги и статии. 2000–2015. 80 загл. + 2 загл. пълен текст. Бълг. и англ. ез. Октомври 2015. НБКМ

336 Финанси. Митническо дело. Банково дело. Пари

Трансакционни разходи. Книги и статии. 2000–2014. 19 загл. Бълг. ез. Декември 2015. РБ Пл

336.71 Банки

Сливания и придобивания. Банкови придобивания. Юнионбанк – придобиване от Първа инвестиционна банка. Книги и статии. 2005–2015. 37 загл. Бълг. ез. Август 2015. РБ См

336.77 Кредит. Функции на кредита в националната икономика
Студентско кредитиране. Книги, статии. 1998–2015. 12 загл. Бълг. ез. Ноември 2015. НБКМ

343 Наказателно право
Принуда и санкция. Книги и статии. 1946–2015. 44 загл. Бълг. ез. Декември 2015. РБР

355 Военно дело
Изследване на възможностите за усъвършенстване обучението на курсантите и специализантите от НВУ „Васил Левски“ по огнева подготовка. Книги и статии. 1990–2015. 34 загл. + 6 загл. пълен текст. Бълг. и англ. ез. Октомври 2015. НБКМ

364 Социална педагогика
Социално-педагогически тренинг. Книги и статии. 2001–2015. 27 загл. Бълг. ез. РБ Пл

37 (560) Образование: Турция
Образователната система в Турция. История на педагогиката в Турция. Книги и статии. 1992–2015. 44 загл. Бълг., рус. и англ. ез. Декември 2015. РБР

37.012 Обучение: методи
Технологии за колаборативно учене. Книги и статии. 2004–2015. 15 загл. Бълг. и англ. ез. Декември 2015. РБ Пл

372 Съдържание и форми на работа в предучилищното възпитание и в основното образование
Педагогически принципи и цели на възпитанието, изразени в български пословици и поговорки. Книги и статии. 1964–2015. 43 загл. Бълг. ез. Декември 2015. РБР

372.8 Методика на обучението на отделните учебни предмети
Междупредметни връзки в обучението по химия и биология. Книги и статии. 1990–2014. 19 загл. Бълг. ез. Юли 2015. РБ Пл

374 Извънучилищно образование и възпитание
Развитие на познавателния интерес на учениците в извънучилищни дейности по физика и астрономия чрез конструктивистки подход. Книги и статии. 1992–2014. 35 загл. Бълг. ез. Март 2015. РБ Пл

374.7 Образование на възрастни
Дизайн на обучението на възрастните учащи се. Книги, статии и интернет ресурси. 1893–2015. 99 загл. Бълг., рус. и англ. ез. Декември 2015. РБР

377.4 Продължаване на образованието и преквалификация на работници-специалисти

Съвременни предизвикателства пред образованието за възрастни в Центровете за професионално обучение. Книги и статии. 2001–2014. 24 загл. Бълг. ез. РБ Пл

391 Етнография. Облекло

Среднородопско народно облекло, носии, тъкани. Книги и статии. 117 загл. Бълг. ез. Октомври 2015. РБ См

574 Екология

„Зелена икономика“. Книги. 2000–2015. 53 загл. Бълг. и рус. ез. Октомври 2015. НБКМ

577.12 Метаболизъм

Карнитин и метаболизъм. Статии. 2005–2015. Бълг. и англ. ез. Октомври 2015. НБКМ

613-053.4 Деца: здравни грижи

Формиране на здравно поведение при деца в ранна детска възраст. Книги и статии. 1991–2014. 36 загл. Бълг. ез. Юли 2015. РБ Пл

614.23/26 Лекарска професия. Медицински работници

Организация и управление в обучението на медицинските сестри. Книги и статии. 1990–2015. 38 загл. Бълг. и англ. ез. Юли 2015. РБ Пл

Професионални ценности на медицинските специалисти. Книги и статии. 2000–2015. 33 загл. Бълг. ез. Май 2015. РБ Пл

615.387 Кръводаряване

Атанас Георгиев Френкев – Кръводарител № 1 на България за 2005 г. Почетен гражданин на Смолян. Статии. 2004–2014. 30 загл. Бълг. ез. Февруари 2015. РБ См

615.89 Народна медицина

Народна медицина и билколечение в Средните Родопи. Книги и статии. 49 загл. Бълг. ез. Юни 2015. РБ См

656.13 Автомобилен транспорт

Комплексна оценка на нивото на качеството на транспортната услуга при таксиметровите превози. Книги, статии и интернет ресурси. 1987–2015. 63 загл. Бълг., рус. и англ. ез. Октомври 2015. РБР

659.1 Реклама

Графичен дизайн на онлайн рекламата. Развитие, типология и комуникационна ефективност на рекламата в интернет. Книги и статии. 2000–2015. 56 загл. + 9 загл. пълен текст. Бълг. и англ. ез. Септември 2015. НБКМ

78 Музика

Анастас Иванов – бай Тасо, гайдар от с. Гела, Смолянско. Книги и статии. 1979–2014. Бълг. ез. Март 2015. РБ См

Бароковата музика в обучението по класическо пеене. Книги и статии. 1970–2012. 24 загл. Бълг. и рус. ез. Юни 2015. РБ Пл

Младен Койнаров – родопски народен певец. Книги, статии и др. 59 загл. Бълг. ез. Ноември 2015. РБ См

Солови песни и арии от епохата на барока, издадени в България през XX в. Книги. 1965–1996. 19 загл. Бълг. ез. Юни 2015. РБ Пл

82 Литературознание

Критика върху някои от стихотворенията на Христо Ботев. Книги и статии. 1992–2015. 25 загл. Бълг. ез. Ноември 2015. НБКМ

860 (899) Литература на Уругвай

Уругвайски автори на български език. Книги. 1939–1992. 46 загл. Бълг. ез. Октомври 2015. НБКМ

973 История на САЩ

Гражданска война в САЩ (1861–1865). Реконструкция и федерализъм в САЩ (1865–1877). Книги, статии и дисертации. 43 загл. Бълг., рус. и англ. ез. Декември 2015. НБКМ

796 Спорт. Спортни игри

Бързината в хандбала. Книги и статии. 1966–2012. 18 загл. Бълг. ез. Април 2015. РБ Пл

801.311 Географски наименования

За името „Родопа“ или „Родопи“. Книги и статии. 48 загл. Бълг. ез. Август 2015. РБ См

820/899 Западноевропейска литература

Западноевропейска литература и литературознание във фонд „Михаил Арнаудов“. Книги. 1844–1967. 472 загл. Бълг., рус., англ., нем. и фр. ез. Ноември 2015. РБР

886.7 Българска литература

Асен Иванов Босев (1913–1997) – литература от и за него. Книги и статии. 1938–2015. 49 загл. Бълг. ез. Ноември 2015. РБР

Произведения на Георги Мишев, притежавани от Регионална библиотека „Любен Каравелов“ – Русе. Книги. 1958–2015. 40 загл. Бълг. ез. Октомври 2015. РБР

Психолингвистични аспекти на езика на любовта в разказите на Йордан Йовков. Книги и статии. 1937–2015. 52 загл. Бълг. ез. Декември 2015. РБР

Радой Киров (1916–1989). Книги, статии и интернет ресурси. 1945–2011. 67 загл. Бълг. ез. Ноември 2015. РБР

Романът „Самуил“ от Димитър Талев – роман за личността в историята. Книги и статии. 17 загл. Бълг. и макед. ез. Юли 2015. РБ Пл

904(497.2-37) Културно-историческо наследство: Левски (община)

Материални и нематериални обекти в културно-историческото наследство на Община Левски. Книги и статии. 126 загл. Бълг. ез. Юли 2015. РБ Пл

908 Краезнание

Научно-методически основи на краезнанието. Книги и статии. 33 загл. Бълг. ез. Юли 2015. РБ Пл

Село Къртожабене – история и духовен живот до Възраждането. Статии. 9 загл. Бълг. ез. Ноември 2015. РБ Пл

929.5 Генеалогия

Родоизследвания в Смолянски регион – самостоятелни издания. Книги. 1977–2015. 24 загл. Бълг. ез. Април 2015. РБ См

949.72 История на България

Град Доспат. Книги и статии. 1929–2015. 238 загл. Бълг. ез. Февруари 2015. РБ См

Данаил Попов. Книги и статии. 28 загл. Бълг. ез. Април 2015. РБ Пл

Народен съд, народни обвинители, жертви на народния съд. Книги, статии и законодателни материали. 1945–2015. Над 150 загл. Бълг. ез. Септември 2015. НБКМ

Народен съд, списъци на осъдените от народните съдилища 1944–1947 г. Над 150 загл. Бълг. ез. Октомври 2015. НБКМ

Научното дело на проф. Васил Златарски. Книги и статии. 1908–2005. 29 загл. Бълг. ез. Януари 2015. РБ Пл

Поп Григорко (йеромонах Григорий). Книги и статии. 62 загл. Бълг. ез. Март 2015. РБ См

Стихийни женски бунтове в Плевенски окръг по време на Първата световна война. Книги и статии. 7 загл. Бълг. ез. Май 2015. РБ Пл

Списък на библиотеките участници

НБКМ – Национална библиотека „Св. св. Кирил и Методий“

Регионална библиотека „Христо Смирненски“, Плевен

Регионална библиотека „Любен Каравелов“, Русе

Регионална библиотека „Николай Вранчев“, Смолян

*Редактор Величка Шардина
v.shardina@nationallibrary.bg*

НОВИ СПРАВОЧНИЦИ В НБКМ ЗА 2015 г.

Обществено-политически науки

Енциклопедия истории Украины / [редкол. В. А. Смолій – голова ... и др.]. – Київ : Наукова думка, 2003–<2012>. – Т. <1–9> ; 27 см

Изд. на НАН України. Інст. історії України

ISBN 966-00-0632-2

ISBN 966-00-0734-5 (т. 1, подв.)

ISBN 966-00-0405-2 (т. 2, подв.)

ISBN 966-00-0610-1 (т. 3, подв.)

ISBN 978-966-00-0692-8 (т. 4, подв.)

ISBN 978-966-00-0855-4 !

ISBN 978-966-00-1028-1 !

ISBN 978-966-00-1061-1 (т. 7, подв.)

ISBN 978-966-00-1142-7 (т. 8, подв.)

ISBN 978-966-00-1290-5 (т. 9, подв.)

Съдържа досега:

Т. 1: А–В. – 2003. – 705 с. : с ил.

Т. 2: Г–Д. – 2004. – 525 с. : с ил.

Т. 3: Е–Й. – 2005. – 672 с.

Т. 4: Ка–Ком. – 2007. – 528 с. : с ил.

Т. 5: Кон–Кю. – 2008. – 563 с. : с ил.

Т. 6: Ла–Ми. – 2009. – 784 с. : с ил.

Т. 7: Мл–О. – 2010. – 723 с. : с ил.

Т. 8: Па–Прик. – 2011. – 520 с. : с ил.

Т. 9: Прил–С. – 2012. – 944 с. : с ил.

Лексикон градова и тргова средњовековних српских земаља : према писаним изворима / ред. Синиша Мишић ; [картогр. Милован Миливојевић] ; [фотогр. Мирјана Ристић-Дамјановић ... и др.]. – Београд : З-д за уџбенике, 2010. – 363 с. : с ил., [2] л. цв. к. (33 х 46 сгънати до 33 х 24 см) ; 34 см. – (Едиција Посебна издања)

Загл. и на англ. ез.: Lexicon of towns and market places in the medieval Serbian lands. –

Текст и на англ. ез. – Имената на ил. отбелязани на гърба на загл. с. – Библиогр.: с. 343–362
ISBN 978-86-17-16604-3 (подв.)

Матица српска. Библиотека (Нови Сад). Ситна штампана грађа Библиотеке Матице српске : 1801–1867 / [ред. Јасна Карталовић]. – Нови Сад : Библ. Матице срп., 2012. – XIII, 101 с. : с ил., [8] л. факс. ; 24 см. – (Каталог старих и ретких књи-га Библиотеке Матице српске ; књ. 8)

Името на ред. отбелязано на гърба на загл. с. – Азб. показали

ISBN 978-86-80061-46-7 (подв.)

Мешков, Вячеслав Михайлович, 1953–. К познанию России : думающим об Отечестве : путеводитель по книгам / В. М. Мешков. – Москва : Пашков дом, 2012. – 688 с. : с ил. ; 25 см

Показалци

ISBN 978-5-7510-0428-6 (подв.)

Српски биографски речник / гл. уред. Младен Лесковац. – Нови Сад : Матица срп., 2004–<2011>. – Т. <1–5> ; 27 см

ISBN 86-83651-49-5 (т. 1)

ISBN 86-83651-62-2 (т. 2)

ISBN 978-86-7946-001-1 (т. 3)

ISBN 978-86-7946-037-0 (т. 4, подв.)

ISBN 978-86-7946-085-1 (т. 5, подв.)

Съдържа досега:

1: А–Б. – 2004. – 916 с. : с портр.

2: В–Г / гл. уред. Чedomир Попов. – 2006. – 883 с. : с портр.

3: Д–З / гл. уред. Чedomир Попов. – 2007. – 928 с. : с портр.

4: И–Ка / гл. уред. Чedomир Попов. – 2009. – 922 с. : с портр.

5: Кв–Мао / [гл. уред. Чedomир Попов]. – 2011. – 853 с. : с портр. – Загл. на кор.: СБР. –

Името на ред. отбелязано на с. 5

Цвркота, Сања. Српска демографска библиографија : 1945–2012 / [саст. Сања Цвркота, Силва Феризовић] ; уред. Часлав Оцић. – Београд : Срп. акад. наука и уметности, 2013. – 902 с. ; 25 см. – (Демографски зборник / Српска академија наука и уметности, Одељење друштвених наука, ISSN 0353-6181 ; књ. 8)

Загл. и на англ. ез.: Serbian demographic bibliography : 1945–2012. – Имената на авт. отбелязани на гръба на загл. с. – Именен показалец, предм. показалец

ISBN 978-86-7025-614-9 (подв.)

Biografický slovník českých zemí / red. Jana Brabencová ... [и др.]. – Praha : Libri, 2004–<2014>. – Т. <1–17> ; 27 см

ISBN 80-7277-214-7

ISBN 80-7277-215-5 (sv. 1)

ISBN 80-7277-252-X (sv. 2)

ISBN 80-7277-287-2 (sv. 3)

ISBN 80-7277-299-6 (sv. 4)

ISBN 80-7277-309-7 (sv. 5)

ISBN 978-80-7277-239-1 (sv. 6)

ISBN 978-80-7277-248-3 (sv. 7)

ISBN 978-80-7277-257-5 (sv. 8)

ISBN 978-80-7277-366-4 (sv. 9)

ISBN 978-80-7277-367-1 (sv. 10)

ISBN 978-80-7277-368-8 (sv. 11)

ISBN 978-80-7277-415-9 (sv. 12)

ISBN 978-80-7277-416-6 (sv. 13)

ISBN 978-80-7277-451-7 (sv. 14)

ISBN 978-80-7277-504-0 (sv. 15)

ISBN 978-80-200-2292-9 (sv. 16, Academia)

ISBN 978-80-7286-215-3 (sv. 16, Hist. úst. AV ČR)

ISBN 978-80-200-2424-4 (sv. 17, Academia)

ISBN 978-80-7286-232-0 (sv. 17, Hist. úst. AV ČR)

Съдържа досега:

[Sv.] 1: А. –2004. – 156 с.

[Sv.] 2: B–Bar. – 265 с.

[Sv.] 3: Bas–Bend. – с. 2005. – XVII, с. 264–375.

[Sv.] 4: Bene–Bez. – с. 2006. – XVIII, с. 376–477.

[Sv.] 5: Bi–Bog. – с. 2006. – XVIII, с. 478–585.

[Sv.] 6: Boh–Boz. – 2007. – XVII, 109 с.

[Sv.] 7: Bra–Brum. – 2007. – 224 с.

[Sv.] 8: Brun–By. – 2007. – 368 с.

Sv. 9: C. – 2008. – XVII, 502 с.

Sv.10: Č–Čerma. – 2008. – XVII, 610 с.

Sv. 11: Čern–Čž. – 2009. – XVII, 104 с.

Sv. 12: D–Die. – 2009. – XVII, 215 с.

Sv. 13: Dig–Doš. – 2010. – XVII, 338 с.

Sv. 14: Dot–Dvo. – 2011. – XVII, с. 339–467.

Sv. 15: Dvořak–Enz / red. Marcella Husová. – 2012. – XVII, с. 468–611.

[Sv.] 16: Ep–Fe / red. Marcella Husová ... [и др.]. – Academia, 2013. – XVII, 138 с.

Sv. 17: Fi–Fn / [red. Martin Kučera ... и др.]. – Academia, 2014. – VIII, 280 с. – Имената на ред. отбелязани на гръба на загл. с.

The encyclopedia of industrial revolution in world history / gen. ed. by Kenneth E. Hendrickson III. – Lanham, Md [и др.] : Rowman & Littlefield, 2015. – 3 т. : с ил. ; 29 см

Библиогр. след отд. статии

ISBN 978-0-8108-8887-6 (vol. 1, 2, 3, подв.)

Съдържа:

Vol. 1. – xiii, 350 с.

Vol. 2. – с. xiii, 351–700.

Vol. 3. – с. xiii, 701–1130. – Азб. показалец

Metford, J. C. J., 1916–. Dictionary of Christian lore and legend / J. C. J. Metford. – London : Thames and Hudson, 1983. – 272 с. : с ил. ; 24 см

Polska Akademia Nauk. Biblioteka Gdańska. Katalog rękopisów Biblioteki Gdańskiej Polskiej Akademii Nauk. – Gdańsk : Bernardinum, 1999–. – Т. <2–3> ; 24 см

ISBN 83-907079-5-0 (2, Bernardinum)

ISBN 83-87291-57-9 (3, Marpress)

Съдържа досега:

[2]: Sygnatury MS 5412–MS 5873 / red. i przygot. do dr. Helena Dzienis. – 1999. – VIII, 295 с. – Азб. показалец

[3]: Sygnatury MS 5874–6123 : spuścizna Stanisławy Fleszarowej-Muskat / oprac. i przygot. do dr. Krystyna Świerkosz. – Gdańsk : Marpress, 1999. – VIII, 219 с. : с ил., портр., факс. – Азб. показалец

Popescu, Petru Demetru, 1929–. Dicționar de personalități istorice : voievozi, principii, domnitori, regi / Petru Demetru Popescu. – București : Niculescu, 2005. – 288 с. ; 20 см
ISBN 973-568-965-0

Soupis pramenů k dějinám národů Ruska, Ukrajiny a Běloruska do roku 1945 z archivů České republiky. – Praha : Nár. knih. ČR, 2002–<2014>. – Т. <1–8> ; 21 см. – (Bibliografie Slovanske knihovny)

Изд. на Slovan. knih., Min. vnitra České rep. odbor archivní správy a spisové služby

ISBN 80-7050-407-2 (d. 1)

ISBN 80-7050-431-5 (d. 2)

ISBN 80-7050-451-X (d. 3)

ISBN 80-7050-498-6 (d. 4)
ISBN 978-80-7050-548-9 (d. 5)
ISBN 978-80-7050-583-0 (d. 6)
ISBN 978-80-7050-608-0 (d. 7)
ISBN 978-80-7050-636-3 (d. 8)

Съдържа досега:

- D. 1: Statni ustredni archiv. – 2002. – 454 с.
D. 2: Archivy Stredoceskeho kraje a Archiv hlavniho mesta Prahy. – 2003. – 161 с.
D. 3: Archivy Jihoceskeho kraje. – 2004. – 92 с.
D. 4: Archivy Zapadoceskeho kraje. – 2006. – 147 с.
D. 5: Archivy Severoceskeho a Vychodoceskeho kraje. – 2008. – 213 с.
D. 6: Archivy Severomoravského kraje. – 2010. – 181 с.
D. 7: Archivy Jihomoravského kraje. – 2012. – 344 с. – Именен показалец
D. 8: Specializované archiv. – 2014. – 480 с. – Именен показалец

Weeks, John M., 1946–. A research guide to the ancient world : print and electronic sources / John M. Weeks and Jason de Medeiros. – Lanham, Md [и др.] : Rowman & Littlefield, 2015. – viii, 446 с. ; 29 см

Азб. показалец

ISBN 978-1-4422-3739-1 (подв.)

Литературознание, езикознание и изкуство

Бабичева, Майя Евгеньевна, 1956–. Эхо русского народа : поэзия России X–XIX веков : рекомендательно-библиографический указатель / [состав. М. Е. Бабичева, И. В. Еремина]. – 2. прераб. и доп. изд. – Москва : Пашков дом, 2015. – 2 т. ; 20 см. – (Книжная вселенная)

Имената на състав. отбелязани на гърба на загл. с.

ISBN 978-5-7510-0633-4 (т. 1)

ISBN 978-5-7510-0633-4 ! (т. 2)

Съдържа:

Ч. 1. – 336 с. : с портр.

Ч. 2. – 296 с. : с портр. – Библиогр.: с. 278-284. – Именен показалец

Речник српскога језика / [израдили Милица Вујанић ... и др.] ; [редиговао и уред. Мирослав Николић]. – Изм. и попр. изд. – Нови Сад : Матица срп., 2011. – 1527 с. ; 31 см

Сведения за авт. отговорност отбелязани на гърба на предзагл. с.

ISBN 978-86-7946-004-2 (подв.)

Русские советские писатели. Поэты : биобиблиогр. указатель / состав. И. В. Алексахина ... [и др.]. – Санкт-Петербург : Рос. нац. библиотека, 1977–<2014>. – Т. <1–22, 24–28> ; 23 см

От т. 14 общо загл. променено: Русские писатели. Поэты : Советский период. – Изд. Гос. музей В. В. Маяковского

ISBN 5-7000-0031-8

ISBN 5-7000-0030-X (т. 11)

ISBN 5-7000-0090-3 (т. 12)

ISBN 5-7000-0187-X (т. 13)

ISBN 5-7000-0250-7 (т. 14, ч. 1)

ISBN 5-8192-0130-2 (т. 14, ч. 2, вып. 1)
ISBN 5-8192-0207-4 (т. 14, ч. 2, вып. 2)
ISBN 978-5-8192-0350-7 (т. 14, ч. 2, вып. 3)
ISBN 978-5-8192-0408-5 (т. 14, ч. 2, вып. 4)
ISBN 5-7000-0352-X (т. 15)
ISBN 5-7196-0957-1 (т. 16)
ISBN 5-7196-0958-X (т. 17)
ISBN 5-7196-0959-8 (т. 18)
ISBN 5-7196-0973-3 (т. 19)
ISBN 5-7196-0989-X (т. 20)
ISBN 5-7196-1011-1 (т. 21)
ISBN 5-8192-0037-3 (т. 22)
ISBN 5-8192-0085-3 (т. 24)
ISBN 5-8192-0107-8 (т. 25)
(Т. 26, подв.)
ISBN 5-8192-0248-126 !
ISBN 978-5-8192-0377-4 (т. 27, подв.)
ISBN 978-5-8192-0463-4 (т. 28, подв.)

Съдържа досега:

- 1: Авраменко–Архангельский. – 1977. – 438 с.
- 2: Асеев–Бедный. – 1978. – 536 с.
- 3, ч. 1: Безыменский–Благов. – 1979. – 336 с.
- 3, Ч. 2: А. А. Блок. – 1980. – 343 с., 1 л. портр.
- 4: Богданов–П. Васильев. – 1981. – 384 с.
- 5: С. Васильев–М. Герасимов – 1982. – 463 с.
- 6: Гитович–Н. Дементьев. – 1983. – 488 с.
- 7: Е. Долматовский–Е. Евтушенко. – 1984. – 526 с.
- 8: С. А. Есенин. – 1985. – 336 с., 1 л. портр.
- 9: А. Жаров–В. Инбер. – 1986. – 464 с.
- 10: Ю. Инге–С. Кирсанов. – 1987. – 548 с.
- 11: С. Клычков–П. Кустов. – 1988. – 520 с.
- 12: А. Кушнер–М. Луконин. – 1989. – 560 с.
- 13: М. Львов–Н. Матвеева. – 1990. – 600 с.
- 14: В. В. Маяковский, Ч. 1: Произведения В. В. Маяковского. – 1991. – 271 с. : с портр.
- 14: В. В. Маяковский, Ч. 2. Вып. 1: Литература о жизни и творчестве В. В. Маяковского: 1909–1930. – 2002. – 208 с.
- 14: В. В. Маяковский, Ч. 2. Вып. 2: Литература о жизни и творчестве В. В. Маяковского: 1931–1960. – 2004. – 379 с.
- 14: В. В. Маяковский, Ч. 2. Вып. 3: Литература о жизни и творчестве В. В. Маяковского: 1961–1980. – 2008. – 461 с.
- 14: В. В. Маяковский, Ч. 2, Вып. 4: Литература о жизни и творчестве В. В. Маяковского: 1981–2010. – 2011. – 640 с. – Именен показалец
- 15: А. Маширов–Самобытник – В. Наседкин. – 1992. – 560 с.
- 16: А. Недогонов–А. Ольхон. – 1994. – 352 с.
- 17: П. Орешин–Е. Панфилов. – 1994. – 349 с.
- 18: Б. Пастернак. – 1995. – 480 с., 1 л. : портр.
- 19: Г. Петников–А. Пришелец. – 1996. – 248 с.

20: А. Прокофьев–Л. Решетников. – 1997. – 344 с.

21: А. Решетов–Б. Ручьев. – 1998. – 509 с.

22: Н. Рыленков–М. Светлов. – 1999. – 480 с.

24: В. Соколов–А. Сурков. – 2001. – 544 с.

25: Арс. Тарковский–А. Твардовский. – 2002. – 608 с.

26: Н. Тихонов–И. Уткин. – 2005. – 533 с.

27: Н. Ушаков–Я. Хелемский. – 2009. – 350 с. – Именен показалец

Т. 28: Велимир Хлебников. – 2014. – 576 с. – Именен показалец, сист. показалец

СЛОВАРЬ русских народных говоров. – Санкт-Петербург : Наука, 1965–<2013>. – Т. <1–26, 28–42, 44–46> ; 22 см

Изд. РАН. Инст. лингв. исследований

ISBN 5-02-027895-5 (вып. 24)

ISBN 5-02-027918-8 (вып. 25)

ISBN 5-02-028034-8 (вып. 26)

ISBN 5-02-028125-5 (вып. 28)

ISBN 5-02-028280-4 (вып. 29)

ISBN 5-02-028283-9 (вып. 30)

ISBN 5-02-028300-2 (вып. 31)

ISBN 5-02-027894-7 (вып. 32)

ISBN 5-02-028385-1 (вып. 33)

ISBN 5-02-028442-4 (вып. 34)

ISBN 5-02-028476-9 (вып. 35)

ISBN 5-02-028510-2 (вып. 36)

ISBN 5-02-028551-X (вып. 37)

ISBN 5-02-027128-4 (вып. 38)

ISBN 5-02-027041-5 (вып. 39)

ISBN 5-02-026395-8 (вып. 40)

ISBN 978-5-02-025237-0 (вып. 41)

ISBN 978-5-02-025215-8 (вып. 42)

ISBN 978-5-02-038275-6 (вып. 44, подв.)

ISBN 978-5-02-038313-5 (вып. 45, подв.)

ISBN 978-5-02-038334-0 (вып. 46, подв.)

Съдържа досега:

[Вып.] 1: А / гл. ред. Ф. П. Филин. – 1965. – 304 с.

[Вып.] 2: Ба–Блазниться / глав. ред. Ф. П. Филин. – 1966. – 316 с.

[Вып.] 3: Блазничка–Бятушка / состав. О. Д. Кузнецова ... [и др.]. – 1968. – 360 с.

[Вып.] 4: В–Военки / состав. Л. И. Балахонова ... [и др.]. – 1969. – 356 с.

[Вып.] 5: Военство–Выростковый / состав. Н. И. Андреева-Васина ... [и др.]. – 1970. – 344 с.

[Вып.] 6: Выросток–Гон / состав. А. Ф. Марецкая ... [и др.]. – 1970. – 359 с.

[Вып.] 7: Гона–Депеть / состав. Н. И. Андреева-Васина ... [и др.]. – 1972. – 356 с.

[Вып.] 8: Дер–ерепениться / состав. Л. И. Балахонова ... [и др.]. – 1972. – 370 с.

[Вып.] 9: Ерепня–Заглазеться / состав. Н. И. Андреева-Васина ... [и др.]. – 1972. – 363 с.

[Вып.] 10: Заглазки–Заросить / состав. Л. И. Балахонова ... [и др.]. – 1974. – 388 с.

[Вып.] 11: Зароситься–Зубренка / состав. Н. И. Андреева-Васина ... [и др.]. – 1976. – 364 с.

- [Вып.] 12: Зубреха–Калумаги / состав. Л. И. Балахонова ... [и др.]. – 1977. – 368 с.
[Вып.] 13: Калун–Кобза / состав. Н. И. Андреева-Васина ... [и др.]. – 1977. – 359 с.
[Вып.] 14: Кобзарик–Корточки / состав. О. Д. Кузнецова ... [и др.]. – 1978. – 376 с.
[Вып.] 15: Кортусы–Куделюшки / состав. Н. И. Андреева-Васина ... [и др.]. – 1979. – 400 с.
Вып. 16: Куделя–Лесной / состав. Н. И. Андреева-Васина ... [и др.]. – 1980. – 376 с.
Вып. 17: Леснокаменный–Масленичать / состав. Н. И. Андреева-Васина ... [и др.]. – 1981. – 384 с.
Вып. 18: Масленичек–Мутарсливый / состав. Н. И. Андреева-Васина ... [и др.]. – 1982. – 368 с.
Вып. 19: Мутаситься–Накучить / состав. А. Ф. Марецкая ... [и др.]. – 1983. – 360 с.
Вып. 20: Накучкать–Негоразд / состав. Н. И. Андреева-Васина ... [и др.]. – 1985. – 376 с.
Вып. 21: Негораздый–Обвива / состав. Н. И. Андреева-Васина ... [и др.]. – 1986. – 360 с.
Вып. 22: Обвивень–Одалбливать / состав. Н. И. Андреева-Васина ... [и др.]. – 1987. – 368 с.
Вып. 23: Одале–Осеть / состав. Н. И. Андреева-Васина ... [и др.]. – 1987. – 376 с.
Вып. 24: Осець–Отчураться / состав. Н. И. Андреева-Васина ... [и др.]. – 1989. – 368 с.
Вып. 25: Отчурить–Первачок / состав. Н. И. Андреева-Васина ... [и др.]. – 1990. – 352 с.
Вып. 26: Первее–Печетник / состав. Н. И. Андреева-Васина ... [и др.]. – 1991. – 351 с.
Вып. 28: Подель–Покороче / состав. Н. И. Андреева-Васина ... [и др.]. – 1994. – 400 с.
Вып. 29: Покорочеть–Попритчиться / состав. Ю. Ф. Денисенко ... [и др.]. – 1995. – 347 с.
Вып. 30: Поприугомонить–Почестно / состав. Н. И. Андреева-Васина ... [и др.]. – 1996. – 384 с.
Вып. 31: Почестно–Присуть. – 1997. – 432 с.
Вып. 32: Присуха–Протишь. – 1998. – 271 с.
Вып. 33: Протка–Разлука / состав. Ю. Ф. Денисенко ... [и др.]. – 1999. – 362 с.
Вып. 34: Разлуканье–ревенька / состав. Н. И. Андреева-Васина ... [и др.]. – 2000. – 368 с.
Вып. 35: Реветь–Рящик / состав. Н. И. Андреева-Васина ... [и др.]. – 2001. – 360 с.
Вып. 36: С–Святковать / состав. О. Д. Кузнецова ... [и др.]. – 2002. – 344 с.
Вып. 37: Свято–Скимяга / состав. Н. И. Андреева-Васина ... [и др.]. – 2003. – 416 с.
Вып. 38: Скинуть–Сметушка / состав. Н. И. Андреева-Васина ... [и др.]. – 2004. – 376 с.
Вып. 39: Сметушка–Сопочить / состав. Н. И. Андреева-Васина ... [и др.]. – 2005. – 343 с.
Вып. 40: Сопочка–Ссуворить / состав. Н. И. Андреева-Васина ... [и др.]. – 2006. – 347 с.
Вып. 41: Ссувориться–Стригись. – 2007. – 343 с.
Вып. 42: Стриж–Сухловина. – 2010. – 332 с.
Вып. 44: Телепай–Транба / [состав. Н. И. Андреева-Васина ... и др.]. – 2011. – 350 с. – Имената на състав. отбелязани на гърба на с. 3
Вып. 45: Транбовать–Тыча / [состав. Н. И. Андреева-Васина ... и др.]. – 2013. – 344 с. – Имената на състав. отбелязани на гърба на с. 3
Вып. 46: Тычак–Ужоля / [состав. Н. И. Андреева-Васина ... и др.]. – 2013. – 350 с. – Имената на състав. отбелязани на гърба на загл. с.
- Словарь** обиходного русского языка Московской Руси XVI–XVII веков / под ред. О. С. Мжельской. – Санкт-Петербург : Наука, 2004–<2012>. – Т. <1–5> ; 27 см
Изд. Санкт-Петербург. гос. унив. Межкаф. словарь. кабинет им. проф. Б. А. Ларина и др.
ISBN 5-02-027017-2
ISBN 5-02-027112-8 (вып. 1)
ISBN 5-02-026369-9 (вып. 2)
ISBN 978-5-02-026456-4 (вып. 3)

ISBN 978-5-02-025534-0 (вып. 4, подв.)

ISBN 978-5-02-038305-0 (вып. 5, подв.)

Съдържа досега:

Вып. 1: А–Бязь. – 2004. – 334 с.

Вып. 2: В–Вопь. – 2006. – 341 с.

Вып. 3: Вор–Вящий. – 2010. – 324 с.

Вып. 4: Гагара–Гуща. – 2011. – 312 с.

Вып. 5: Да–Дотянуть. – 2012. – 343 с.

Сорочяну, Евдокия Степановна. Словарь-справочник лингвистических терминов : русско-гагаузско-румынский / состав. Евдокия Сорочяну, Татьяна Шаршов = *Lingvistika termineri danişma sözlüü : gagauzça-rusça-romınca* / [hazırlayannar Evdokiya Soroçanu, Tatyana Şarşov] = *Dicţionar– îndrumar de termeni lingvistici : român-rus-găgăuz* / [alcăt. Evdochia Soroceanu, Tatiana Şarşov]. – Chişinău : CEP USM, 2015. – 312 с. ; 24 см

Сведения за авт. отг. отбелязани на доп. загл. с. – Парал. текст на гагаузски ез. – Библиогр.: с. 306-310

ISBN 978-9975-71-612-3

Споменица посветена на Ташко Георгиевски, редовен член на Македонската академија на науките и уметностите / [уред. Владо Матевски]. – Скопје : Макед. акад. на науките и уметностите, 2013. – 36 с. : с портр. ; 24 см

Загл. на кор.: Ташко Георгиевски 1935-2012. – Загл. и на англ. ез.: *Festschrift presented as a memorial to Taško Georgievski, a member of Macedonian Academy of Sciences and Arts.* – Името на ред. отбелязано на гръба на загл. с. – Съдържа и: Библиографија на трудовите на академик Ташко Георгиевски

Шмігер, Тарас Володимирович, 1980–. Укаїнське перекладознавство ХХ сторіччя : бібліографія / уклад Тарас Шмігер. – Львів : Львівський нац. унів. : Наук. т-во. ім Шевченка, 2013. – 628 с. : с диагр. ; 25 см

Библиогр.: с. 17–18. – Показалци. – Екз. с автограф от авт.

Encyclopedia of Korean folk literature / [ed. by Chung Myung-sub] ; [transl. Jung Ha-yun]. – Seoul : Nat. Folk Museum of Korea, 2014. – 410 с. : с ил. ; 28 см, във футляр. – (Encyclopedia of Korean folklore and traditional culture ; vol. 3)

Сведения за авт. отговорност отбелязани на гръба на загл. с. – Азб. показалец

ISBN 978-89-289-0084-8 (във футляр)

Hinrichs, Jan Paul, 1956–. Valerij Perelešin 1913–1992 : catalogue of his papers and books in Leiden University Library / by Jan Paul Hinrichs. – Leiden : Leiden Univ. Libr., 1997. – 184 с. : с ил., факс. ; 25 см. – (Codices manuscripti, ISSN 0169-8672 ; 27)

Библиогр.: с. 147–153. – Показалци

ISBN 90-74204-07-4

Естествени науки и техника

Библиографија на научните трудови по математика во Република Македонија : 1946–2010 / [сост. Благој Попов ... и др.] ; [уред. одб. Благој Попов, Дончо Димовски]. – Скопје : Макед. акад. на науките и уметностите, 2013. – 121 с. ; 24 см

Сведения за авт. отговорност отбелязани на гръба на загл. с. – Именен показалец

ISBN 978-608-203-088-3

Vedral, Jiří, 1973–. Anglicko-český nakladatelský a tiskařský slovník / J. Vedral. – Praha : JTP, 2004. – 24 c. ; 21 cm

ISBN 80-86711-73-0

Vedral, Jiří, 1973–. Bulharsko-český slovník třídění odpadů / J. Vedral. – Praha : VJV, 2014. – 26 c. ; 21 cm

ISBN 978-80-7457-306-4

Vukičević, Branko D. P., 1938–. Veliki građevinski rečnik : englesko-srpski, srpsko-engleski : 80.000 terminoloških jedinica = Comprehensive dictionary of construction industries : English-Serbian, Serbian-English : more than 80.000 entries / Branko D. P. Vukičević ; [il. Bogdanka V. Dičić-Kačanski]. – 2. izd. – Beograd : Jezikoslovac, 2011. – [16], 1144 c. : с ил. ; 25 см

Името на ил. отбелязано в изд. каре

ISBN 978-86-84507-11-4

*Състави Ева Стойнева
eva.stoyneva@gmail.com*

ДНЕВНИЦИ 1933–1992

ПЕТЪР ДИНЕКОВ

ТЕТРАДКА № 40

Париж, 23 май 1967, вторник

Едно от най-интересните неща, които видях през последните дни, беше защита на докторска дисертация в Сорбоната. Обърна ми внимание д-р Фрибес, директорът на Полския център при Сорбоната – темата е свързана с творчеството на Сенкевич („Полско-германските отношения до средата на XIX в. в творчеството на Х. Сенкевич“).

Амфитеатралната аудитория на Rue de la Sorbonne № 16 под земята, слиза се два етажа с асансьор. В Париж, при това в стария Париж, където е разположена Сорбоната, се използва всеки метър място, дори и под земята. На катедрата се нарежда комисията. Познавам само одного – председателя проф. Жан Фабр. От едната му страна са деканът Гропен и проф. Бурий (по полска литература); от другата – един от най-добрите германисти (не узнах името му) и проф. Дюпон, историк. Когато председателят обявява началото на заседанието, всички стават – като в съд. На първия ред е седнал кандидатът, от смесен полско-френски произход, заобиколен от книги. Невьо, едър, почти грамаден, гимназиален учител в Елзас. В залата доста хора, много професори (виждам Луве и Тарие от Страсбург). Публиката не взима участие с изказвания – това е право само на комисията; тя и решава. В първия момент ми се струва, че е нарушен демократичният принцип. Но в процеса на защитата се убеждавам, че френската процедура е по-добра: изказват се петима компетентни хора, специалисти, натоварени да проучат и оценят дисертацията. По този начин се избягват случайни, некачествени, повърхностни или заинтересовани изказвания.

Защитата трая пет часа – от 2 до 7. Когато слушах строгите, по-точно суровите изказвания на всекиго от петимата, почувствах силата на една велика култура и с една голяма културна традиция. Кандидатът направи кратко изложение – само от 10 минути (спомних си нашите скучни автореферати, траещи често пъти повече от час). След това започна своите въпроси и оценки Жан Фабр – и продължи точно час и десет минути. С присъщия му хумор, с една усмивка, зад която се крие много често остра ирония, с комплименти, които могат да се разберат и двусмислено, той направи първата атака срещу кандидата и го поставяше от време на време в крайно затруднително положение с въпросите си. Невьо се червеше, пышкаше, правеше усилия да се усмихва, но в течение на обсъждането самочувствието му все повече отпадале и силите го напускаха. Подсъдим, изправен да отговаря за „престъпления“ пред науката. Най-много бяха въпросите на Фабр – като истински

изпит. Най-остро беше изказването на Бурий – рязко и унищожително; най-богато се аргументира старият германист (блестящ показ на огромните му познания и изключителната логика на мисълта му) и Дюпон; сравнително по-разположен към кандидата беше Гропен – признаваше редица качества на работата. Всъщност всички започваха с признание на положителните страни – широка осведоменост, богати факти, голямо трудолюбие, но бързо минаваха след това в атака. И всички се обръщат направо към докторанта. Бурий завърши своето изказване с горчива констатация: „Трудът Ви не отговоря на надеждите, които имахме във Вас. Продължете да работите, но с дисциплина!“.

Поразиха ме две неща: високата взискателност и пълната искреност на членовете на комисията. Абсолютна противоположност на онова, което е у нас: принизени изисквания и фалшиви комплименти, затваряне очите пред недостатъците. Трудно е да минеш през такова сито – негодното, случайното отпада, остават само хора, които действително са се подготвили за специалисти. Така се създава научен елит и се поддържа престижът на френската култура. Дори и когато кандидатът мине (на Нивьо беше призната докторската титла), за цял живот той ще помни тоя строг изпит – като урок, който предпазва учения от лесните успехи и примамливите външни ефекти.

Отново наблюдавам съвременното френско университетско красноречие – живо, динамично, но същевременно вътрешно убедително, без риторични украси.

София, 4 юни 1967, неделя

Една седмица в София. Заминах от Париж на 25 май, четвъртък, в полунощ, и в събота вечер пристигнах. За една седмица – много срещи и разговори. Но все пак бих искал да се върна към някои от последните си парижки впечатления, които не успях да запиша.

*

С Мира бяхме в Студиото на театър „Шанз-Елизе“. Асансьорът ни изкачи горе в Салона – малък, извънредно уютен, с меки плюшени кресла, приятен. Играеха комедията „Веднъж срещнах истината“ от Ф. Марсо. В двете главни женски роли – две близначки – възплъщават героинята в две нейни проявления: материално и духовно. Мъжът ѝ разговаря с нея, тя излиза за града от едната врата, от другата влиза отново нейният дух, нейната втора природа, нейната същност, истината. Когато жената отсъства, нейната същност остава при съпруга и затова техният диалог [е] изключително духовит и увлекателен. Това е истината, защото другата, излязлата, е неискрена, прикрива истинския си живот. Авторът развива своята своеобразна философия за човека, изразена с блестяща духовитост.

В Париж срещнах доцента от Варшавския университет Фрибес. Той тук ръководи Полския научен център при Сорбоната. Не го бях виждал няколко години. Все така енергичен, но олисял – на темето му се образувало голямо колело, което

се е сляло с челото. Последната неделя бях на обяд у него – две-три спирки на метрото за[д] Източната гара. Огромна жилищна сграда с няколко входа. Наблизо голям парк. От високия етаж хубав изглед към Париж и зеления парк. За пръв път виждам госпожа Фрибес. Не предполагам, че зад сръчната и усърдна домакиня се крие такава културна жена. Следобед правим дълга разходка на 40 и повече километра от Париж, най-напред в Сен Ли, а след това в Шантили. Сен Ли – малко градче, старинни сгради и улици. Катедралата с две лица: старата част от XI в., с малко груби, но извънредно изразителни каменни скулптури, нова ренесансова част, по-изящна и по-фино изработена. Най-силното ми впечатление от старите скулптури: фигури на светци, с необикновено внушителен израз, без стилизация, с ясна реалистична линия. И отново си мисля за боянската живопис: колко предпазливи трябва да бъдем в самонадеяните си преценки, че Бояна представлява нова страница в европейското изкуство. Несъмнено сама за себе си Бояна е нещо изключително ценно, един необикновен живописен ансамбъл, който е и гордост, и щастие за българската култура. Но нека не изпадаме в национална наивност, когато го разглеждаме в светлината на средновековната и ренесансовата европейска живопис. Трябва да познаваме тая живопис пълно – и тогава да преценяваме. Това е необходимо дори само за по-дълбокото и вярно разбиране на боянското изкуство – без оглед на съпоставки и исторически паралели.

„Шантили“ е един от ония многобройни дворци и големи кралски и аристократически паркове, с които Франция изобилства. Приятен дворец, богата картинна галерия, интересни миниатюри и витражи. Разхождах се дълго из парка, докато семейство Фрибес присъстваха на някакъв официален прием в една от сградите на двореца. Обширни зелени ливади, водни басейни, гора от стари дървета. Стъпките ми се отпечатват по влажните пътеки. Тук човек би могъл да работи спокойно и да почива чудесно. Все повече се убеждавам, че организацията на труда е най-важното нещо сега, когато времето на човека се пилее в толкова много служебни и други задължения, а в големите градове го изяждат ужасните разстояния.

Същата неделя, със закъснение от един час (към 9), поради късното връщане от Шантили, отивах у Таня Велманс¹. Улица „Анри Барбюс“, недалеч от Люксембургската градина, започва от „Сен Мишел“. Партерът, две стаи. Нито сградата е луксозна, нито стаите са особено обширни, но толкова е приятно в това жилище, с толкова вкус е наредено (книги, цветя, стоящи лампи, за които е използвано някакво криво дърво, няколко големи гравюри на Васил Захариев²...), домакинята, подвила крак просто на пода, върху меката кожа, е така очарователна със своето светло лице, руси коси, хубава усмивка и звучен глас, че изведнъж се озоваваш в един неподозиран остров на радост и удоволствие в огромния Париж. Няколко души гости: професор от Училището за живи източни езици с жена си; млад композитор с кръгло, брадато лице; писателка, авторка на пиеси за телевизията, не красива, но жива и симпатична. Разговорът и преди вечерята, и след вечерята (вечерята е също чудесна), е интересен, възбуден, жив. Много се говори за съдбата

¹ Виден фр. изкуствовед и византинист от бълг. произход.

² Бълг. график, основоположник на графиката у нас.

на хората на изкуството във Франция. Остро недоволство на композитора от индиферентността на властимащите, от неразбирането им. Изкуството може да бъде спасено само от големи поръчки, които може да направи държавата. Но няма държавници нито с интерес към изкуството, нито с разбиране. Такива държавници е имало само веднъж в историята на Европа – през епохата на Ренесанса в Италия. Държавниците са стояли на висотата на художниците – и за това са могли да се родят велики произведения.

Намесвам се в разговора, говоря за условията у нас, за средствата, които се дават за култура и изкуство – с тях дори някога се злоупотребява. Слушат ме внимателно, но накрая някой забелязва (струва ми се, композиторът): „Това е така и това е чудесно, но у вас държавата не оказва доверие на хората на изкуството...“³. Опитах се да възразя, но всъщност казана бе една истина, поставен бе пръст на болното място. С удоволствие наблюдавах Таня Велманс в това общество на французи. Външно очарование, великолепно владение на френския език, живост на духа, умение да води културен разговор, свобода в отношението към другите. При това – много добра специалистка в една научна област – история на византийското изкуство, където е показала знания и способности, които са получили признанието на такъв голям учен като Грабар³. Една българка във Франция, женена за френски поет (съдия в някакъв севернофренски град), абсолютно аклиматизирана във френската атмосфера. За това са ѝ помогнали нейният дом и нейното възпитание.⁴

На защитата на докторската дисертация за Сенкевич изведнъж зърнах в залата Северин Поляк⁵. В почивката отидохме да прием кафе; в понеделник си уредихме специална среща в едно от кафенетата недалече от Сорбоната. Бил е в Тулуза, чел няколко лекции на руски. За седмица-две е в Париж, оттук ще отиде в Рим. Разказва ми подробности около случая Копановски – той е един от подписалите протестното писмо. След това говорим за Яструн⁶, за общи варшавски познати. Бих искал да отбележа една негова реплика: „Отдавна съм престанал да чета – за да мога да пиша...“

Както всички поляци и Поляк пътува без пари. За поляците пътуването представлява такава силна страст, че малко обръщат внимание на това обстоятелство – в края на краищата все намират някакъв изход.

Последният ден в Париж – 25 май. На обед се сбогувах с Топенчаров в българското посолство. Няколко приятни следобедни часа прекарани у Мира. Вечерях у Роже Бернар – той и жена му ме изпратиха на гарата.

Но изненадата на тоя ден беше изложбата на шедьоврите на швейцарските колекции от Мане до Пикасо. На обяд се изля пороен дъжд. Дълго чаках в ресто-

³ Андрей Грабар – фр. византолог от украински произход.

⁴ Таня е дъщеря на Георги Губиделников. След преврата на 9.XI.1944 г. баща ѝ, един от най-големите бълг. банкери, е репресиран. Успява да емигрира едва през 1961 г., макар че е женена за фр. дипломат.

⁵ Пол. поет.

⁶ Мечислав Яструн – пол. поет.

ранта, за да мога да изляза. Реших за последен път да зърна музея на импресионистите. Метрото на моста „Алма“; излизам в дъжда, който е намалял, на плас „Конкорд“, край оградата на музея в Тюйлери. Преди да вляза, виждам афиша на швейцарската изложба, за която бях вече чувал – и тя е в Тюйлери, на отсрещния ъгъл на градината, при Сена.

За пръв път влизам в тая приятна и добре разпределена сграда. Петнадесет зали с картини (някои от залите са малки), 250 картини. Да се каже шедьоври, е малко, защото изненадата, защото силното впечатление тук идват и от съчетанието на толкова бележити произведения на изкуството, от единствата на художествената атмосфера, от естествения непринуден преход от картина към картина, от художник [на художник], от школа към школа.

От Мане до Пикасо – това е едно столетие, една велика епоха в историята на живописата. Още в хола на изложбата поразяват няколко табла на Шагал, Пикасо и Леже⁷, и скулптури на Джакомети и Лоран. Но когато минавате в залите, вие сте очарован от многобройни Дега и Мане, Реноар и Моне, Писаро и Сислей, Тулуз-Лотрек и Ван Гог, Вламинк и Гоген, Бонар и Русел, Сезан и Утрильо, Руо и Русо, Дюфи и Матис, Марке и Брак, Модилиани и Сутин... Тук са и скулптурите на Роден, Бурден и Дега...

С тези имена не се изчерпва списъкът на художниците. Но картините, които правят силно впечатление, които вълнуват дълбоко, които са незабравими творби на изкуството, са толкова много, че всяко изреждане е излишно. Човек е поразен от фантазията и играта на Шагал, от пълната с настроение елипсовидна зала със сините нимфи на Моне, от ярките багри на Гоген, от съсредоточеното спокойствие на Сезан.

От такава изложба се излиза с препълнена душа, развълнуван от естетическа радост, която прелива, от дълбоко вътрешно задоволство, че си видял толкова много красота.

Не бих могъл да си представя по-хубаво сбогуване с Париж от тая изложба на неизпитана наслада – с дъждовния, влажния и все пак прекрасен Париж в края на май.

София, 7 юни 1967, сряда

Днес новините са малко по-спокойни – след апела на Съвета за сигурност към воюващите⁸. От понеделник хората са изтръпнали – срещат се, питат се, приказват оживени, замълчават, губят се в догадки, съмнения, надежди. Същата атмосфера както през лятото на 1939 г., преди избухването на Втората световна война. Може би започва Третата световна война (френските вестници вече писаха това при изострянето на конфликта между Израел и арабските държави). Ново безумие и нова трагедия на човечеството!

⁷ Фр. художник, кубист.

⁸ Авторът има предвид Шестдневната война – поредният опит на арабите за унищожаване на държавата Израел.

Какво мислят хората? Целите на арабските страни не ги много въодушевяват, при все че тяхната борба е пробив във веригата на империализма – не вярват в устойчивостта им, в предаността им към прогресивните световни сили. Срещам плахо, почти прикрито изказани симпатии към евреите – не към държавната политика, а към съдбата им. Но и тук съмнения и раздвоение. И никой не е убеден, че целите заслужават жертвата, която човечеството трябва да даде – защото войната си остава война при всички случаи.

В такива моменти човек мисли за участието на всички – на народите, на хората изобщо, и за съдбата на всеки отделен човек – близък или познат. Животът, трудът, душевните пориви се обезсмислят и се чувстваш безпомощен, безсилен и сам в един огромен свят, обречен на унищожение.

Надеждата на всички – дано благоразумието надделе!

София, 17.VI.1967, събота

Преди няколко дни прочетох в книжка трета на „Новый мир“ чудесните спомени на В. Катаев⁹ „Трава забвенья“. Написани много оригинално – не с банална хронологическа последователност, не с педантично изреждане на събития, случки, житейски подробности. Той е поставил в центъра няколко личности (преди всичко Бунин¹⁰, а след него Маяковски¹¹), разказал е за тях интересно, живо, с вникване в творческия и духовния им свят, разкривайки по тоя начин и своя собствен човешки и писателски път.

Сигурно е много трудно да се напишат такъв тип мемоари и само надарен писател може да се справи с такава задача. Катаев е успял напълно – отдавна не съм чел нещо толкова свежо, живо, интересно, прекрасно написано.

В един епизод на спомените се разказва за Фьодоров, моя някогашен учител по руски език. Когато още като ученик в Одеса Катаев занася стихове в редакцията на „Одесских новостей“, редакторът Герцо-Виноградски му казва:

„– ... Дайте свои стихи прочесть настоящему писателю. Понимаете: настоящему.

Он подчеркнул это слово и установился на меня добрыми склеротическими глазами.

– У нас в Одессе – сказал он, – живет один настоящий писатель. Юшкевича я не считаю. Александр Митрофанович Федоров. Вы, наверное, о нем слышали?

– Не слышал.

– Чехову нравилось его стихотворение: „Шарманка за окном на улице поет, мое окно открыто вечереет“. – Он снял пенсне и вытер платком слезы. – Вот видите. А еще хотите быть писателем. Надо знать! А. Федоров. О нем даже есть в энциклопедическом словаре.“

⁹ Валентин Катаев – рус. писател.

¹⁰ Иван Бунин – рус. писател, емигрант след преврата през ноември 1917 г. Носител на Нобеловата награда за литература през 1933 г.

¹¹ Владимир Маяковски – рус. поет, един от основателите на футуризма.

Оказва се, че Катаев е съученик със сина на Фьодоров. „Он хороший поэт, ученик Майкова¹²“ – прибавя редакторът. И Катаев отива при него:

„Так как на даче не было ни души, я беспрепятственно прошел через все комнаты и остановился в дверях кабинета, где за письменным столом сидел, как я сразу пенял, сам А. М. Федоров на фоне громадного, во всю стену венецианского окна с дорогими шпингалетами, на треть занятого морем, большефонтанским берегом и маяком, а на две трети движущимся громадным облачным небом ранней весны – еще холодной и хмурой, со штормами и неправдоподобно крупными почками конского каштана, как бы густо обмазанными столярным клеем.

А. М. Федоров задумчиво, с паузами, заносил что-то в объемистую записную книжку. Наверное, пишет стихи, подумал я и вступил в комнату, с ужасом слыша скрип своих новых ботинок.

– Здравствуйте, – сказал я, прокашлявшись.

Он нервно вздрогнул всем телом и вскинул свою небольшую красивую голову с точеным, слегка горбатым носом и совсем маленькой серебристой бородкой: настоящий европейский писатель, красавец, человек из какого-то другого, высшего мира; с такими людьми я еще никогда не встречался, сразу видно: утонченный, изысканно-простой, до кончиков ногтей интеллигентный, о чем свидетельствовали домашний батистовый галстук бантом, вельветовая рабочая куртка, янтарный мундштук, придавая ему нечто в высшей степени художественное.

– Здравствуйте, – еще раз сказал я, шаркая ногой.

Он схватился кончиками пальцев за седеющие виски. В его глазах мелькнуло безумие.

– Ах, как вы меня испугали! Нельзя же так. Я думал бог знает что... Пожар... Что вам угодно?

– Я товарищ Вити.

– Витя в училище, – с недоумением сказал он. – А почему вы не в гимназии? Или, может быть, с Витей что-нибудь случилось? – закричал он, вскакивая. – Ради бога, говорите, что с ним случилось!

– Ничего не случилось.

– Он жив?

– Наверное. А чего?

– Это я вас должен спросить: а чего? И почему вы не в гимназии?

– Так.

– Странно.

– Я не к Витьке пришел, а к вам.

– Ко мне? – удивился Федоров.

Но прежде чем я успел вытащить из кармана шинели свои рукописи, он все понял и заметался, как подстреленный.

– Стихи? Нет, нет! Только, умоляю вас, не теперь. Вы же видите – я занят. В эти часы я никого не принимаю. Как вы сюда попали?

¹² Аполон Майков – рус. поет от интелектуално семейство. Помощник-библиотекар в Румянцевия музей.

Он отпрянул от меня и смотрел с ужасом на мои рукописи, которые я уже начал торопливо перелистывать. Мы были во всем доме одни. Его положение было безвыходным.

– Лида! – крикнул он слабым голосом, но, вспомнив, что жена уехала в город за покупками, махнул рукой и сдался.

Обливаясь потом и все время кашляя, я прочитал ему свои стихи. Он сделал томным, красивым голосом избалованного женщинами известного писателя несколько вялых замечаний, а потом разошелся, и, когда я спрятал свою рукопись, он, несколько юмористически сверкнув глазами, погладив кисточку своей серебряной бородки, сказал сладостно-кондитерским голосом:

– Ну уж, так и быть. Теперь моя очередь. Держитесь, Валя. Сейчас я вас убью. – С этими словами он вынул из письменного стола толстую сафьяновую тетрадь и один за другим стал с упоением читать сонеты, написанные, как он объяснил, вчера во время бессонницы в один присест, залпом: – „Седые пейсы. Острый взгляд. Шейлок. Неровными зубами, торопливо он развязал заветный узелок. Таилось в нем сокровище на диво: жемчужина Персидского залива. Из мрака он на свет ее извлек и сам, гордясь, любитесь ревниво...“ – и так далее и шикарный конец: „... она живет и дышит, и – о боже! – я слышу вздох: зачем меня хавас достал со дна для этих жадных глаз!“

Разумеется, я был убит наповал. Вот это настоящий поэт! И с этого дня стал страшным почитателем и учеником Федорова, который вскоре привык ко мне и не без томности говорил знакомым:

– Это Валя. Молодой поэт. Мой талантливый ученик. Мы читаем друг другу стихи.

Эта идиллия продолжалась довольно долго, но закончилась как-то вдруг, когда в один прекрасный день расчувствовавшийся Федоров томно сказал:

– Ах, Валя... Все это, откровенно говоря, вздор. Хотя Мой учитель Майков и считал меня самым талантливым своим учеником и предсказывал мне блестящую будущность, – при этом Федоров посмотрел на фотографию старика с черно-серебряной бородой, в строгих железных очках – поэта Майкова – с автографом, – но, по совести, какие мы с вами поэты? Бунин – вот кто настоящий поэт. Вы читали Бунина?

– Нет.

– Вы не знаете стихов Бунина? – ужаснулся Федоров. – И ничего о нем не слышали?

– Смутно, – соврал я. – В каком-то журнале. Длинно и скучно. Даже, кажется, без рифм. Впрочем, кажется, это был не Бунин.

Федоров с молчаливым укором посмотрел на меня, подошел к громадному, во всю стену, книжному шкафу, вытянул с полки книгу и стал ее перелистывать.

Мелькнула дарственная надпись с большой – прописной – клинописной буквой „Б“.

– „Все море – как жемчужное зеркало, – читал Федоров, держа в руках открытую книгу, но не глядя в нее; читал своим красивым, несколько актерским тенорком, дрожащим от неподдельного восхищения. – Сирень с отливом млечно-золотым. И как тепло перед закатом стало, и как душист над саклей тонкий

дым! Вон чайка села в бухточке скалистой... – Тут Федоров, повернув свою небольшую скульптурную голову, посмотрел в окно, в черноморскую даль, слегка прищурившись, с таким вниманием, словно и впрямь видел кавказское побережье с саклей, эту самую скалистую бухточку и чайку, сидевшую в ней. – Вон чайка села в бухточке скалистой, как поплавок... Взлетает иногда – и видно, как струею серебристой сбегает с лапок розовых вода“.

Я был поражен. Передо мной вдруг открылась совсем простая тайна поэзии, которая до сих пор так упорно ускользала от меня, приводя в отчаяние“.

Когато прочетох тези две страници в спомените на Катаев, пред мен възкръсна Фьодоров – такъв, какъвто го познавахме всички в гимназия[та] и какъвто го виждах по-късно в компанията на някои писатели (особено Чилингиров). Едва ли подобре може да бъде нарисуван неговият портрет. Малка фигура, с хубава, изящна глава, с малка сребриста брада, с голямо чело. Той почти никога не преподаваше граматика – четеше стихове, изпитваше само четене на стихове. Когато четеше или по-скоро рецитираше руска поезия, гласът му затрептяваше, изпълваше класната стая, и в него се заслушвах и ония ученици, които изобщо не се интересуваха от нищо – разговаряха, шумяха, дразнеха учителите. За няколко минути те замлъкнаха. Не беше възможно да не почувстваш опиянението на Фьодоров от поезията.

Помня го често загледан през прозореца в бухналата в зеленина напролет градина в училищния двор. Какво мислеше? Какво виждаше? Духът му отсъстваше от клас и дори понякога не забелязваше, че ученикът, който четеше или рецитираше, вече е спрял.

Фьодоров бе една любопитна фигура както в коридорите на гимназията, така и в голямата учителска стая – обикновено самотен, с цигара в уста. Съжалявам, че по-късно не потърсих неговото познанство – той е носил един свят от впечатления, спомени, срещи и приятелства от голямата руска литература. Тогава не подозирахме това.

*

Съгласих се да напиша статия в „Лит[ературен] фронт“ за Боян Пенев за 70-годишнината от неговата смърт. Днес препрочитах в Университетската библиотека неговите статии в „Златорог“ и писаното за него през 1927 г. Спомних си за събирането, което скоро след смъртта му бе уредено в салона на „Учителска каса“ от приятелите му. Там видях за първи път Балан – чете спомена, напечатан в „Златорог“.

Тогава над гроба му Лилиев произнесе чудесна реч. Един пасаж от нея разкрива най-вярно личността на Боян Пенев: „Трябва да сте чули поне веднъж Бояна, да сте почувствали колко много истина звучеше в неговите слова, какво сияние излъчваше неговата нравствена личност! Трябва да сте го видели, когато неговият матов глас побеждаваше своята равност и започваше да гърми от благородна искреност и гняв, за да повярвате в нашата дълбока скръб, в нашето печално признание: с него си отива не само един от нашите най-добри литературни историци, не само тънкият есеист и критик; с него си отива най-хубавото, което е могла да

откърми душата на българката – оная горда и открита честност, която окрилява делото на Пенча, у Бояна стига до своя възможен предел.“

Като четях тези редове, мислех си за онзи ден, когато „избор“ на Кръстю Генов за доктор. Ако присъстваше Боян Пенев, това никога не би могло да стане – той открито би разкрил бездарността, посредствеността му, би разобличил нахалството и наглостта му. Но, уви, вместо Боян Пенев присъстваше Мих[аил] Арnaudов, който без да е чел труда, се качи на катедрата и държа похвално слово. Арnaudов винаги е бил човек на компромисите, на благодушието, стига да не бъдат засегнати материалните му интереси; би могъл да насърчи и най-голямата посредственост. Правил го е неведнъж. Тъкмо за това още през 1918 г. Б. Пенев го бе атакувал остро в своята статия „Салонна критика“.

Жалка „защита“ на докторат; три неверни хвалебствени рецензии една от тях на Пенчо Пенев – глупейша (всъщност той винаги е бил глупав човек; един от поразителните парадокси на нашето време е, че стана професор). Един научен съвет, който благославя едно недоразумение, една каша от неверни съждения, елементарни анализи и основно погрешни изводи. При всички членове Генов бе ходил с дълги увещания, с маниакални самохвалби и бе успял да ги спечели...

Тъжно е, че бездарността и нахалството все още успяват и преуспяват – при мълчаливото съгласие на благодушните. Ода скален до мозъка на костите, вманиачен, способен на шантажи, ласкател и интригант, Кр. Генов най-малко би трябвало да бъде в един научен институт на Академията. Но той е там, като същински герой на нашето време.

София, 20.VI.1967, вторник

Тая вечер в Дома на българо-съветската дружба слушах съветските гости В. Катаев, Бела Ахмадулина¹³, Ю. Нагибин¹⁴, Кайсър Кулиев¹⁵. Залата е пълна, дошли са доста писатели. В президиума Ангел Тодоров¹⁶, който представя гостите, Мл. Исаев, Гошкин¹⁷, А. Каменова¹⁸.

Бела Ахмадулина, която чете последна, е млада – по-млада, отколкото очаквах, почти девойка, облечена в черна рокля без ръкави. Когато се изправя на катедрата, става още по-крехка и слаба. Първите думи изговаря с някакво запъване, с почти дрезгав глас. Но когато започва да рецитира, гласът ѝ се променя основно, зазвучава високо и силно, като някаква песен, интонациите са ритмични, тонът е сякаш естраден (по-късно Весна Парун¹⁹ я нарече естрадна певица). Това е приятно и неприятно едновременно, от една страна, изразително и емоционално, от друга – външно и ефектно. Но такава е школата на младото съветско поетическо

¹³ Рус. поетеса.

¹⁴ Юрий Нагибин – рус. писател и сценарист.

¹⁵ Рус. поет от балкарски произход.

¹⁶ По това време член на ЦК на БКП.

¹⁷ Вероятно Георги Димитров-Гошкин – по това време главен редактор на „Литературен фронт“.

¹⁸ Ана Каменова – псевд. на бълг. писателка А. Маджарова.

¹⁹ Хърв. поетеса.

поколение – с още по-силни театрални интонации рецитираше миналата година стиховете си Вознесенски²⁰. Една традиция, която изхожда от футуризма и Маяковски. Може би беше нужно младите поети да заговорят с тоя тон, за да завоюват със своята искреност, смелост и прямота, със своята поетическа реторика отново престижа на съветската литература, загубен по времето на Сталин.

Нагибин е с голяма глава, с буйни бели коси, но с лице младо и живо. Той пре-разказва разказа си „Комаров“; говори доста неясно, но все пак залата го слуша с интерес, защото от него се излъчва непосредност и вътрешна топлина, които подкупват.

В голата глава и енергичните черти на Кулиев личи веднага източният човек. Той говори високо и отчетливо. Стихотворенията, които прочита, са хубави, особено „Къпещата се жена“. Има в тях нещо от светлината, свежестта и преклонението на Изтока пред красотата.

Най-интересно е изказването на Катаев. Висок, почти исполин, с изправена, не старческа фигура (все още тоя епитет не му подхожда). Искане да му задават въпроси и отговаря откровенно. Разказва за писмото на Солженицин до конгреса на съветските писатели, дава висока оценка на таланта и творчеството му, съобщава, че понеже е бил болен, изпратил телеграма до конгреса, че подкрепя Солженицин. Когато му задават въпрос за социалистическия реализъм, заявява, че и досега не би могъл да каже какво е това социалистически реализъм. Залата ръкопляска. Може би чувства, че е отишъл твърде далече, затова добавя, че социалистическият реализъм съществува и това е реализъмът на хората, които вярват в идеите на комунизма и се борят за тяхното осъществяване.

Твърде интересен е, предаден с много хумор и самоирония, неговият разказ за Илф и Петров²¹. Евгений Петров е по-малкият му брат. Той го повиква в Москва, след това там идва и Илф. Той ги насърчава да пишат (първоначално в „Гудок“²², където сътрудничат цяла редица писатели), след това им дава сюжети. Негов е сюжетът на „Дванайсетте стола“ („да си призная, откраднах го от Конан Дойл“). Той изработва схема на романа, Илф и Петров ще пишат под негово ръководство – той ще бъде третият автор. Заминава за Кавказ, за да пише „Квадратурата на кръга“ – Илф и Петров продължават и завършват работата сами, напълно разчупвайки неговата схема.

Още един интересен момент в изказването на Катаев – говори с голямо признание за старата руска интелигенция и с радост отбелязва, че вече се оформя съветска интелигенция с големи нравствени и обществени добродетели.

Слушам, възхищавам се от културата и смелостта на Катаев, от свободата, с която дава израз на своите възгледи публично, в една зала с непозната, чужда публика. И си мисля: все пак колко високо стои съветската интелигенция в сравнение с нашата. В залата са Гошкин, Ангел Тодоров, Караславов²³ (два реда пред мен) – как възприемат думите на Катаев? Замислят ли се над тях? Или просто

²⁰ Андрей Вознесенски – рус. поет.

²¹ Иля Илф и Евгений Петров – рус. писатели.

²² Вестник на железниците.

²³ Вероятно Георги Караславов – бълг. писател, сталинист.

решават, че съветските писатели са стъпили върху нездрава почва? Не вярвам някъде дълбоко в съзнанието им да трепва някакво съмнение или някакво слабо просветление, което да ги изведе от мрака на догматизма и ограниченото сектантство. Толкоз по-зле за нашата култура.

След това с Блага Димитрова, Весна Парун, Д. Пантелеев²⁴, Гундов²⁵, Ив. Добрев²⁶ отиваме в чешкия ресторант²⁷. Късно през нощта с такси изпращаме с Блага Весна – живее някъде над Бояна, под Витоша, при филмовото градче²⁸. От шосето надолу се отклонява път. Дворове, заградени с тел, още неизмазани нови къщи. В една такава къща живее и тя съвсем сама. Къщата е чудесна, въздухът свеж и чист, избуяла зеленина, тишина. Тук е много хубаво, ако не беше толкова далече и нямаше толкова неудобства (в къщата нямала дори вода).

Нещастната Весна Парун! Живот на поет, блъскан непрекъснато отвсякъде. Злополучни увлечения, връзки, които свършват със скандали, невероятни и наивни влюбвания, женитба (оженила се е тук за някакъв българин преди два-три месеца), която едва ли може да бъде щастлива, вечно безпарична. Каква съдба на поет, при това на един от най-добрите поети на Югославия. Утре за Весна ще пишат книги, ще я прославят в речи и събрания, ще я издават с дълги, обстоятелни предговори. Но сега животът ѝ е тежък, пълен с противоречия, с безумства, с лишения, с рискове. Никакво спокойствие, никаква сигурност в днешния и утрешния ден. Просто се чудиш откъде намира сили тая жена за такъв живот.

Наблюдавам я. Някак си е по-прибрана, облечена пак небрежно (със спортно яке), но все пак по-прибрано. Разговаря по-спокойно, макар че през целия път от „Л. Каравелов“²⁹ до Дома на българо-съветската дружба ми разказва за нещастията си, разправиите, клюките, клеветите, съдилащата... Научила е вече български доста добре и разказва с един малко напевен, нелишен от чуждия акцент език. На лицето ѝ отново е оная усмивка, с която съм я запомнил – малко наивна и детска, чиста – усмивка на истински поет, на поет по душа.

*

Вчера сутрин станах по-рано, написах статията за Боян Пенев и я дадох веднага на „Литер[атурен] фронт“. Нямаше време да отлежи поне няколко часа, да я препрочета, да я видя от известна дистанция. Боя се да не е излязла многословна (писах я все пак без вътрешна свобода, при все че всичко, което е казано в нея, отговаря на дълбокото ми убеждение). Боян Пенев заслужаваше по-топла, по-непосредно възторжена, по-вдъхновено написана статия. Допъти – това няма да бъде последният ми ред за тая толкова импонираща, така богата духовно и нравствено личност. Дори и сега, когато пиша за него, думите ми се виждат безкрайно недос-

²⁴ Димитър Пантелеев – бълг. поет.

²⁵ Димитър Гундов – бълг. поет.

²⁶ Вероятно бълг. славист Иван Добрев.

²⁷ Вероятно Чешкия клуб.

²⁸ Киноцентърът – сега „Бояна филмс“.

²⁹ Авторът живее на № 11.

татъчни и слаби като определение, като характеристика, като израз на отношението, което нашата култура му дължи.

София, 1 юли 1967 г., събота

Вчера следобед беше поменът по случай шест месеца от смъртта на Минко Николов. Пак бяха се стекли много хора. Чрез Блага Димитрова и Йордан Василев узнах, че родителите му пожелали да кажа няколко думи. Ето словото, което произнесох:

„И след шест месеца се изправяме смутени пред тъжния гроб на Минко Николов. Все още не можем да се примирим с действителността – че една от най-големите надежди на съвременната българска литература, на българската критика угасна внезапно, в пълна изненада за всички ни, в една мълниеносна и загадъчна вихрушка.

Ние сме смутени от трагизма на смъртта, от абсурдното превръщане на един млад и пълнокръвен, богат творчески живот в небитие. Ние сме смутени от безвъзвратното отсъствие на един приятел, на един другар, на един съвременник, когото обичахме да слушаме, когото бяхме свикнали да виждаме всеки ден между нас, на всяко събрание, където се решаваха трудните въпроси на литературата, във всяка дискусия, в която се поставяха на изпитание и умът, и културата, и нравствената сила на писателя.

И ето сега говорим за Минко Николов като за човек, който е останал отвъд прага на днешния ден и се е превърнал в минало и история.

Има какво да ни възхити и изпълни с уважение – и да направи нашата болка по-силна! – в жизнения път и творческото дела на Минко Николов.

Природата бе изляла щедро даровете си върху него! Една грижлива и високоинтелигентна семейна среда бе огряла отрано пътя му и бе му дала всичките си насърчения. Енергична воля за труд и безгранична любов към литературата бяха довели до бързо развитие на способностите му, до ярко разцъфтяване на таланта, до рядко богатство на културата. Нашата общественост оцени още първите стъпки на Минко Николов, първите му успехи и му даде своята подкрепа. В резултат – за малкото години, които живя, тоя млад човек създаде едно значително, ако щете дори – блестящо литературно дело.

Мнозина ще кажат: щастлив път. Колко малко подхожда тая дума пред тоя ранен гроб! Аз бих казал: труден път. Защото Минко Николов беше човек, който търсеше, който изстрадваше литературата, за когото призванието на критика и литературоведа бе проблем на дълбока вътрешна честност. Принадлежащ към едно поколение, което израсна и се оформи непосредно след 9 септември (социалистическата революция свари това поколение на границата между детството и юношеството), Минко Николов носеше възторга на онези незабравими години. Светът се разкриваше за него с вярата на Вапцаров, във вълната на общия народен подем. И тая вяра не го остави до края на живота му, защото то[ва] беше вяра в силата на комунистическите идеи.

Но с течение на годините Минко Николов и хората от неговото поколение все по-ясно виждаха, че пътят към комунистическото бъдеще съвсем не е лек. Не е лек и пътят на литературния критик и литературоведа – трябва да преодолява грамада от заблуди, да превъзмогва неподозирани пречки. Минко Николов се изправи пред стената на догматизма – и в тоя силен сблъсък той постави на изпитание твърдостта на убежденията си, широтата на погледа си, здравината на културата си. Тоя сблъсък се превърна в основна същност на неговата литературна работа и осмисли целия му по-нататъшен път на литературен критик. Минко Николов прие тоя сблъсък като своя лична съдба и като съдба на цялата ни социалистическа култура. Трудният път, по който вървеше, изискваше, от една страна, нравствена сила, а от друга, постоянно, непрекъснато, все по-дълбоко вникване в сложните проблеми на изкуството изобщо и на социалистическото изкуство специално.

Не познавам друг критик от младото поколение, който с такава последователност и дълбока вътрешна убеденост да следваше избраната цел – разчупване на догмите, и същевременно с това така системно и с такава голяма сериозност да разширяваше своя кръг на интереси и знания и все по-уверено да обхващаше един голям обсег от явления в развитието на европейската литература. Това разширяване на кръга Минко Николов чувстваше като необходимост – не като някакво общо, повърхностно, самоцелно натрупване на „култура“, не като някакъв външен показ на „ерудиция“, но като абсолютно необходимо условие за правилното решаване на проблемите на литературата, за отделяне на къклицата от зърното, за разобличаване на фалшивия свят на упадъчното и безперспективното в изкуството на Запада, за разчистване пътя на социалистическото изкуство, за неговото обогатяване с всички придобивки на човешкия прогрес.

Вгледаме ли се в онова, което Минко Николов ни остави: литературнокритически статии, по-големи студии и отделни книги, не можем да не признаем, че той търсеше трудните проблеми и сложните автори: Антон Страшимиров (какъв костелив орех!), модерния западен роман, Брехт. Дори и Смирненски, на когото посвети кандидатската си дисертация и обширен литературен очерк (всъщност най-доброто монографично изследване за Смирненски досега у нас), съвсем не е лек автор – неговото творчество е свързано с множество сложни проблеми.

Не бих искал тука нито да разглеждам критическите статии на Минко Николов, нито да преценявам неговите по-големи изследвания и книги. Не бих могъл да кажа и какво от своето творческо дело самият той е поставял най-високо. Искам само да посоча, че в блестящо написаната книга за Брехт, като че ли търсени-ята на Минко Николов, поривите му да счупи рамките на догмите, да открие път към едно широко разкриване на литературата, са намерили най-ярък израз. В тая книга, която прави чест на нашата литературна и научна мисъл, има страници, в които се чувства целият духовен устрем на Минко Николов, цялата горещина на вътрешните му убеждения, цялата му писателска честност и цялата му мъдрост. Аз тук няма да говоря за неговата способност да анализира тънко и всестранично едно такова сложно творчество като драматургията и поезията на Брехт – тая способност е забележителна. Искам само да изтъкна, че в книгата за Брехт има такава гореща апология на разума, на знанието, на науката, такава вяра в силата

на човешкия ум, каквато нашата съвременна критическа проза не познава. Минко Николов повтаря думите на Галилей в пиесата на Брехт: „Истината е рожба на времето, а не на авторитета“ и мисълта на Гоя: „Чудовищата излизат, когато разумът заспи“. Той завършва една от главите на книгата си така:

„Трябва да живеем без залъгалки и илюзии и това да ни прави по-силни, вместо беззащитни. Някога една от най-високопоставените читателки на Волтер бе възкликнала: „Волтер ли? О, аз няма да му простя никога, задето ме направи способна да разбирам неща, които никога нямаше да разбира“. Брехтовци и Волтеровци отнемат красивите илюзии, отварят очите и в известен смисъл правят хората нещастни. Брехт разбира колко тежък е товарът на знанието. Колкото е по-дълбок умът, толкова е по-голямо неудовлетворението. Блаженото неведение, напротив, означава щастливо самодоволство. „О, каква мека и сладка възглавница е неведението за уморената глава“, казва Монтен (стр. 179–180).

Горчивината на познанието изисква вътрешна сила. Но за Минко Николов то е познание, само ако човек се бори за него, само ако упорито му се проправя път. И той вършеше това със своите статии и студии. Неслучайно като мотото на книгата за Брехт постави следния диалог от драмата „Животът на Галилей“:

„*Малкият монах*: Не мислите ли, че истината, ако тя е истина, ще си пробие път без нас.

Галилей: Не, не и не. Само толкова истина може да се промъкне, колкото прокарваме. Победата на разума може да бъде само победа на разумните“.

Такъв е пътят според Минко Николов на голямото, вълнуващото, силното социалистическо изкуство, на дълбокото обновление на света, на превъзможването на оная загнилост на мислите, която пречи на човешкия прогрес, на победата на човешкия ум, на тържеството на комунистическия разум. Трябва „да се върне на човека неговото високо призвание и на творчеството – неговото благородно предназначение“. Неговият идеал е: „вечната борба за усъвършенстване на човешкия дух по незримите пътеки на красотата“ – както пише в книгата си за кризата в модерния западен роман.

Минко Николов вътрешно изгоря в името на един устрем, на една човешка и писателска честност, в името на една мечта.

Бих искал да завърша с думите, с които Боян Пенев завършва своята книга за Бетовен:

„Наистина огромно богатство трябва да е таил в себе си Бетовен, за да каже към края на своя живот: „Струва ми се, че само няколко ноти съм написал“. Но какво повече от това би могъл да създаде той през светлите и тъмни дни на своя живот? Няколко ноти само, а в тяхната мистерия, в тяхната жива безпределност се съдържа цялото негово безсмъртно битие, всичко онова, което е създал и което не е смогнал да създаде – в тях звучи молитвата ни, за която няма думи, и възкръсва забравената ни религия. „Тежко ни“, казва Карлайл, „ако в нас се таи само това, което можем да изразим и покажем“.

В своя кратък живот Минко Николов успя да разкрие само малка част от онова, което може да се изрази и покаже, но и то свидетелства какво голямо богатство се е таило в неговата душа. Това прави още по-мъчителна тая минута, когато сто-

им скръбни пред неговия гроб. Имаме само една утеха – че той вгради в нашата социалистическа култура един светъл порив – и тоя порив ще бъде плодороден“.

*

Преди няколко дни идва в кабинета ми в университета М. Б. – да се съветва, да отиде ли на помена на Минко. Предложих ѝ да не отива – да не става прицел на погледи и предмет на клюки. Скръбта не се изразява с външен показ. Послушала ме е; не присъстваше на помена. И слава богу – за да не увеличава и без това натегнатата атмосфера, която и без това се създаде от отношението между родители и съпруга: разделени, стояха като непознати, нещо повече: враждебни един на друг, не разговаряха и не се поглеждаха.

*

Снощи вечеряхме с Емилиян Станев в Руския клуб. Към 9 ч. го повика Джагаров. Неизбежно и аз попаднах в ресторант „Лебед“ при Панчаревското езеро. Ресторантът пълен; голяма група немски туристи. В началото сме Ем. Станев, Джагаров, Станка Пенчева, аз. След малко дойде др. Т. Ж.³⁰, придружен от ген. Русков³¹. Последен се яви Ст. Гецов³², след представлението на „Егор Буличов“³³. Немски туристи идват за автографи при Т. Ж. Шегувам се: как така се подписва на празната страница на тефтерчетата им; всичко могат да добавят. Той се смее.

Емилиян Станев имаше една от най-блестящите си импровизации – духовитостта му не се изчерпа цялата вечер. Разказа ѝ съдържанието на пиеса, която възнамерява да пише: „Диктаторът и неговата жена“. Ловджийските му приключения бяха предадени с необикновена живост и колоритност. Др. Ж. създаде атмосфера за това: естествен, непосреден, без изкуствена дистанция. За пръв път слушам отблизо актьора Ст. Г. – пълно разочарование и като ум, и като характер. Изглежда, че силата на таланта не зависи от тези две качества. Успя да наприказва сума обвинения (вероятно субективни) за свои колеги от Военния театър.

София, 7 юли 1967, петък

Снощи се състоя заседание на президиума на Съюза на писателите, съчетано с общо събрание. Отдавна не бях присъствал на подобно показно „тържество“: отпред наредени маси в четириъгълник – за президиума, отзад в салона насядали

³⁰ Тодор Живков – комунистически диктатор от след сталинската епоха, опитал на два пъти да присъедини България към СССР, свален с дворцов преврат на 10.XI.1989 г., но така и не понесъл отговорност за всички злоупотреби с т.нар. социалистическа законност.

³¹ Христо Русков – партизанин от отряд „Чавдар“, по това време председател на Ловно-рибарския съюз.

³² Стефан Гецов – бълг. артист.

³³ „Егор Буличов и другите“ – пиеса от М. Горки.

членовете на Съюза. Като в някакъв съд или театрална демонстрация. Беше ми неудобно от това излишно разделяне на хората, на писателите. Целта му? Джагаров я посочи във встъпителните си думи: членовете са поканени да присъстват на заседание на президиума, за да преценят как президиумът работи, какво е участието на всеки отделен член на президиума, да се види кои присъстват и т.н. Комедия – понеже през цялото време говори Джагаров (впечатления от конгреса на съветските писатели) и след един-два въпроса от салона, присъстващите бяха поканени да си отиват, за да остане само президиумът...

Когато слушах Джагаров, мислех си за съдбата на Съюза на писателите. Един председател, който постоянно демонстрира манияцината си (подчерта на какво високо равнище са го посрещнали и изпратили, как му дали думата още на първото заседание, а понеже не успял да се подготви, оставили го на последното заседание, за да говори в присъствието на членовете на политбюро, с какви големи писатели се срещал и разговарял и т.н.), и едно събрание, което не реагира с нищо на безличното, баналното и празното изложение за работата на конгреса. Джагаров не засегна никакъв жив, интересен, творчески въпрос. И отново увъртания около „свободата“ на писателя с шаблонни аргументи, чиято слабост е толкова очевидна, че дори нямаш желание да възразяваш.

Бедна българска литература! Могат ли в мълчание да израснат големи личности, да се оформят силни писателски индивидуалности? И каква е опасността, ако се говори открито за онова, което вълнува писателите? Нима е по-добре да се шепне между двама и трима, вместо да се разговаря гласно? Мълчанието е слабост, откровеният разговор свидетелства за сила.

След това президиумът избира председател на Съюза – на мястото на Емил Манов. Джагаров издига кандидатурата на Богомил Райнов. Излишни разисквания за качествата на Богомил. Срещу писателя не може да има възражения, но срещу човека? За съжаление такива възражения има – в писателските среди Бог. Райнов е смятан за човек без характер, готов да служи на всяка удобна кауза.

След заседанието с Далчев и Давид Овадия³⁴ дълго се разхождаме из мокрите от днешния изобилен дъжд улици. Горчиви разсъждения за нашата действителност. Далчев е остър в оценките си за Шолохов – по-скоро го смята за епигон, отколкото за голям писател; поставя Бабел³⁵ по-високо. Споделям мнението му за човека Шолохов, но не и за писателя, автора на „Тихия Дон“. За съжаление човекът и гражданинът Шолохов не носи нищо от хуманизма, гражданската доблест, широтата на погледа на един Горки и затова не играе никаква роля в културния живот на своята страна. Той не е съвест на съветската литература, каквато съвест беше Горки. В това отношение далеч го надвишава един Фадеев, който имаше честни убеждения и за честните си заблуди плати с куршума³⁶. Спомнихме си за неговите писма до сибирската учителка (оказа се, че Далчев ги е превел навремето

³⁴ Партизанин и по-късно поет.

³⁵ Исак Бабел – рус. писател, разстрелян по време на сталинските чистки.

³⁶ Александър Фадеев се самоубива за участието си в репресиите като председател на писателския съюз на 13 май 1956 г.

за „Пламък“) – в тези писма е целият Фадеев, върнал се към чистите извори на своята младост.

*

През последните дни гледах две пиеси, посветени на младежта – едната чужда, другата българска: „Спасителят в ръжта“ от Селинджър³⁷ в Театъра на младежта и „Плесницата“ от Камен Зидаров³⁸ (в Народния театър). И двете поставят остри проблеми. Всъщност първата е драматизация на романа на Селинджър, поради което мъчно би могла да се нарече пиеса. Има нещо хубаво в нея – пътят на един млад човек, трудностите, през които минава. Много хубаво изпълнение на Петър Петров³⁹, който играе главната роля – Холдън Колфийлд и на Мирослава Стоянова⁴⁰ в ролята на неговата сестричка Фийби. С удоволствие гледаш тези млади хора, които играят с присъщата на възрастта им свежест и неподправеност, талантиливо и с тънко чувство за същността на образите. Пиесата на К. Зидаров е по-малко единна като композиция, по-аморфна, при това без ясно решение на проблемите. Тя е смела в критиката на сериозни недостатъци в нашето общество: обезверяването на младежта поради лицемерието на родителите, поради покварата на семейството, поради несправедливост в отношението към хората, разделяни на привилегировани и непривилегировани, поради бележкарската система на образованието, поради липсата на свобода на мненията и мислите... Това е наистина основата, върху която се раждат недоволствата и протестите на младежта. Но човек трудно може да приеме престъпността (а редица от неговите герои просто вършат престъпления) като резултат на тая обстановка и още по-малко може да оправдае, да разбере тая престъпност – така, както се очаква да я разбере със съчувствието си главният герой на автора – полковникът и самият автор. И още нещо: защо е необходимо и в двете пиеси да се разкрива голият цинизъм? Някой ще възрази – това е слагане на пръста в раната. Но на младите зрители, а те са многобройни и в двете представления – това по-скоро ще подежда насърчително. Проблемите могат да се поставят върху по-чиста основа, да се извисят, да се освободят от атмосферата на грубостта и натурализма. Тук директор и режисьор биха могли да кажат решителната си дума. Не е необходимо изкуството да се валя в калта – и за най-тежките, най-мъчителните, най-трагичните прояви на действителността може да се твори чисто.

Публиката реагира живо и на двете пиеси, което показва, че тя търси съвременната проблематика, когато ѝ е поднесена смело и искрено. И това трябва да бъде пътят на нашето изкуство – да говори за своето време откровено. Големите писатели винаги са говорили така на своите съвременници. Колко наболели въпроси на нашия живот чакат такъв откровен разговор.

³⁷ Джеръм Селинджър – амер. писател.

³⁸ Бълг. поет, функционер на БКП.

³⁹ Бълг. артист и преподавател.

⁴⁰ Бълг. артистка, снимала се във филма „Тютюн“.

София, 12 юли 1967, сряда

Наблюдавам днес Караславов на заседание на Отделението. Мрачен, с почти изсъхнала фигура, с възпалени очи. Един човек, който чувства, че перото все повече отказва да му служи, става мнителен поради неуспехите си, смята, че е заобиколен само от врагове. В такива моменти го намират хитреци и кариеристи, ласкаят го, молят го и той е готов да поеме защитата на каузата им. И я защитава с присъщата си елементарност и с цялата ограниченост на ума и разбиранията си.

Днес цял час занимава събранието на Отделението⁴¹ с една идея, която му е втълпил Кр. Генов⁴² – Отделението няма право да се произнася по конкурси и избори, въпросите били разгледани и решени в най-компетентната среда – в Института⁴³, където са специалистите, новото разглеждане било антидемократично и т.н. Говори с тон, който не търпи възражение. Разбира се, не познава академичните традиции, затова лесно могат да го подвежат. При това не чувства, че обижда присъстващите, отказвайки им правото да преценяват.

Тягостна картина. Виждаш как рухва една личност, как се самоунищожава под напора на собствената си ограниченост и грубия си субективизъм.

Арнаудов отново се прояви като човек без мнения и убеждения, готов да служи на всяка кауза, носител на някакъв безкраен релативизъм – научен и морален. Твърде често вече ми е неприятно да го слушам – по всеки въпрос взема думата, изказва мнения; в края на краищата няма никакво мнение, защото сам не вярва в това, което говори, нагаждайки се към една или друга страна.

Ако бе жив и присъстваше, Боян Пенев би избухнал, както някога, в свещен гняв. Балан също не би допуснал никога подобно лицемерие и нагаждане⁴⁴.

*

Людмил Стоянови са се върнали от Париж. Разговарях в неделя с тях. Впечатленията им са вече по-добри от картината, която получих преди една-две седмици. Атмосферата на Париж им е харесала – най-вече парижките кафенета, в които са прекарвали по-голямата част от времето.

Людмил Стоянов е подготвил избор от стиховете си за „Народна култура“. С удоволствие ще му напиша предговор – смятам, че поезията му не е достатъчно оценена. Има нещо сурово и стройно в нея, една своеобразна красота, една строгост на словото, която често изненадва. Говоря главно за поезията му до втората война. Писаното по-късно има сериозни слабости като стил и език – очевидно вътрешната художествена дисциплина е отслабнала. Бих искал да покажа парнасизма⁴⁵ на неговата поезия. Прозата му по-малко ценя.

⁴¹ Вероятно структурна единица в Института за литература.

⁴² Кръстьо Генов – бълг. литературен критик.

⁴³ Вероятно Института за литература при БАН.

⁴⁴ И двамата не са били съдени от „народен съд“...

⁴⁵ Парнасизъм – течение във фр. литература от втората половина на XIX в., силно повлияно от творчеството на Теофил Готие.

*

В неделя вечер седяхме с Людмил Стоянов, Мери, Ив. Мартинов, артиста Пейчев⁴⁶ в градината на Руския клуб. По време на разговора Людмил каза: „Все пак Йовков е най-големият български писател, най-големият художник.“

Тези думи ме изненадаха – Людмил е скъп на похвали, трудно казва добра дума и за съвременниците си, и за писатели от миналото. Мартинов се опита да възрази: „А Елин Пелин?“ Отговорът на Людмил е категоричен и кратък: „По-голям е от Елин Пелин.“ „А Вазов?“ „И от Вазов!“ Мартинов остана недоволен.

Заслужава да се помисли върху това признание. Съжалявам, че не записах веднага кратката мотивировка на Людмил.

*

У Цанко Лавренов. Върнал се от Москва. Висок, сух, с познатото набръчкано лице, с оредялата старческа коса. Седим в хола. Насреща са закачени неговите картини. С колорита си те озаряват цялата стая.

Впечатления от Москва. Успехи сред съветската публика, хубави отзиви на критици. Разказва ми случка отпреди няколко години в Румъния. Изпратили го да се лекува. В нашето посолство в Букурещ погрешно превели наименованието на болестта и затова го отвели в психиатрията. Девет дни се разправял с тях, за да ги убеди, че не е луд. Възпроизвежда твърде комично разговорите си с лекарите.

Като го наблюдавам – с тая рошава глава и измъчено лице, представям си колко трудно е било да убеди румънските лекари. Външният му вид напълно отговаря на душевно разстроен човек. Като се прибави към това и заекването, картината става съвсем пълна...

*

Две вечери се разхождаме с Далчев. Разказва ми за пътуването си до Париж с Джагаров и Вежинов⁴⁷ (говори много добре и за двамата). Среща в дома на Роб-Грийе⁴⁸, обиколки из парижките книжарници, посещение на абстрактна изложба в един от салоните на Музея на модерното изкуство. Художникът защ[ит]авал много умно и обосновано своята живопис. Той рисува съвършено съзнателно като абстракционист, опирайки се на своя философия и естетика.

Далчев отново ме поразява както с дълбочината на мислите си, така и със забележителната си памет. Цял живее с въпросите на литературата, изкуството, естетиката. Рядко явление в нашия всекидневен живот: пламнали очи, малко мудна и тежка фигура, небрежно облечен – сякаш не е от тоя свят, живее в някаква друга

⁴⁶ Пейчо Пейчев.

⁴⁷ Павел Вежинов – бълг. писател, функционер на БКП.

⁴⁸ Ален Роб-Грийе – фр. писател, основоположник на литер. течение „новия роман“.

действителност. И същевременно всичко в него е много земно – в език и държане. Такъв е бил и Пенчо Славейков.

ТЕТРАДКА № 41

София, 15.VII.1967, събота

В четвъртък сутринта идва у нас П. Зарев. Искаше да сподели тревогата си от поведението на Г. Караславов на заседанието на Отделението. Разказа ми някои неща около избора на Здравко Петров за старши научен сътрудник. Караславов се обявил против. Ефрем Каранфилов⁴⁹ написал положителен доклад за Здравко, Зарев се изказал в негова защита. Твърде уплашени, след заседанието разговаряли с Ефрем: какво ще стане сега? Караславов ще отмъщава...

Разговаряме за Караславов. Ограниченост на мислите, теснота на погледа, злоба и завист, които са неприсъщи за един голям писател. Обкръжава се с ограничени и бездарни хора, покровителства карьеристи, които го ласкаят. От друга страна, обхванала го е някаква несигурност в себе си; извънредно мнителен, навсякъде подозира хора, които го преследват. Очевидно е, че всичко това се дължи на неуспехите му през последните години. „Обикновени хора“ не вървят, не привличат читателя. Не е доволен дори и от най-благоприятните критики, които се пишат за романа. От Зарев научавам, че изразил недоволство дори от обширната статия на Любен Георгиев за IV том на „Обикновени хора“. А неотдавна срещнал Ефрем Каранфилов и наместо да му благодари за статията, която написал за него (разбира се, напълно положителна), казал: „По-другояче пишеш за Талев...“.

Зарев е прочел четвъртия том. Намира, че е по-добър от втория и третия – като история на Септемврийското въстание. Би искал да напише статия, но има и известни критични бележки. При такова отношение на Караславов към критиците, отказва да пише за романа. Припомня ми случая със статията си за последната стихосбирка на Блага Димитрова. Караславов го срещнал, изказал му неудоволствието си – Блага била на западни упадъчни позиции, опитвала се да прокара формалистично модерно изкуство... Никакви възражения не могли да променят мнението му. Зарев предполага, че тъкмо в резултат на тоя разговор се е появила статията на Ст. Илиев⁵⁰ за Блага Димитрова в „Пламък“.

Говорим за социалистическия реализъм. Очевидно, че терминът вече се е оказал твърде ограничен за богатото и разнообразно социалистическо изкуство, което се създава. Той не може да означава, да обхване всички негови прояви. От друга страна, приет и прилаган като норма, той може да попречи на развитието и разцъфтяването на талантите...

⁴⁹ Бълг. лит. критик, функционер на БКП.

⁵⁰ Стоян Илиев – бълг. литературен критик и агент на ДС.

От няколко дни Емилиян Станев ме кани да излезем на разходка с колата му. Вчера следобед тръгнахме за Витоша; по пътя се отбихме във вилата на Боров. Тук е винаги много приятно. Обширна градина, потънала в зеленина. Свежа трева и гъсти клони на дърветата. Чудесната ъглова стая с широки прозорци, които гледат към София. Намираме Боров неразположен, разстроен, малко болнав. Причината – нерви след злополучния избор за доцент по библиотекознание при неговата катедра. Просто не му се говори за тия неща. („Разрушиха всичко хубаво, което съм създал през живота си: библиотеката при Земеделската банка – беше образцова, Библиографския институт, сега – и катедрата...“). Бързам да го отклоня от този неприятен разговор. Намесва се Емилиян Станев, който със своята словоохотливост ни увлича в нови теми. Продължаваме разговора си в ресторанта на „Златните мостове“, където ни отвежда колата. Живо разказани спомени на Боров за Елин Пелин, Балабанов, Д. Б. Митов, Симеон Радев... Ще приведа две случки, които звучат почти анекдотично: Елин Пелин и Балабанов вървят по площад „Славейков“. Балабанов забелязва: „А бе, Пелине, много време губиш по жени...“. Елин Пелин върви и мълчи; отговаря едва когато са стигнали края на площада при ул. „Раковски“: „Че пък защо ли ни е това време?“. Питат Балабанов за разказите на Г. Райчев; отговаря в стила на коментаторите на гръцките класици: „Райчев не е между четените от мене писатели“. Понеже става дума за Орлин Василев, Боров също забелязва: „Орлин не е между четените от мене писатели“.

И Боров е много разочарован от тесногърдието на Караславов, макар че е много свързан с него. Бил е миналата седмица в Драгалевци, разговарял е с него и отново се е убедил в неговата страшна изостаналост. Разказва ни как в спора си с ген. Раданов Караславов е използвал нелоялно негови думи. Когато Вапцаров е бил арестуван и съден, Караславов се обърнал към Боров – да потърсят застъпничеството на Елин Пелин пред двореца. Елин Пелин отговорил: „Нищо не мога да направя. Да не се е бъркал в казармите...“. Боров забелязва: „Не бих могъл да напиша спомени за Елин Пелин въпреки многогодишното ни познанство и приятелство. Не знам с какво му бях спечелил доверието още като съвсем млад човек – винаги ми разказваше интимните си истории с жени. А може ли да се пише за такива неща?“.

Емилиян говори за „Сибин“ и за новите си творчески проекти (между другото споменава, че останал малко недоволен от моето мнение за „Сибин“ след прочитане на ръкописа – очаквал възторжена оценка). Спомня си разговор с Елин Пелин, когато му дал книгата си „Сами“⁵¹. Елин Пелин я прочел и му казал: „При животните си добър, ала при хората не те бива“. Емилиян мисли, че се е реабилитирал в очите на Елин Пелин едва с написването на „Крадецът на праскови“.

Връщаме се към 9 ч. от „Златните мостове“. Вечерта е паднала над Софийското поле; светлините блестят в града, който лежи пред нас.

⁵¹ „Сами“ е разказ. Вероятно става дума за сборника разкази „Вълчи нощи“, 1943 г.

*

Има в Руския клуб един стар келнер – бай Спиро. Знаех, че е ходил в Южна Америка; говори испански. От време на време разговаряха с Дим. Димов за Южна Америка. Преди няколко дни идва при масата ми (обядвах в ресторанта) и разговорът ни пак се връща в Южна Америка. Разказва ми цялата си биография. Роден е в костурските села, учил в Цариград, на 15-годишна възраст дошъл в София. Съвсем млад участвал в работническите борби и в стачките. След войната заминава за Франция, работи в Марсилия, след това в Северна и Южна Америка – отново организатор на стачки, докато към 1925 г. го депортират и се връща в България. Най-интересното в разговора са неговите спомени за Борис Шивачев⁵² – другарувал с него в Южна Америка. А по-късно, когато се върнал в София, ходел често при него – Шивачев е вече болен, и разговаряли за общите си преживявания. Бай Спиро разказва интересни епизоди из живота на Шивачев – може би заслужава да се запишат. Дори бил герой на един от неговите разкази.

*

Срещнах тази вечер Владимир Ганев по „Патриарх Евтимий“. Излязъл да се разходи, боледувал от сърце. Бил в Правителствена болница. Съветвам го да напусне административната си работа – не е за писател, не е за поет, а при това е свързана с напрежение и нерви.

В болницата виждал всеки ден Чудомир. Отчаян, убеден, че си отива.⁵³ Понякога казвал: „Що не ме пуснат да си отида в Казанлък, да си седна в дворчето, да изкарам там между свои и близки летните месеци, пък на есен да си отида по реда...“.

Изпратили го в Германия да му правят нагревки с някаква по-съвършена апаратура.

Сега узнах, че Ганев е учил в Казанлъшката гимназия. Жената на Чудомир му била учителка по рисуване. Смята и Чудомир за свой учител – той бил първият писател, когото видял. „Затова ми беше много мъчно, когато гледах как се топи тоя човек, толкова жизнерадостен, весел, духовит някога.“

София, 21 юли 1967, петък

Тая сутрин дойде у дома Олга Дейкова⁵⁴. Малко поотслабнала, косите – черни – лежат изправени. Както винаги жива, разговорлива. Помня я все такава от есента на 1929 г., когато постъпи в Софийския университет. Тя беше между по-старите студентки по славянска филология – помнеха лекциите на Боян Пенев и те (заедно с Жени Попова и Пенка Ханджиева) ми казваха, че след неговата смърт няма смисъл да се следва славянска филология.

⁵² Бълг. писател, живял в Аржентина и Чили.

⁵³ Болен от рак, се самоубива на 26 декември 1967 г.

⁵⁴ Бълг. литературка.

И Олга ми припомня моята статия за Боян Пенев, както и други негови някогашни слушатели: Златка Чолакова⁵⁵, Теодора Арабаджиева, Атанас Величков, Никола Табаков⁵⁶... А Петко Стайнов ми написа писмо от санаториума във Владая. За Олга Боян Пенев е бил нещо като божество, бог – непостижим и недостъпен. И тя е била необикновено развълнувана, когато именно той ѝ е носил книги от собствената си библиотека и я е напътвал в работата ѝ върху стиха на Димчо Дебелянов. Заставал на катедрата строг и замислен, с някакво аристократическо достойнство, затова и някои студенти го мислели за високомерен. Но това „високомерие“ е било само външно, повърхностно впечатление.

Говорим за езика и стила на Боян Пенев. Олга е напълно съгласна с мен – простота, яснота, логичност, точно изказване на мисълта, стегнатост на изрази.

Колко дълбоко е било въздействието на Боян Пенев върху неговите студенти, се вижда от това, което ми казваше Златка Чолакова: плакала, когато чела статията и искала да ми напише писмо.

Освен темата за Боян Пенев и за статията на Олга за Дебелянов (приготвила я е за „Лит[ературна] мисъл“ – четох я преди заминаването за Франция и я препоръчах на редакцията), намесва се в разговора и друга тема – Борис Христов⁵⁷. Не го видяла при последното му идване в София – не посмяла да го потърси, а после узнала, че той я търсил. Миналата година той е имал остър разговор с нея във връзка с предговора към книгата – бил е страшно недоволен от Тинтеров⁵⁸. Чел предговора в ръкопис, направил няколко бележки – Тинтеров не взел нищо предвид. Издателството обещало да му изпрати макета и коректурите на книгата – не изпълнило обещанието си.

Олга ми разказва и други неприятни неща за нашето официално отношение към Борис Христов⁵⁹. Поискали му интервю от „Нар[одна] култура“; едва успяла да го убеди да даде това интервю. Приели го много любезно В. Найденов и Гергов (Олга присъствала), разговаряли дълго, но интервюто не излязло – вече цяла година. По същия начин не поместили статията на Олга за последните успехи на Борис Христов в Лондон. Причината? – Гяуров. Страшен антагонизъм – заплашвал, ако излязат статии за Борис Христов...

Нрави между артисти, липса на търпимост. Спомних си, че преди две или три години Катя Георгиева-Узунова ми разказваше, че Борис Христов не могъл да търпи Гяуров...

Разказах на Олга за Елен Биринже – студентката от Страсбург, която от втори път към Борис Христов (познава всичките му изпълнения, има всичките му площи) е почнала да учи български.

⁵⁵ Бълг. писателка.

⁵⁶ Бълг. педагог и литератор.

⁵⁷ О. Дейкова заедно със Ст. Стефанов-Тинтеров са автори на „Борис Христов: артистичен портрет“, С., 1965 г.

⁵⁸ Тинтеров е юрист и музикален критик, пишещ с псевдонима Ст. Морянин.

⁵⁹ И това за благодарност, че той като Г. Димитрова и Н. Гяуров дума не обелваха за безчинствата на комунистическата диктатура в България.

*

Блага се върнала от Стокхолм – говорихме тази сутрин по телефона. Извънредно доволна от всичко, което е видяла, просто развълнувана от онова, което се прави в Швеция срещу войната във Виетнам – залагат авторитета си, времето си, силите си писатели, журналисти, общественици, възмутени дълбоко от американската агресия.

Уви, радостта от пътуването трябва да помръкне от онова, което я чакало тук: разправию около стиховете на Ст. Гечев⁶⁰ „Бележник“ – няколко поетически миниатюри (по мое мнение – не всички даже написани и талантиливо), върху които се изграждат пресилени обвинения за отстъпление пред буржоазното влияние... Дори успехът ѝ на филма „Отклонение“⁶¹, за който днешните вестници съобщават, че е получил златна награда в Москва, не може да върне радостта ѝ.

*

Любимото ми четиво – спомени. Вчера прочетох спомените на Жак Натан⁶² за Еникъй⁶³. Поне са фактични, написани точно, без претенции за литературност. Иначе, онова, което се явява като спомени от антифашистката борба, просто дразни: раздуто, външно патетично, в литературна обработка на журналисти и писатели, които искат да му придадат художествен характер с описания на природата, мисли и разсъждения, психологически анализи... Предпочитам стила и простотата на „Житие и страдание грешнаго Софрония“⁶⁴.

В новата книжка на „Новый мир“, която получих днес, са публикувани спомените на С. М. Алянски⁶⁵ „Срещи с Блок“. Авторът е издател на Блок и други поети веднага след Октомврийската революция. Каква култура, каква тънка чувствителност за поезията и хората! Сякаш това са спомени, писани не от обикновен издател, а от първокласен писател – Блок оживява с най-благородните си черти и с цялото обаяние на своята личност.

Питам се: как са написани тези спомени. Във встъпителната си бележка Конст[антин] Федин⁶⁶ отбелязва, че Алянски бил извънредно скромен човек: „Он никогда не любил как-нибудь „представляться“, не мнел себя благодетелем

⁶⁰ Стефан Гечев – бълг. поет и преводач, един от основателите на Сатиричния театър. През 1949 е уволнен от Министерството на външните работи, защото не членува в БКП. Въпросната стихосбирка е обвинена в сюрреализъм и дадаизъм.

⁶¹ Филмът по неин сценарий получава Специалната награда, наградата за женска роля на Н. Коканова, наградата за операторска работа.

⁶² Бълг. икономист, функционер на БКП.

⁶³ „Бяхме в Еникъй“.

⁶⁴ Поп Стойко Владиславов, епископ Врачански, народен будител и един от първите бълг. книжовници.

⁶⁵ Самуил Алянски – рус. издател, автор на „Встрече с Александром Блоком“. Москва: Детская литература, 1969. 160 с.

⁶⁶ Рус. писател, функционер на КПСС.

поэтов, ни – тем паче – литератором: писать он всегда стеснялся, как его, бывало, ни уговоривали. И вдруг – с необыкновенной искренностью, с настоящим психологическим раскрытием создал рассказ об Александре Блоке!...“.

Тоя разказ е наистина удивителен със своята простота, точност и искреност. Последните дни на Блок са описани с трогателно участие и същевременно без всякава сантименталност. Спомените завършват съвсем просто, но в тая простота има толкова сила:

„В воскресенье 7 августа утром звонок Любви Дмитриевны:

– Александр Александрович сейчас скончался. Приезжайте, пожалуйста...“.

И още едно дълбоко уважение към Блок, към писателската личност, с които тези спомени са изпълнени. Около един писател винаги има място за много клюки, дребнави сплетни и омрази. И разбира се, у всеки писател могат да се срещнат пороци и недостатъци, присъщи на всички хора. Алянски не е искал да разказва за тях – те не са същността на личността на един творец от ранга на Блок. А тъкмо в такива дребнави подробности затъват твърде често спомените за писателите и образът на твореца с всичко най-хубаво у него, с онова, което го прави необикновен между обикновените хора, един рядък дар, едно рядко щастие, което природата ни е изпратила, помръква и се губи.

София, 22 юли 1967, събота

Вечерта на прием в полската легация по случай полския национален празник. Нищо интересно. Случайни разговори със случайно срещнати хора. Излизаме с Блага и Багряна. Блага е потисната, бърза да се прибере. По пътя ни разказва за заседанието на издателство „Нар[одна] култура“, в което са разглеждали случая със стиховете на Гечев „Бележник“. По-скоро е смутена, отколкото зарадвана от защитата, която е срещнала от своите колеги редактори Бояджиев, Наков, Петко Тотев и др. Дори плахият Добрев се е изказал открито в защита на стиховете. Блага се бои, че някой от тях може да пострада (бои се особено да не бъде уволнен Бояджиев, който има семейство, две деца). Потиснатостта идва от самото обстоятелство, че такъв въпрос може да се поставя на обсъждане, че по такъв начин може да се разглежда и обвинява една поезия, че с такива санкции може да се навлиза в живота на литературата и в личния творчески живот на писателя.

Отиваме с Багряна в Руския клуб. Голяма маса: Людмил Стоянов, Грубешлиева, украинският литератор Копиленко с жена си – дошли са от честването на Вапцаров; Дечко Узунов с жена си, Тошков с жена си, Красимира Нонева – изпреварили ни, защото излязоха с нас от Полската легация.

Копиленко е висок, строен млад човек. Говори български, макар и с грешки – миналата година е бил на Летния университетски семинар. Жена му, с не особено изразително лице, е спокойна, приветлива, музиковедка. Късно през нощта се връщаме заедно по „Раковска“ и „Патриарх Евтимий“ – говорят за пътуването си с кола от Киев. В Букурещ ги посрещнали студено. Извънредно доволни от приема на българите. Копиленко е вече обикалял из България и говори с уважение за онова, което е видял, особено за старите културни паметници. Харесва им нощна Со-

фия – има в нея нещо топло и интимно. Киевските улици нощем са пусти, мрачни, страшни в своето мълчание. А тук минават хора, излизат от ресторантите, разговарят; дори тишината е топла и приятна. Харесва им и бита (съдят по магазините) – все пак повече напредък и повече удобство и комфорт. Предупреждавам ги, че в Созопол, където отиват да летуват, ще бъдат твърде далече от удобствата и комфорта за сметка на чудесното море.

Копиленко неохотно говори за Солженицин, за когото става дума на масата. Може би стеснява го и присъствието на Джагаров, който присяда за известно време. Той идва твърде възбуден срещу статията на Тончо Жечев в „Лит[ературен] фронт“ – „Прибързани откровения“. Тончо Жечев напълно разголвал своите намерения и неговата група критици – жажда за власт; не случайно думата власт се срещала няколко пъти в статията. В редакцията на „Лит. фронт“ вече е постъпила и подобна статия от Здравко Петров със същата тенденция. За Джагаров това е събитие по-голямо и от писмото на Солженицин до конгреса на съветските писатели. Тепърва всички ще видят какво има да стане...

Прочетох статията на Жечев тази сутрин и търсих причините за възбудата на Джагаров. Предполагам, че те се крият главно в първата част на статията, където Жечев се обявява против успокоителните разсъждения и повърхностния оптимизъм на Ат[анас] Свиленов⁶⁷ („Откровени размисли за критиката“). Жечев пише: „От статията вее вятърът на спокойствието, панбратството; авторът ѝ сякаш предусеща близко всеобщото целуване и прегръщане. Всичко това предизвиква обратен ефект, става ти неудобно, ще ти се да сгъстиш боите, да развалиш спокойствието на себе си и на другите. Питаш се – пред нашите очи ли половината писатели се поставиха извън обстрела на критиката, на общественото мнение и разцъфтя фаворитството? Не виждаме ли как заинтересовани писатели и групи си създават и изтъкват собствени венцехвалители?“ И т.н... Естествено тези думи не може да се харесат на Джагаров, който като всеки властник (това е закономерност) се стреми да внуши, че в литературата ни владее пълно благополучие, че големите писатели и талантливите творци са обединени около съюзното ръководство, че всичко е спокойно и розово...

Статията на Жечев е всъщност отговор на дискусията за критиката в „Септември“ отпреди две-три години и за нейните позиции и изводи може да се спори. Но основната ѝ мисъл – че е нужно „безпокойство“ за нашата критика и литература е несъмнено правилна. От тук и болката на Джагаров.

*

Днес разговарях и отчасти четох книгата на Филип Панайотов⁶⁸ „В страната на съветите тридесет години по-късно“. Представа своеобразно продължение на книгата на Асен Златаров⁶⁹ за Съветския съюз. В началото снимка на Разколников

⁶⁷ Бълг. кино и литературен критик, агент на ДС.

⁶⁸ Журналист и преподавател по история на българската журналистика.

⁶⁹ Бълг. химик и общественик с леви убеждения. Въпросната книга на Златаров е чиста комунистическа пропаганда.

и Муза Разколникова на гарата в София; Разколников на път за двореца; Златаров в президиума на конгреса на физиолозите в Москва; Златаров с Державин⁷⁰ и Евг. Волков⁷¹... Първите глави на книгата са посветени на Разколников и на срещата му със Златаров.

Това ме връща отново към Муза Разколникова в Страсбург – към срещите и разговорите с нея, към незаличимите ѝ спомени от България, към чувствата ѝ към нашата страна. Ще ѝ изпратя книгата – ще я зарадва.

Върнах се и към спомените си за Асен Златаров. Непоправим ентусиаст за всичко ново, прогресивно, благородно. Порази ме навремето неговата суетност, проявена при юбилея му, и това унищожи много от обаянието, което имаше за мен неговата личност още от ученическите години, когато посещавахме и слушахме с възторг публичните му лекции. Но това са човешки слабости. Все пак той притежаваше най-хубавите черти на българската интелигенция; беше наследил свободолюбивия дух на нашето Възраждане и бе възприел много от прекрасните традиции на френската и руската интелигенция. За съжаление малцина бяха като него – дори и ония, които бяха прогресивни хора: или бяха ограничени и сектанти – нямаха широтата на неговите възгледи (те наричат тая ограниченост праволинейност, последователност, идейна чистота и т.н.), или пък бяха кариеристи на дребно, сребролюбци, интриганти. Но освен тях около Златаров съскаше една тълпа от тъмни реакционери – от вдъхновителите на убийците на Гео Милев до самите убийци. За съжаление между тях имаше и писатели, добри писатели, които привидно недоволни от някои лични прояви на Златаров, а всъщност дълбоко различни в оня момент със същността на неговите позиции, охотно им помагаша. Златаров с всичките си слабости стоеше над тях, беше готов да отдаде целия си възторг за прогреса на обществото и човечеството и да изгори в тоя възторг. И той изгоря.

София, 29 юли 1967, събота

Във вторник съвсем неочаквано за мен ми се обади по телефона Ташко Белчев, асистент по полска литература в университета в Скопие. Преди няколко години се бях запознал с него; казваше ми, че превежда „Пан Тадеуш“ на македонски; изпратих му превода на Блага. Сега поиска среща; бил с жена си във Варна; отбил се в София за два-три дни и бърза да си замине.

Срещнахме се в сряда на обяд в сладкарница „Берлин“, а след това отидохме в университета. Висока мъжествена фигура, гладко младежко лице. Питам го на колко години е. На 42. Три години е участвал в партизанската война в Северна Гърция. Оженва се млад в Албания. Прекарва десет години в Полша. Още там печата стихове във вестниците на гръцката и македонската емиграция. От 1960 г. е в Скопие.

Изненадвам се от думите му: от шест години пише стихове на български. Донесъл е да ми ги прочете; иска да ги напечата в България. Чете ми стиховете – интересни, с модерно виждане, с оригинална образност. Вътрешна вгълбеност,

⁷⁰ Акад. Николай Державин – рус. историк.

⁷¹ Евгений Волков – рус. историк, живял в България през 1911–1915 г.

много песимистични ноти. Обяснява ми при отделни стихотворения, че отразяват съвсем реални преживелици.

В езика – твърде интересен, понеже се обявява в много случаи на народната реч – има отделни македонизми. Те лесно могат да се оправят, но в повечето случаи трябва да останат, защото звучат като обикновени диалектизми и придават колорит. Белчев е идвал в България до сега само три пъти за по двадесетина дни. Толкова повече учудва свободата, с която владее съвременния литературен език.

Внимателно го питам не се ли страхува, като предлага стихотворенията си да [бъдат] напечатани в България. Усмива се и решително казва: „Не. Защо да се страхувам? Като партизанин три години съм носил пушка и нищо не може да ме уплаши. Че защо пък в Македония, където има толкова малцинства, да не може да се пише на български?“.

В разговора, който продължаваме до късно, се разкрива извънредно интересна страница от живота на македонците. Официалните власти не [се] доверяват на емигрантите от гръцка Македония; други направо ги наричат бугари. Не им дават никакви ръководни постове. За Белчев Македония се управлява от сърбомани, които населението не обича. Недоволството е толкова голямо, че са се явили цяла група (7–8 души) „поети на негодуванието“ – Белчев. Въпреки че е напечатал вече четири книги със стихове в Скопие, среща големи трудности при издаването на своите творби – пречат му, не печатат романа, който е написал.

Телефонирам на Караангов и му уредих среща с Белчев – „Български писател“ трябва да се заинтересува от стиховете на Белчев и да ги издаде. Караангов ми се обади късно вечерта и ми каза, че разговорът му с Белчев бил много интересен, от него научил много подробности за състоянието на нещата в Македония.

Дълго мислих върху този случай – бях поразен. Какъв кипеж все още съществува в тоя нещастен край – при всички привидни външни дележи за създаването на един нов език, ново национално съзнание, нова култура. Преди това ми се струваше, че случаят с Венко Марковски⁷² е единичен и твърде специален, свързан с лична съдба, с лични особености на характера. Оказва се обаче, че се касае за едно явление. Очевидно е, че с писането на български се задоволява някаква естетическа необходимост, че появата на българска поезия в Скопие има някаква опора в самите обществени условия. Македонските емигранти от Гърция, които не са минали през югославската държавна машина и през сръбските училища, не са претърпели и никакво развитие в посока към обособяване като отделна нация. Доколкото те е трябвало да се смятат като македонска нация, това им е било натрапено от Гръцката комунистическа партия; случаят с Белчев показва, че то все още не е хванало дълбоки корени.

*

Заседание на президиума на Съюза на писателите в четвъртък сутрин. Три часа минават в обсъждане на статията на Тончо Жечев в „Литературен фронт“. Бого-

⁷² Псевд. на бълг. писател от македонски произход Вениамин Тошев, репресиран заради българското си самосъзнание от югославските власти.

мил Райнов прави информация, изпълнена с ненавист към Жечев, Здр. Петров, Куюмджиев; охарактеризира ги като вредна политическа група. Цялото ръководство му приглася в твърде остър тон: Джагаров, Д. Фучеджиев, Анастас Стоянов⁷³; само Хайтов мълчи. Настъпила е някаква невероятна паника, сякаш е станала катастрофа.

Слушам и си мисля за безхарактерността и угодническата роля на Бог. Райнов, за уязвената амбиция на Джагаров, който е дълбоко засегнат (изказва се извънредно остро), че в писателската среда съвсем не цари спокойствие и единство. Удивителна е простотията и елементарността на Ан. Стоянов.

Президиумът не се поддава на откритите съобщения на ръководството за „осъждане“ на групата Т. Жечев – Здр. Петров. Всички предупреждават, че трябва да се постъпи внимателно, че трябва да се избягват политическите квалификации, че не бива да се повтарят старите грешки. Пръв говори в тоя смисъл Орлин Василев (отдавна не съм го чувал да говори така умно). Подкрепят го Ил. Волен, Гошкин, Каролев, Мл. Исаев⁷⁴ (макар и половинчато). Напълно поддържам това становище и аз; дори си разменяме с Бог. Райнов няколко остри реплики.

Разглеждам новия брой на „Литературен фронт“, пълен със статии срещу Тончо Жечев. Човек се пита: какво е станало? Обикновените читатели на вестника недоумяват. Докога ще продължават тези порядки у нас?

*

Разговарям няколко пъти с Емилиян Станев, откакто се е върнал от Монголия. Монголският пейзаж му е направил силно впечатление – харесват му обширните светлозелени степи, примитивният суров живот на хората.

Тая вечер му четох моя предговор към „Легенда за Сибин, княз преславски“. Не направи никакви възражения.

Говорим за новия разказ на Н. Хайтов в „Пламяк“ – „Дервишово семе“. Намира, че е много хубав, силен, ярък. Както и аз, не харесва края му. Съгласяваме се, че Хайтов не е успял да отмери откъде да отреже края. Емилиян вярва в таланта на Хайтов – би могъл да напише силни неща за един свят – светът на помаците, който почти не е влязъл в нашата литература.

Емилиян ми говори за новите разкази, [които] възнамерява да напише. На първо място „Диктаторът и жена му“, като използва съдбата на „Чингиз хан“. Но всъщност това ще бъде разказ, изцяло изграден върху подтекст, защото в основата на образа ще бъде Сталин.

Отново слушам разсъжденията на Емилиян за силната, решителната и мъжествената личност. Пред нея хората от народа са обезличени напълно; те нямат свой разум и свои пориви – трябва да бъдат напълно лишени от воля, да бъдат подчинени на „диктатора“. Забелязвам му, че подобно превръщане на една личност в обединяващ ум и символ на едно общество води до опасни последици, до създаването на един Хитлер.

⁷³ Бълг. писател, функционер на БКП.

⁷⁴ Бълг. поет, функционер на БКП.

Някога Емилиян е чел нещо от Ницше за свръхчовеци; вероятно е вкусил и от идеите на анархизма. И до днес не може да се освободи от тях – упорито им вярва, колкото и да се опитва да прикрие тая своя вяра. При тия случаи винаги си спомням многобройните ни разговори по време на войната.

И тази вечер се възхищавах от умениято на Емилиян да разказва бъдещите си творби. „Търновската царица“ възкръсна пред мен за трети или четвърти път с всички детайли на образа, с цялата атмосфера на някогашно Търново.

София, 6 август 1967, неделя

„Ранни спомени“ на Симеон Радев – книга, която изчезна мигновено от книжарниците. Причината е очевидно една – търсят я македонците; в нея се говори открито за българщината в Македония, за черковните и националните борби на българското население в Македония. И в това отношение книгата на Симеон Радев разкрива една историческа истина, която нищо не може да отрече – независимо от настоящето развитие на нещата. Това не е шовинизъм, нито национализъм, а просто възкресяване на една родна атмосфера, връщане към мислите и чувства на бащите и дедите.

Но онова, което ме порази в тази книга е писателското майсторство на Симеон Радев. Тя е писана, когато авторът ѝ е бил надхвърлил 70–75 години, но той нищо не е загубил от оня талант на разказвач, който познаваме от „Строителите на [съвременна] България“. Разказва за себе си, а фактически възкресява една цяла среда и една цяла епоха. Умее да предаде с дребни детайли духа на времето, с отделни подробности да нарисува портрети, да се докосне до най-съкровени черти на характера и живота на българина, да даде изумителен релеф на цялото изображение.

Убеден съм, че в бъдеще мемоарната и историческата проза на Симеон Радев ще бъде изучавана в училищата. Наистина в езика му има някои архаични неща, влияния на френския синтаксис, но това не намалява изкуството на прозаика; на места дори то се приема като колорит.

Като чета тези „Ранни спомени“, ми хрумва идеята за една книга: „Из историята на българската проза“. Бих сложил вътре статии за „Битие и страдание грешного Софрония“, за памфлетите на Неофит Бозвели⁷⁵, за автобиографията на Пърличев⁷⁶, за спомените на Селимински⁷⁷, за прозата на Симеон Радев.

*

Днес разговарях с Блага у дома близо два часа (дойде да вземе ръкописа на полската антология). Удивена от спокойствието и работоспособността на шведите. Тръгнахме от там, за да стигнем до скръбната картина у нас, където малко се

⁷⁵ Бълг. духовник, един от водачите на църковната борба през Възраждането.

⁷⁶ Григор Пърличев – бълг. писател и водач в църковната борба и просветното дело през Възраждането.

⁷⁷ Д-р Иван Селимински – един от първите бълг. революционери.

работи, времето се пилее, трудът е неорганизиран и много често безплоден, без вътрешна дисциплина, особено трудът на писателите.

Наблюдавах отново Блага, която познавам вече повече от 25 години. Запазила е цялата си младежка устременост, цялата си жажда за знания и творчество и още повече е развила своята изключителна интелигентност. Запалеността, с която говори за нещата, които дълбоко я вълнуват, още повече увеличава нейното очарование. Мисля за нейния писателски път, тръгнал с толкова много търсения и все пак последователен, защото е обърнат винаги напред. Блага показва по-голяма твърдост от мнозина – готова е да понесе всички неприятности и всички последици, свързани с търсенето на новото, без да се разколебае, без да отстъпи. Дълбоката демократичност, истинската хуманност, широтата на възгледите, богатството на културата – това са качества, които не се срещат у мнозина. Когато се прибави към тях и смелост, вижда се колко тежко е да се носи бремето на честното писателско дело.

Почти всички книги на Блага, взети поотделно, будят едно или друго възражение; дори понякога възраженията се докосват до въпроса за талант. Но взети заедно, като една целокупност, като едно единство дори в противоречията, книгите на Блага ни убеждават все повече, че се касае за една извънредно интересна писателска личност, за творческо богатство, за развитие на един рядък талант. Преди няколко дена чета сценария на „Отклонение“ в „Киноизкуство“ и един разговор за филма, воден в редакцията със създателите на филма – сценарист, режисьори, актьори. С интелигентността на отговорите си, с богатството на мисълта си, с блясъка на езика си тя стои над всички участници в разговора.

Разглеждахме с Блага диапозитивите от картините на Пикасо. Тя забелязва: „Колко картините на Пикасо са различни една от друга; той постоянно се преобразява, постоянно противоречи на себе си. Целият двадесети век е в неговото изкуство. И тъкмо това е най-хубавото на всеки творец – последните му преобразования, постоянните му противоречия. В това се състои богатството и на живота, и на личността“. И с мъка се съгласяваме – колко е тясна позицията на нашата съвременна естетика и културна политика.

*

Чета Алпатов⁷⁸ – „Этюды по истории русского искусства“ и „Этюды по истории западноевропейского искусства“. Чудесни книги. Великолепна е статията за Буслаев⁷⁹ като историк на руското изкуство – отдавна не съм чел нещо, написано с такава тънкость на мислите и с такова вътрешно въодушевление.

В статиите на Алпатов има наблюдения и изводи, които звучат като формули и заслужават да се запомнят. Бих искал да си отбележа някои:

„Рассматривая лишь точки соприкосновения искусства с другими явлениями, мы рискуем не заметить его самого“ (Зап. етюди, с. 389).

„Каждый предмет, в том числе искусство постигается или через отнесение его в ту или иную категорию или через рассмотрение его самого“ (там, с. 389).

⁷⁸ Михаил Алпатов – рус. изкуствовед, чиято запазена марка са етюдите.

⁷⁹ Фьодор Буслаев – рус. филолог и изкуствовед.

„Один философ призывал почтительно ждать, чтобы искусства, которую принято именовать его очарованием, одной научной терминологии недостаточно (там, с. 390).

„Разумеется, искусствовед не должен состязаться с художником“ (там, с. 390).

„Главные открытия ждут современного искусствоведа не столько в чердаках и в кладовых, где обычно хранятся памятники второстепенного значения, сколько в музейных залах, где выставлены широко известные, но до сих пор еще недоцененные шедевры“ (там, с. 391).

„Строго научный анализ только тогда считается плодотворным, если он не охлаждает нашей любви к искусству, нашего восхищения шедеврами“ („Руски етюди“, I, с. 8).

„От [Буслаев] горячо отстаивал мысль о том, что эстетический критерий должен быть положен в основу отбора памятников и этим отгораживал историю искусства от археологии и от так называемой истории материальной культуры“ (там, с. 19).

„Закономерность в развитии человечества от мифа к сказке, от религиозного к эстетическому, от символического к реальному не ускользнула от его внимания“ (там, с. 22).

„Буслаев настойчиво убеждал своих учеников чрезмерно не расширять исторических введений в историю литературы и искусства, не делать этого за счет рассмотрения самой литературы и искусства“ (там, с. 23)

„Буслаев всегда доверчиво относился к эстетическому восприятию как к одному из главных источников познания художественного произведения“ (там, с. 24).

„Большое значение для понимания византийского искусства имеет его символическая основа, учение о двояком и тройном значении художественного образа. Учение это до сих пор недооценивали иконографы, которые ограничивались тем, что в каждом изображении искали прошлого отражения богословского текста или иконографического прототипа. Разумеется, византийская живопись, церковная по своему характеру, не может быть понята вне осмысления ее богословских основ. Обходить их лишь потому, что современный человек не разделяет этих воззрений, значит лишать себя возможности их понять. Но видеть в богословских учениях единственный ключ к пониманию искусства, значить ограничивать его иллюстративную ролью“ („Руски етюди“, I, с. 36).

„Если искать в искусстве правдоподобия, то нужно отдать предпочтение Джотто (как это и было принято доньше), но поскольку искусство может передавать еще внутренние силы человека, нечто незримое, но волнующее, византийское искусство имеет свои преимущества“ (там, с. 40).

София, 10.VIII.1967, четвъртък

У нас е майката на Весела Василева⁸⁰. От януари съм свикнал да я виждам все така замислена над съдбата на нещастната си дъщеря, ненаситна да разказва за нея. Носи цял куп стихотворения на Весела, преписани на машина; сравнява ги с

⁸⁰ Бълг. поетеса, загива във Виена, блъсната от ремарке на военен камион.

двете тетрадки, които са у мен. Познава всяко стихотворение – времето, когато е написано, мястото, повода, различните редакции. Подсетена от заглавието, рецитира цели пасажии от стихотворенията.

Наблюдавам я – наведена над тетрадките, косата ѝ е цяла побеляла и станала по-въздушна, цветът на лицето като тебешир, но овалът е все така изящен и напомня, че тая жена в своята младост е била много хубава. Скръбта, която непрекъснато извира от сърцето ѝ вече повече от двадесет години, придава одухотвореност на цялото ѝ същество.

Весела, която се възхищаваше от майка си, нещо повече – беше влюбена в нея, ми е казвала неведнъж, че тя притежавала необикновено чувство за хумор. Но с тая тъгуваща майка, която при това след войната известно време живееше твърде зле, съм водил все невесели разговори. И ето сега тя се отпусна – пред Елена Коцева⁸¹, моята аспирантка, която ми дойде на гости да ми представи мъжа си. Семействата на Григор Василев⁸² и Коцеви се оказаха познати. Майката на Весела, връщайки се към миналото, се отпусна и ни разказа наистина с изненадващ хумор как някога баща ѝ и майка ѝ се оженили. Станишев⁸³. Станишев, двадесет и няколко годишен тогава, е учител по математика в Солун. Макар и стеснителен, забелязва в девическия клас, в който преподава, тринадесетгодишна ученичка – бъдещата си жена. Запознава се и с родителите ѝ, понеже като учител е посещавал семействата на учениците си. Но това е само някаква неопределена симпатия към девойката. Минават години, Станишев е вече виден инженер и решава да се ожени. Спомня си за своята солунска ученичка и решава да поиска ръката от баща ѝ (семеиството живее вече в София). Но смята, че ще бъде по-честно най-напред да поиска съгласието на девойката. И Василева с такъв хумор ни предава текста на писмото, че ние се заливаме със смях. Но отговор не идва. По околел път Станишев узнава: бащата не позволява на дъщеря си да кореспондира с мъж. Самата девойка е съгласна: тя си спомня някогашния млад, строен учител, с гъвкава фигура, буйна кестенява коса – по-големите ученички постоянно са се заглеждали в него. При това ласкае се да се ожени за учен човек – кандидатите ѝ са богати търговци, но неучени. Чрез помощта на свои познати Станишев успява да убеди бащата, работата се урежда и той отива от Видин в Париж да [купи] подаръци за годеницата. Пристига в София и се настанява – вече като годеник в къщата на бъдещия си тъст. Тук започва трагикомедията, която Василева разказва необикновено духовито. Когато го вижда, годеницата е разочарована: Станишев е напълнял, фигурата му е наедрияла, остригал ниско косата си – нито помен от някогашния младеж с буйна коса; при това лицето почерняло и погрозняло – може би от слънцето и пътуването. Какво да се прави? Вътре в себе си девойката се колебае – иска ѝ се да върне годежа. Но нима е възможно да стане това? След много трагични и комични перипетии сватбата става. За бъдещия съпруг е подготвен чеиз – 15 чифта долно бельо, но по мярката на някогашния солунски учител. Но сега то се оказва толкова тясно, че дълго време след това при всяко навеждане шефовете се

⁸¹ Бълг. медиевистка.

⁸² Баща на В. Василева, адвокат, деец на Демократическата партия.

⁸³ Д-р Христо Станишев, инженер, един от ръководителите на ВМОК.

пукат... Но въпреки всичко – завършва Василева – семейството се оказало много щастливо.

Разказвам вечерта този случай на Камен Калчев. Той, който често мисли за своята дъщеря, забелязва: „Кой знае, може би браковете са били по-щастливи, когато родителите са решавали вместо децата си – могли са да преценят трезво качествата, характерите, възможностите за щастие. Сега нещата се решават най-често от едно случайно запознаване и безразсъдно увлечение...“.

С майката на Весела разговаряме още дълго: за ученическите години на Весела, за всестранните ѝ дарби за музика, писане, живопис, за следването ѝ във Виена – всъщност старобългарската граматика никога не я била увличала. И досега майката обвинява себе си, че се е поддала на настояването на проф. Романски.

Майчини чувства – ще я последват ѝ в гроба... Но Весела действително беше нещо рядко – едно видение, една сянка от друг свят, посетила за кратко нашата земя. Имаше нещо в нея от светлината и трептението на пламъка (косите ѝ бяха като пламък), духовно от най-висока категория. Една неосъществена мечта, една надежда, от която остана само тъжният спомен на ония, които я познаваха.

*

Снощната вечер прекарах у Невена Стефанова; по-късно дойде и Михо⁸⁴. Дом в „Лозенец“ на тихата улица „Горски пътник“; стая, в която Невена работи. Но там се събира и цялото семейство, посрещат се гости, децата гледат телевизия.

Трогателна е съдбата на тия двама хора, които целия си живот са посветили на литературата, а почти не са чули добра дума за това, което създават. Невяна заслужава тая добра дума напълно основателно с поетическия си талант (той за мен е несъмнен), с културата си, с живия си дух, с писателското си очарование. Съвременниците мъчно оценяват оригиналния творчески порив, щом той не е плакат или сензация; шаблонът и подражанието се котира много по-добре, защото вървят по течението, не смущават ничий вкус.

Прочетох им интервюто на Солженицин, преведено от словашки и напечатано в *Życie literackie*. В това интервю има една фраза за мястото на писателя в обществото – страшна и поразителна:

„На въпроса какви условия обществото е длъжно да даде на писателя, за да може да изпълни своята мисия, А. И. Солженицин отговори с едно изречение: „Да го критикува по обективен начин – това е всичко. Не виждам особена грешка в това, че обществото е несправедливо спрямо своя писател. Това ще бъде за него проба, изпитание. Писателите не трябва да бъдат излишно разгалвани. Има много примери, че обществото е било несправедливо към своя писател, но той все пак е изпълнил своята мисия. Писателят трябва да бъде готов за несправедливост. Това е рискът на неговото призвание. Участиа на писателя никога няма да бъде лека“.

Връщаме се с Блага в топлата нощ към града и мислим каква дълбока, макар и горчива правда, се крие в думите на Солженицин. До тая правда той е стигнал на опита на руската литература най-вече, а всъщност това важи и за цялата све-

⁸⁴ Михаил Величков – съпруг на домакинята.

товна литература. Писателят трябва да бъде готов за несправедливостта на своето общество. А то ще бъде несправедливо, защото му е казана истината, защото са посочени пороците му. Но такава е мисията на литературата и онзи, който изпълнява тази мисия, трябва съзнателно да се подготви за горчивината на своето призвание. Мъчно е да съчетаеш външно благополучие, еснафското задоволство, успокоението с призванието на твореца. Едното струва другото.

Такива думи може да каже само писател, който е изстрадал своето творчество и който действително се домогва до върховете на литературата. Солженицин е писател от големите мащаби.

*

Тая сутрин отново „Литературен фронт“ е изпълнен със статии за критиката. След умната статия на Ив. Цветков (при все че с много неща в нея не мога да се съглася) тази излишна дискусия трябва да приключи. В бръснарницата на площад „Славейков“ Климент Цачев⁸⁵ ми каза, че съжалява, че е дал статията си в един от предишните броеве (тя била писана по-рано, сега само добавил един пасаж). „Това прилича на хайка“, заявява той. Съгласявам се. Мишо Василев⁸⁶, който присъства, се опитва да възрази. Казвам, че с изключение на статията на Цветанов, всички досегашни статии, написани срещу Тончо Жечев, са били слаби, не са ми харесали. Беше му неприятно да чуе това, защото между поместените статии е и неговата – една от най-слабите; побърза да си отиде.

*

Следобед срещнах на „Граф Игнатиев“ проф. Гълъбов. Казах му, че съм си купил последната му книга „Хайне“ и че искрено се възхищавам от тая четиритомна серия, която издаде. Лесинг, Гьоте, Шилер, Хайне. Това е удивително за неговата възраст, пък и не само за възрастта му, а изобщо: като идея, замисъл, постижения. На Гълъбов скромността не е особено присъща, но този път каза: „Нищо необикновено тук няма. Цял живот съм чел лекции за тях, затова написах и книгите“. Уви, и други са чели лекции, но книги не са написали.

Разговорът минава върху новата книга, която е написал – за Петко и Пенчо Славейкови. Знам, че работеше върху нея упорито; Михайлова ми казваше, че редовно посещава музея и използва архива. Интересни са наблюденията на Гълъбов върху бащата и сина. По-високо поставя Пенчо – той е голямата фигура. Петко е по-примитивен писател, повече журналист. Пенчо Славейков носи културата и поривите на творческата личност. При това Петко се е занимавал твърде много с жени. Проучил е случая с Екатерина и се възмущава от измислиците на Соня Баева⁸⁷. Не може и дума да става за някаква вдъхновителка, участница в литературните замисли, а само за обикновена спътница в живота и любовница. Спрял се е в изследването си и на жената на стария Славейков, истинска мъченица, оставе-

⁸⁵ Бълг. писател.

⁸⁶ Михаил Василев – бълг. литературен критик, нашумял с плагиатството си.

⁸⁷ Автор на „Петко Славейков: живот и творчество 1827–1870“. София, 1968.

на от мъжа си сама отглежда една многобройна челяд. Тя може да е била зла по характер, но съдбата ѝ заслужава пълно съчувствие.

От работата си с архива на Славейкови е останал с много лошо впечатление за Соня Баева и не веднъж е показвал на Стоянка Михайлова (ръководителката на музея) нейните погрешни дешифрирания и буквални измислици. Много по-добро мнение има за Цветана Македонска от двата тома „Избрани съчинения“ на П. Р. Славейков (разпитва ме коя е, къде работи, иска да се запознае с нея).

Когато след Освобождението Петко е бил в Пловдив, бащата на Гълъбов се е срещал с него. Славейков го е накарал да събира фолклорни материали. Поискал да му събере псувни. Спас Гълъбов се смутил. „Абе, дядо Славейков, какво ще кажат хората, ще ме изгонят от работа. Ние за това ли му плащаме на тоя учител – да събира псувни...“ Отишъл при Найдено Геров и му съобщил за искането на Славейков. Геров взел отрицателно отношение и му казал: „Какво друго можеш да чакаш от Славейков...“.

Гълъбовият баща имал един приятел, в ония години вече стар човек, който дълго живял в Цариград и познавал Петко Славейков. Той разказвал понякога за него спомени, но тези спомени имали по-скоро характера на клюки из личния живот на писателя. Разделяме се с Гълъбов, защото бързам. Разговорът беше интересен (нещо, което рядко се случва – често пъти неговата словоохотливост избива в дребнави теми). Мисля си: чудесна е тая работоспособност и този интерес към проблемите на литературата за неговите 75 години. Дори сега ми се видя по-бодър, с по-здравото лице, с по-спокойна походка. Въпреки всичките си крайности, въпреки чепатостта на характера си (толкова неприятности е създавал на факултета) Гълъбов е все пак учен и писател с интересна мисъл, с голяма култура, с писателски стил. Четирите големи тома върху немската литература увенчават една научна кариера и имат несъмнена стойност (дори само като извор на знание) за обогатяването на нашата култура.

Накрая, когато се разделяме, ми забелязва: „Виждам, че с някои неща е трябвало да се заема по-рано, губил съм време, не съм използвал свои наблюдения и анализи върху българската литература“ – това по повод на книгата за Славейковци.

*

Едно кратко съобщение в „Литературен фронт“: починал е сръбският писател Велко Петрович на 84 години. Спомням си нашата среща с него в Белград през 1955 г. – развеждаше ни с Емил Манов в музея, на който тогава беше директор; след това отидохме на разговор. Висока фигура, може би малко скована от възрастта, но живо лице и подвижна мисъл; „позьор“ от френски тип – приятен и внимателен. Имаше нещо старомодно в любезните му обноски, но много хубаво. Един човек от друг свят, малко чужд на нашето време, скъсало с много традиции на миналото. Разказваше ни спомени за срещите си с български писатели – живо и увлекателно, но същевременно и с една благородна сдържаност; слушахме го с интерес, като много приятен събеседник.

София, 18.VIII.1967, петък

В неделя Далчев дойде у дома; стояхме до късно, след това се разхождахме. В дългия ни разговор имаше малко интересни неща, които за съжаление не можех да запиша. Говореше почти само той. Винаги малко усмихнат, малко ироничен към себе си, но твърд и категоричен в убежденията и мненията си. Между другото подробно ми разказва за болестите си; с възмущение отхвърлил предложението за операция. Признава: „Винаги съм изпитвал страх – страх от всичко. Това е едно чувство, което никога не ме е оставяло“.

Много по-интересен е обаче разговорът за литература и писатели. Питам го, откъде се е появил интересът му към философията. Може би от университета? Не. Философите професори не са му дали нищо: Казанджиев е бил позитивист, Михалчев е боравел само с двадесет думи и примери, а за другите не заслужава и да се говори. Уважавал е само един единствен професор – Бицили, за ума му, за огромната му култура. На неговите лекции, макар и по история, а не по философия, е ходил винаги, от него е научил много.

„Имах щастието много млад да се запозная с Руси Русев, още след завръщането му от Англия. Той знае много езици и чете непрекъснато. От Руси Русев съм научавал много неща, които не съм имал възможност да прочета. И до ден днешен се срещам с него и той ме информира непрекъснато за прочетеното.“

Припомням му, че Руси Русев е моят учител от III мъжка гимназия – три години съм учил при него латински език. Понеже му липсваше педагогически похват и имаше доверие в учениците, те го мамеха на всяка крачка. Беше много млад и не можеше да се ориентира в техните хитрини. Но лично аз го уважавах и обичах – заради културата и знанията му. Като на всеки младеж импонираше ми и това, че в списанията и вестниците срещам името му под статии, а „Мозайка“ пусна няколко негови превода.

„Моят интерес към философията – казва Далчев – иде от Толстой и Достоевски. Няма други писатели, които така силно да са ми влияли. Макар и диаметрално противоположни, чрез тях аз разкрих дълбокия смисъл на нещата, проникнах в света на философския размисъл. И това ставаше едновременно с възхищението ми от тяхната огромна сила на художници.“ След това иде Кроче, чиято философия не приема, но чиито възгледи за изкуството и историята дълго го занимават. Към Кроче го е насочил Бицили.

В разговора изскача името на Аненски⁸⁸. Поставя го необикновено високо като поет. „Това, което в романа е Толстой, в лириката е Аненски“. Отнася с голямо уважение към Блок⁸⁹ и Бели⁹⁰.

И отново говорим за философия – постоянно споменава името на Хегел. Може би интересът му към него е дошъл чрез Достоевски.

⁸⁸ Инокентий Аненски – рус. поет.

⁸⁹ Александър Блок – рус. поет символист.

⁹⁰ Андрей Бели – псевд. на рус. поет символист Борис Бугаев.

Между другото става дума за последната книга на Симеон Радев „Ранни спомени“. Не е особено възхитен от нея и изобщо от Симеон Радев, когото намира неискрен и фалшив. Споделям впечатленията си от книгата, от умението на Симеон Радев да създава от няколко само детайла релефна представа за личността. Не е съгласен: на Симеон Радев липсва умението да прониква във вътрешния свят на човека, да дава вътрешен портрет. И все пак, когато забелязвам, че в бъдеще прозата на Симеон Радев може да се изучава в училищата, не възразявам. По повод на един епизод за баща му в „Ранните спомени“, отново изтъква, че С. Радев не е успял да долови характера на стария Далчев. Той го характеризира като човек, лишен от въображение, а това едва ли е било така. Разказва ми за следването на баща му в Цариград, за избора му за депутат по време на хуриета⁹¹, за връзките му със Сандански („Помня като дете – Сандански ме държи на коленете си“). Когато Сандански е настоял да се кандидатира за депутат и го е подкрепил за избора му, Далчев отишъл при него и му казал, че не е от неговата група в македонското движение, че не споделя възгледите му. Сандански му заявил: „Ние ще те изберем, пък ти ще постъпваш честно, според разбиранията си – това е достатъчно“.

От болестите и старостта минаваме към темата за смъртта и безсмъртието. Припомням му неговия метафизически „Сонет“⁹² за душата, която се храни от плътта и расте от сетивата, докато тялото тлее. „Какво ще му дадеш в награда за това? Когато отлетиш във блясък и във слава, неблагодарнице, ти тук ще го оставиш.“ И наистина, смъртта на духа и на тялото не вървят едновременно. Тялото отпада, изтощава се, разпада се, а през същото това време духът е здрав, духовният живот на човека се изостря, усложнява, духовната му природа запазва силата си. Раздвоение между душата и тялото. Щом като духът е здрав, той не може да умре с тялото. Но остава ли? И къде остава? И как продължава неговият живот? Ето така се ражда идеята за безсмъртието. Аз излагам мислите си просто, Далчев ги облича във философски понятия.

*

Няколко разговора с Емилиян Станев през седмицата – у дома му, в Бояна, на разходка край канала до полунощ. Направиха ми впечатление думите му – след като беше развивал своите почти парадоксални теории пред мен близо два часа: „Аз съм от хората, които могат да беседват само насаме със себе си. Само тогава мога да кажа нещо – то е, когато пиша. Иначе, когато говоря пред хора, не излиза нищо...“.

Преди две вечери срещнахме край канала семейство Пискови⁹³ – излезли да се поразходят в хубавите, тихи нощни часове. Чувствам голяма симпатия към тях – заради честността им в изкуството; Пискова, рускиня, притежава голямо очарование – с лицето си, чисто и светло – като озарено, с чудесната си интелигентност. Почнахме разговори за кинематографията. Мъчно ми беше за Емилиян

⁹¹ Хуриет – букв. свобода и наименование на Младотурската революция през 1908 г.

⁹² Заглавието е „Метафизически сонет“.

⁹³ Режисьорите Христо Писков и Ирина Акташева.

(той говореше много – както винаги), че в известни моменти прекали със самохвалството си – не толкова за „Сибин“, колкото за високите си връзки. Блазнят ли го тези връзки⁹⁴? Или това е само израз на радостта от преодоляно чувство за малоценност?

*

Людмил и Мери са се върнали от Цариград. Седим с тях и Камен в „Добруджа“. Колко неприятно: по някакъв повод Мери изпадна в истинска истерична свирепост срещу Блага Димитрова (постоянно се споменавало името ѝ; новото споменаване в статията на Б. Ничев в „Лит[ературен] фронт“ просто я е вбесило). Отдавна не съм чувал такова изстъпление, такива остри нападки и клевети – напомниха ми за беса на Мери преди няколко години срещу Багряна. Възразих твърдо и категорично. Още едно такова избухване на злоба и завист може би ще рискува приятелството ни с Мери. Дори и несправедливостта трябва да има граници.

*

Случайна среща на летището с Ванда Броневска (изпращаше Мария Бохушова). От времето, когато познавам Броневска, тя никога не е била млада, но сега ми се видя много състарена; лицето ѝ се е просто свило. Говорим в ресторанта цял час преди излитането на самолета ѝ за Варна. Спомени за Броневски⁹⁵. Описва ми последните дни и последните часове преди смъртта му. От няколко години продължава да търси писмото му до Дора Габе – то е било последното му писмо изобщо. Разказва ми, колко се е зарадвал, когато е получил книжката с български преводи, направени от най-добрите български поети. Това е била най-голямата му радост преди смъртта.

Казвам ѝ, че трябва да напише спомените си за Броневски. Колебав се – имали интимен характер. С усмивка ми разказва, колко много „приятели“ се явили след смъртта му; пишели спомени, в които се представяли за негови най-близки, а мнозина от тях той не е могъл да понася.

Броневски не е бил член на партията. Гомулка⁹⁶ много се учудил, когато научил това.

Ванда Броневска се сърди, че бидейки във Варшава, не съм ѝ се обадил и не съм отишъл да видя музея на Броневски. Действително това е много неприлично от моя страна. При първия случай трябва да поправа тази грешка.

⁹⁴ За неживелите социализма трябва да се поясни, че в тогавашна България на „победилата работническа класа“ връзките са нещо много важно: с тяхна помощ можеш да си купиш дефицитна стока или да уредиш издаването на своя книга, или по-качествено лечение, с една дума всичко, което е недостъпно на победителите.

⁹⁵ Владислав Броневски – пол. поет, превеждал бълг. поезия.

⁹⁶ Владислав Гомулка – първи секретар на ЦК на ПОРП от 1956 до 1970 г., известен като „Малкия Сталин“.

Вчера завърших предговора към антологията на полската поезия. Днес чета машинописа – не се получи това, което исках да бъде. Схематичен, фактичен, информативен, без полет на мисълта, без обобщения. Малкото време не ми позволи да препрочета най-значителното от полската поезия след Първата световна война, да поживея с поетите, да се вгълбя с непосредни, свежи впечатления в проблемите. Недостатъчният непосреден контакт доведе до беднота на мисълта, до изсушаване на вътрешното горене, до грубо набелязване на основната концепция.

Получи се така, че новата полска антология ще има предговор напълно противоположен на предговора към „Полски поети“ от 1921 г. – Боян Пенев го е написал с патос, вдъхновение, метафизическа мисъл, повече с интуиция, отколкото с разум. Но противоположността не е толкова в методологията, колкото в глъбината на погледа.

София, 21 август 1967 г., понеделник

Йордан Радичков – слаба, жилава фигура, изтънено несиметрично лице, извънредно живи малки очи – непрекъснато се движат и блестят. В целия изглед на Йордан има нещо народно, изваяно от простата земна пръст, излязло от селската атмосфера. Не бих казал, че това е нашият чернозем. Черноземът е символ на нещо здраво и улегнало, а у Йордан Радичков всичко е игриво и весело, всяка усмивка е хитра и иронична. Въплъщение на естествеността и непосредността, и все пак зад тях има някаква своеобразна духовност, някаква отвлеченост и унесеност. Естественост и скромност тук се сливат, но непосредността често прикрива някакъв вътрешен, неуловим за другите разговор със света, с природата, с вещите и нещата.

Когато четеш някои от странните разкази на Радичков, имаш впечатлението, че те са строени върху основата на една сложна култура на възприятието, че това е игра на въображението на един интелект, за когото народната образност и битовата основа е само материал. Когато се приближиш до Радичков и разговаряш с него, тая представа съвършено изчезва. Не става дума само за външността. Целият му разговор е разговор на човек от народа, маниерите му – също, гласът му подвиква, сякаш се намира в гората. Разговаря и разказва, както говорят селяните – с много повторения, с постоянно връщане към едни и същи детайли, с подчертаване на поантата, от която изпитва огромно удоволствие.

Така снощи в „Руския клуб“ Йордан дълго разказва една случка с техни съседи: селянин, който оре с биволи и ралото постоянно изскача от браздата, и жена му, която води и която той непрекъснато хока и подиграва, че се страхувала, че ако се яви бясно куче, щяла да избяга веднага, а той – като мъж – щял да се хвърли върху него. В случката участва и майката на Йордан – тя се провиква: „Кам да се яви това куче, че да ти видим куража...“. Радичков с особено възхищение на няколко пъти повтаря думите на майка си (тук едва ли съм успял да предам колорита им в речник и интонация).

Наблюдавам Йордан и си мисля: каква дълбока творческа дейност се извършва в неговото въображение, за да се родят от селските му впечатления, от наблюденията му из народната среда образи и положения, построени по най-изисканите закони на модерното изкуство. Как постига това? С интуиция? Какво е чел от съвременните европейски автори, които превръщат разказа си в гротескна феерия? Или по собствен път е достигнал до тая изумителна и тъй интересна деформация на конкретния свят? Какво е извлякъл от фолклора, от приказката, от народното въображение, от остроумието и хитрата ирония на разказвачите от народа? Как тоя най-малко интелектуален български писател стига до приумиците на съвременната интелектуална проза?

Приятно е да се разговаря с Радичков – заради неговата скромност и естественост. Въпреки похвалите на критиката и шума, който се вдига около неговото творчество, маниячеството е останало далече от него.

*

Ще трябва да пиша предговор към една книга лирика на Людмил Стоянов. Преглеждам и препрочитам изданията, които е правил след войната – осакатени, с еднообразен подбор на помпозна и декларативна поезия, подчертано късане с миналото. Само [в] една книга, излязла непосредно след 9 септември (в 1945 г.) – „Стихотворения“, издание на Смрикаров⁹⁷, е включил цялото си поетическо творчество до 1939 г. Чета я и отново се убеждавам, че през първите двадесет години Людмил Стоянов е написал поезия строга, изискана, в стила на парнасистите, без емоционална разпаленост, с мярка, с дори сурова отмереност на чувството, езика и стиха. Напразно Людмил Стоянов не иска и се бои да се връща към тях. Те ще останат едно богатство на българската поезия.

Предговорът към стихотворения от 1945 г. представя една чудесна характеристика на ранната лирика на Л. Стоянов. Има само една особеност: тая характеристика е замислена като отрицателна. Но само привидно е такава: освободена от няколко уговорки, тя се превръща в положителна, при това изразена с поразителна точност и находчивост. Людмил Стоянов рядко е писал толкова хубаво. За съжаление по-късно никога не е поместил този предговор в сборниците си със статии. И това е още една грешка, която се прибавя към грешките при подбора на стихотворенията за всяка нова публикация.

Нашето време е време на ограничения, на изравняване на ценностите, търсене на последователност и единство, там където гъмжи – и трябва да гъмжи! – от контрасти и противоречия. Това е присъщо на всяка човешка психика, а колко по-характерно е за твореца, чието предназначение е вечно да търси, да недоволства от себе си и от другите, да бие главата си о зидовете, които затварят пред очите му простора и му отнемат въздуха. Но казват, че тогава писателят непрекъснато ще греши. Кой решава, кое е грешка и кое не? Нека оставим времето да изкаже присъда в това отношение. Но тук не става дума толкова за оценката на грешките, колкото за тяхната естетичност и необходимост.

⁹⁷ „М. Г. Смрикаров“ – бълг. издателство.

В творчеството на Людмил Стоянов може би грешките са най-хубавото нещо. Той самият се бои да признае това; готов е да си повярва, че окончателно е тръгнал по правия път, и не желае да поглежда назад.

София, 26.VIII.67, събота

Разговаряме с Ани Суружонова – донесе ми да прочета дипломната ѝ работа *Pieśń ludowa na warsztacie tłumacza*. Учила е шест години в Полша; наесен заминава отново за Варшава – ще продължи да следва още две години журналистика. Седи срещу мене весела, усмихната, със свой чар и с необикновена интелигентност. Това са несъмнено нейни природни качества; чувстваш в тях и една дълга наследствена линия: Петър Габе, Спиридон Казанджиев, Дора Габе, Катя Казанджиева... Към това щастливо се е прибавила полската школа. Ако Ането беше останала да учи у нас, естествената ѝ интелигентност щеше да застине някъде в малко продуктивно положение. Защото нашият университет в областта на хуманитарните дисциплини дава обилие от повърхностни знания, натрупва количество в паметта, но не развива интелигентността, не създава навици за научно и самостоятелно мислене. Говорим с Ането за превода, за дискусията в сп. „Септември“ – назовава нещата точно, веднага влиза в същината на проблемите, трезво и с малко ирония преценява нашето равнище. Тая дълбочина на погледа и сигурност в преценките ѝ е дал Варшавският университет, общуването с варшавската университетска среда, контакта с проф. Майелова. А това значи общуване с възгледи и схващания, които отразяват високо международно равнище по тези проблеми.

Тъкмо това съм харесвал винаги у поляците – живостта на ума, високия градус на интересите, разговорите на равнище, което е равнище на световната литературна, философска и научна мисъл.

Нашата система, писателска, културна, университетска малко дава на талантивите млади хора, затваря ги в рамки, превръща ги в любители и епигоми, обрича ги на духовен провинциализъм. Тук има неща, които са непроменими – поне засега, защото това е нашата културна политика, но има и неща, които сме длъжни да променим, напр[имер] системата на нашето университетско образование. Инициативата на професорите тук може да играе голяма роля; не е необходима непременно благословия отгоре, всеки може сам да го прави в лекции, упражнения и научна работа. Трябва да престанем да осакатяваме нашата университетска младеж, да я учим на умствен мързел; трябва да вложим в младите умове оня фермент, от който се раждат идеите и който в науката превръща обикновената алгебра във висша математика.

*

Няколко пъти се срещам с Иван Пауновски – дал ми бе за рецензия пред издателство „Народна култура“ книгата си „И пак да си спомниш“. Книгата е интересна с мислите и с формата, в която е написана. Литературнокритическа и литературноизследователска книга (главно върху Зоценко, Пушкин, Гогол, Достоевски),

написана като непосредна изповед, като разказ на преживявания, възниквали без особена последователност (и така предадени), разговор със себе си и с читателя. Разбира се, тук-там има невинно младежко позърство, неизбежно за тая възраст, известно интимничене с творби и писатели, но това съвсем не звучи лошо и си е типично както за жанра, така и за автора. Свежестта и смелостта на мислите и съмненията е най-хубавото в тая книга. Не знам дали ще се хареса на читателя (при все че се чете бързо и интересно) – ще бъде твърде нова за него като похват и композиция.

Но друго бих искал да отбележа сега – приятно е да се разговаря с Пауновски. Най-напред приятен е самият човек: висока, стройна фигура, открито чело, спокойно и интелигентно лице, което затваря хубавата младежка брада. Мисълта му е търсеща, без да бъде парадоксална. Когато му обръщам внимание на някои места в текста, които могат да бъдат изтълкувани като твърде далеч отишло свободомислие, замисля се и после отговаря спокойно: „Нека. Така трябва да бъде“. Харесва ми тая негова сигурност и самостоятелността му.

Мисля си: ние възпитавахме дълго след 9 септември нашата младеж в една декларативна атмосфера, учехме я на външен ентузиазъм, давахме ѝ всичко наготово – тя нямаше нужда да мисли сама. Нещо повече: съзнателно я правехме лицемерна, кариестична, неискрена, угодническа – в семейството и училището пречупвахме характерите. И аз се боях за бъдещето на нашата нация: поколенията, които ще наследят извоювалите с цената на кръвта си социалистическа победа, ще бъдат хилави като етика и характер, лишени от самостоятелност. Ужасявах се пред перспективата на бъдещето. Сега наблюдавам младежта и виждам, че съм се излъгал. Израснали са младежи с честна мисъл, с независими и самостоятелни характери; не се боят да търсят истината. И това не са скептици, а уверени в съществуването на една правота. И тая правота не живее някъде абстрактно и извън рамките на социалистическото общество; напротив, тя е в неговата същина, в неговата основа.

Пауновски е учил в Съветския съюз през един много интересен период – втората половина на петдесетте години. Разказва ми за професорите, за колегите си, за връзките си с писатели (особено с Луговской⁹⁸ и семейството му). Докоснал се е до големите традиции на руската интелигенция – може би най-добрата интелигенция в света, изстрадала всичките си идеи и всичките си успехи. Носи в себе си полъха на нейната честност.

Пауновски е само един пример – между нашите млади има мнозина като него. Това е толкова хубаво – не само като една надежда, но като нещо реално присъстващо в нашия живот.

*

Снощи към 8 ч. Блага ми телефонира. Пита ме: искам ли да излезем на разходка. Това рядко се случва с нея – тя така си скъпи времето, че трябва да се е случило нещо извънредно, което я е развълнувало. И наистина е така. Когато тръгваме

⁹⁸ Владимир Луговской – рус. поет.

по продължението на „Граф Игнатиев“ и после се разхождаме покрай канала, тя възбудено ми разказва, че днес е прочела стихотворение на Сеферис⁹⁹ и е истински изненадана. „Народна култура“ ще издава книга с негови стихове в превод на Стефан Гечев. (Днес Гечев донесъл книжката; в издателството се колебаят дали да пуснат книжката сега – както поради характера на поезията на Сеферис, така и поради името на Гечев, неотдавна официално атакуван.)

„Преводите представят по-скоро надстрочник – казва Блага, може би са само точно предаване на думите на оригинала, но почувствах докосването на една голяма поезия.“ Говори дълго за прочетените стихотворения, за биографията на Сеферис, който като млад студент (или вече като дипломат?) ходил от Париж в Англия, за да се запознае с Елиот¹⁰⁰, за това колко много Сеферис е научил от Омир, че гръцката класика му е създала броня срещу модните течения във френската поезия през двадесетте години... Цитира ми стихове, по-точно разказва ми за тях – за чистота на поетическото преживяване, за финеса на образите, за простотата на израза, за дълбочината на виждането. Поезия, която е пречистена от всичко случайно и е израснала върху нещо здраво като възприятие на света и като естетика.

Блага е в едно от най-привлекателните състояния – когато я вълнуват най-чистите пориви на литературата, когато се разтварят най-хубавите цветове на нейния вътрешен свят. „Уви, учила съм се от лоши образци, от посредствени и неинтересни поети, не съм успяла да намеря на младини най-добрите поети. Защото поезия се ражда от поезия. Благодаям момента, в който Петър Пондев¹⁰¹ направи всичко възможно да напусна издателство „Български писател“ – всяко зло за добро: там четях по цял ден сбирките на нищо незначещи български поети. Изведнъж в „Народна култура“ попаднах в света на голямата поезия: полски, испански, руски поети; най-добрите и най-големите, и преди всичко „Илиадата“¹⁰², която ми даде най-голямото щастие в живота...“

Говорим за това колко опасно е да се живее с литературното ежедневие, да се общува с онова, което се явява всеки ден и никой не може да определи до каква степен е изкуство, как постоянно се покварява вкусът от контакта с едnodневките. Разбира се, трудно е за съвременника да прозре какво ще остане да живее от онова, което се създава в неговото време. Има само един изход: да се върнеш към класиците, към вечното изкуство.

Разговорът минава върху Гечев. Още когато беше студент, имаше у него нещо много привлекателно в широтата на интересите му, в пристрастеността му към поезията, за която винаги можеше да говори оригинално и културно. Той беше един от най-надарените между студентите по славянска филология, които влязоха в Софийския университет през есента на 1934 г. Помня го с кадифената му рубаш-

⁹⁹ Георгиос Сеферис – псевд. на гр. поет Йоргос Сеферис, носител на Нобеловата награда за литература за 1963 г.

¹⁰⁰ Томас Сътърз Елиът – англ. поет от амер. произход, носител на Нобеловата награда за литература за 1948 г.

¹⁰¹ Бълг. литературен критик.

¹⁰² Ал. Милев и Б. Димитрова превеждат „Илиада“, публикувана през 1969 г.

ка, препасана с черен шнур, с русата му буйна коса, с аристократичната походка, с която влизаше в аудиториите. Още първите месеци се сблизихме и дружахме, и винаги от него научавах интересни неща, чувах нови, и понякога странни мисли. Привличаше ме и това, че бе син на някогашен литературен критик, че негов вуйчо бе Николай Райнов.

След това животът го люшна – дипломация, неуспяла доцентура, преводи и разкази, работа в редакциите. И ето днес тоя културен и способен човек е някъде в периферията на нашия литературен живот. Можеше да бъде един от най-интересните преподаватели в университета, вместо посредствени и бездарни хора, заели професорски места. Животът дава лош урок по справедливост и морал, облагодетелства кариеристи и негодници; издига нищожества, които шумят, а зад този шум остават неизвестни умни и даровити хора. Колко души познават такъв рядък ум, такъв ценител на литературата като Марко Минков¹⁰³? Само студентите по английска филология. Разбира се, затова допринася и неговата невероятна саможивост, неговото своеобразие и странност. Убеден съм, че няколко негови статии върху Шекспир струват повече от куповете литературнокритически книги, които стоят по витрините.

Но всичко това е толкова банално и тъй познато, че е безсмислено да се пише за него.

*

Разхождаме се тая вечер дълго с Камен Калчев из парка. Мъчно му е за статията на С. Правчанов¹⁰⁴ в „Пулс“. Само я прегледах, не съм я още чел, но струва ми се, че основната теза на Правчанов е вярна – повестта „През април“ е слаба, заслужаваше да се работи върху нея повече. Внимателно и деликатно казвам мнението си. Макар и оскърбен от тая статия, Камен е съдържан в реакцията си, засегнат е не толкова от оценката, колкото от тона и аргументите. Трябва да призная, друг на негово място би съскал и ругал; и тук се проявява мекостта и уравновесеността на характера му.

Разговорът ни на тая тема е кратък. След това минаваме към съюзните работи, все така забъркани и непоправими. Не може да бъде и иначе, когато те са престанали да бъдат дело на писателите.

София, 29.VIII.67, вторник

Четох стихотворенията на Сеферис в превод на Ст. Гечев (донесе ми ги Блага с молба да си кажа мнението пред издателство „Народна култура“). Само можем да съжаляваме, че ние днес нямаме поет с такъв богат вътрешен свят, с такава дълбочина на мислите, с такава мъдро спокойствие и равновесие, с такава култура на духа.

¹⁰³ Бълг. англицист и познавач на Шекспир.

¹⁰⁴ Симеон Правчанов – бълг. литературен критик.

По-късно у тях Блага ме запознава с Елена Михайловска, млада журналистка от в. „Поглед“, приятелка на Юлия Кръстева. Завършила е френска филология. Учудвам се на познанията ѝ по съвременна френска литература. Огромен интерес към френски книги, дири ги навсякъде, чете непрекъснато. Критерият ѝ не е любителски, а на тънък познавач, който е проникнал в най-сложните проблеми. Почвам да си поправам мнението за българската журналистика, щом в нея са навлезли такива културни млади хора.

Вечерта се разхождаме из парка с Камен Калчев, Ив. Мартинов, Борис Делчев. Става дума за нашия национален нигилизъм, за липсата на приемственост между минало и настояще. Споделям впечатленията си от поезията на Сеферис – цялата му поезия се основава на асоциации със старата гръцка култура. Разбира се, ние нямаме един Омир, но това не променя същността на нещата – всяка национална култура има свои извори и свое богатство.

*

У Блага слушах плоча на Окуджава¹⁰⁵ – пее стиховете си в съпровод на китара. Нещо много тъжно в гласа, в мелодията, в съдържанието на самите стихове. Начин на изпълнение, който е чужд на съвременната естрадна песен и отвежда някъде към традициите на Вертински¹⁰⁶. Плочата (Блага я купила в Стокхолм) съдържа главно стихотворения за войната, за съветския войник, стихотворения, изпълнени с човечност и тъга. Гласът на Окуджава е малко приглушен, но приятен, със силно емоционално въздействие. Сега разбирам успеха на неговите рецитали в родината му.

Поезия и мелодия, стих и песен – всичко това ме връща към праизворите на поетическото творчество. Поезията е загубила извънредно много, когато се е откъснала от мелодията. В наше време тя толкова се е приближила към прозата, лишила се е от всякаква музика, че сякаш почва да губи същността си. Какво представя днес свободният стих? Изречения, освободени от ритъм, от рима, от звукопис¹⁰⁷, от музика. Че се касае за стихове, решава най-често графиката, външното подреждане в стихове. Че поезията не е в музикалната украса, а в поетическата тъкан на образността, няма съмнение. Но поетична образност има във всички жанрове – какво е без тая образност и прозата? Разбира се, при поезията се касае за образност съгъстена, емоционално наситена, изградена със силното участие на въображението. И все пак, това сякаш не е всичко – мъчно може да бъде заменена организиращата функция на музиката.

Слушах Окуджава и си мислех за старите времена на рапсодите и народните певци. Имало е нещо много хубаво тогава, когато поезията се е възприемала неразлично с музиката, в прости, неусложнени, непосредно въздействащи форми.

¹⁰⁵ Булат Окуджава – рус. поет от грузински произход.

¹⁰⁶ Александър Вертински – рус. поет, изнасял концерти в стила на друг рус. поет Игор Северянин, т.нар. поезоконцерти.

¹⁰⁷ Звукоподражание – алитерация и асонанс.

Днес човечеството се намира в етап на най-висок интелектуализъм. Математиката шества, целият научен напредък се свежда до математически формули – чрез тях вече се изразяват всички понятия и всички резултати в научното изследване (дори и в литературната наука!). Интелектуализмът естествено намира своето място и в литературата – поетите все повече стават мислители, интелектуалното начало става неотменима част на поетическото мислене и възприемане на света. Това не е заплаха за литературата, а само естествено развитие в нашия век. Но ще може ли поетическото слово да продължи своя живот без музика?

Изчезване на поезията? Замяна на поезията с формули? Колко е хубаво, когато слушаш Окуджава и се връщаш към първичните емоционални радости и непосредната естетическа наслада.

София, 30.VIII.967, сряда

Илия Волен е дошъл по някаква студентска работа на сина си. Остава повече от час и половина. Разговаряме на различни теми. Питам го какво работи. „Строя вила, може би не за мене, а за сина ми. Животът е нещо, което не е в нашата власт – хора на нашата възраст всеки ден си отиват. Правя вилата си по-голяма, там ще може да се живее. Шумът на „Евл. Георгиев“ толкова много се увеличи, че не може да се работи. И въздухът се развали от бензиновите изпарения. Вечер се връщам много доволен от Драгалевци – чувствам, че нещо съм направил.“

Както е седнал срещу мене със загорялото си лице, с малко отпуснатата си поза, с бавните движения на ръцете, той има напълно вида на работник-селянин. Макар и от много години в града, интелигент, писател, връзката му със селото и земята се чувства във всеки негов жест. И не се учудвам, че работата на постройката му създава радост – чрез тая радост той се връща към първоизвора на своята душевност.

Що се отнася до литературната му работа, съобщава ми, че Мирски го извикал на разговор за драматизация на „Йов“¹⁰⁸. Почти се съгласил. Всъщност няма да прави обикновена драматизация. Това ще бъде нов вариант на поестта, нова творба. В „Йов“ не е могъл да влезе целият материал, който е имал натрупан около тази тема; сега са се набрали и нови неща. За драмата ще ги използва, ще допълни и концепцията, и образа.

Минаваме от тема към тема: дискусиата за критиката – излишна, породена от засегнатата лична амбиция на Джагаров. И защо трябва да се унищожават даровити хора, само защото не сме съгласни с тях? Редакцияната статия на Богомил Райнов е културно написана, но сам не вярва в това, което пише, защото, когато се получила статията на Тончо Жечев в редакцията на „Лит. фронт“, Райнов я харесал и слязъл долу при Джагаров да му я покаже като хубава статия... Илия споделя общото мнение за морала на Бог. Райнов – човек, който се наема, който е готов винаги да стане оръдие. Липса на характер – иначе човек не може да си обясни, защо го прави при своя писателски талант и своята култура. „Такъв беше

¹⁰⁸ Новела от автора.

и баща му, и у него имаше нещо много неустойчиво в морално отношение“ – заключава Илия.

Тъжни мисли за личността на Джагаров – суетен, самонадеян, кариерист, получил високо покровителство. „И в миналото имаше такова покровителство, но Радевски бе безкористен, честен, а Фурнаджиев – умен.“ Дори Караславов се е разочаровал и казал: „Ще го поддържам, докато го разберат горе“.

Отново се връщаме към творческите планове на Илия. Събира материали, за да напише книга за израстването на един художник, на един човек на изкуството – от първите му детски пориви до узряването му като творец. Има вече много наблюдения и много бележки. Чете литературни творби на тая тема: „Тонио Крьогер“ на Т. Ман¹⁰⁹, „Животът на Арсениев“ на Бунин, „Виктория“ на Хамсун¹¹⁰ („Хамсун е много добър писател, високо го ценя, въпреки сегашното ни отношение към него“); готви се да чете „Доктор Фаустус“¹¹¹. Обръщам му внимание и на „Жан Кристоф“ от Ромен Ролан. Обича биографиите на художници, композитори – по-интересно четиво от романите (показвам му нова биография на Сезан¹¹², преведена от френски на руски, спомените на Стравински¹¹³, писмата на Ван Гог¹¹⁴).

Говорим за Лилив – огромна памет, рядка личност. Прекарвали са много години в Народния театър заедно. Спомня си случай, когато току-що прочел „Федра“¹¹⁵, цитира първите думи на един стих, Лилиев го продължава веднага.

Интересен писател е Константин Константинов – има си свое място в българската литература. Някога са били много близки, сега само се поздравяват, но това не му пречи да го цени като разказвач, стилист и есеист. Съгласявам се с Илия – обичам да чета статиите и портретите на Константинов, възхищавам се от неговия стил. Такъв стилист бе и Лилиев в своите чудесно написани кратки статии и спомени. Според мен огромно значение има, че Константинов и Лилиев съвсем млади са живели във Франция и Германия и с неизхабените си мозъци са попили една огромна култура, научили са езици, чели са извънредно много. Илия смята, че Константинов е открил твърде рано Екзюпери¹¹⁶ – говорил му е за него преди много години, още преди в самата Франция да бъде оценен.

Споменаването на Лилиев с неговата огромна памет ми дава повод да приведа думите на Дана Хронкова¹¹⁷, с която разговарях преди няколко дни: Лилиев безпогрешно ѝ е цитирал статии отпреди 20–30 години – списание, година, книжка; когато ги е потърсвала в Народната библиотека, всички посочвания се оказвали верни. Оттук минаваме към символизма. Хронкова работи върху него. Илия се

¹⁰⁹ Томас Ман – нем. писател, носител на Нобеловата награда за литература за 1929 г.

¹¹⁰ Кнут Хамсун – псевд. на норв. писател Кнут Педерсен, носител на Нобеловата награда за литература за 1920 г.

¹¹¹ Роман от Т. Ман.

¹¹² Пол Сезан – фр. живописец.

¹¹³ Игор Стравински – рус. композитор, емигрант.

¹¹⁴ Винсент ван Гог – хол. художник.

¹¹⁵ Трагедия от Жан Расин.

¹¹⁶ Антоан дьо Сент Екзюпери – фр. писател.

¹¹⁷ Чешка българистка.

съгласява с мене, че това е един от най-интересните периоди в развитието на нашата поезия. Добавя: „Символизмът дойде у нас съвсем естествено. След Вазов и Пенчо Славейков, като закономерен етап. Вазов откри българина. Пенчо Славейков посочи, че този българин трябва да бъде културен, а символистите отидоха вече към нюансите...“.

Разказвам на Илия, че към българския символизъм се проявява интерес в чужбина: в Прага – Хронкова, във Варшава – проф. Магнушевски, който го намира много интересен. И добавям: защо трябва да имаме отрицателно отношение към едно течение, което има своите първи теоретици и вестители в лицето на Ив. Андрейчин¹¹⁸, поети като Яворов, Траянов, Лилиев, Дебелянов, Л. Стоянов, Ем. п. Димитров, Тр. Кунев¹¹⁹, Ясенов и някои по-късни продължители, прозаисти като Н. Райнов, Илия Черен¹²⁰, Ботьо Савов¹²¹, драматурзи като Ив. Грозев¹²² (напълно забравен), критици като Димо Кьорчев¹²³ и Ив. Радославов, поддръжници като Антон Страшимиров. Символизмът чака своята монография и своята антология. Мене лично символизмът ме интересува отдавна и бих искал да бъда автор на първата българска монография за него...

На няколко пъти в разговора Ил. Волен вмъква впечатленията си от една неотдавнашна среща в редакцията на „Септември“ с Юрий Казаков. Много интересен писател, умен, смел и пряк в оценките си. Извънредно високо ценял Солженицин. Зле се произнесъл за Шолохов – нямал никакъв авторитет сред писателите, с безотговорните си изказвания нанасял големи пакости, защото горе понякога се вслушвали в тях. В Съветския съюз казвали: толкова е голяма разликата между днешния и някогашния Шолохов, че сякаш някой друг е написал „Тихия Дон“. Казаков говорил и с голяма симпатия за Пастернак – в „Д-р Живаго“ имало чудесни неща, Карамазовски образи. Издаването на романа в Съветския съюз ще върне на руската литература едно голямо произведение¹²⁴.

*

Младият Слав Г. Караславов¹²⁵ идва в университета по един студентски въпрос. Срещнал бившата си учителка по български език; питала го още ли е офицер. Възмутен: „Издал съм вече 6 книги, но критиката се занимава с фокусите на Йордан Радичков“.

¹¹⁸ Иван Андрейчин – бълг. писател, теоретик на модернизма.

¹¹⁹ Трифон Кунев – бълг. поет, съден и осъден на 7 години затвор след преврата на 9.IX. за поредицата фейлетони „Ситни, дребни като камилчета“ срещу комунистическите издателства. „Помилван“ от сатрапа Вълко Червенков, умира след излизането си от затвора.

¹²⁰ Псевд. на бълг. писател Илия Илиев.

¹²¹ Бълг. писател.

¹²² Иван Грозев – бълг. писател, номиниран от М. Арнаудов през 1928 и 1929 г. за Нобеловата награда!

¹²³ Димо Кьорчев – бълг. литературен критик, ницшеанец.

¹²⁴ Това се случва точно 20 години по-късно през 1987 г., малко преди разпадането на СССР.

¹²⁵ Син на Г. Караславов.

Предела, 2.IX.1967, събота

Когато тази сутрин се събудих, от прозореца ме изненада великолепна картина: високи върхове в синьото небе, зелени гори – сякаш се намерих в Швейцария. Снощи пристигнахме тук по тъмно. Шосе, движение на много коли и хора, бялата сграда на някакъв почивен дом, прохладен планински въздух, но самата планина отсъстваше. Сега почувствах Предела, където се срещат три планини: Родопите, Рила, Пирин. Накъдето обърна очи, виждам вълнистата линия на техните върхове.

Днес тук започва фолклорен събор „Пирин пее“. Четири естради сред гората, хора в народни костюми от целия Благоевградски окръг, огромно количество камioni, леки коли и мотоциклети, дим, който се вие над бараките със „скара и бира“, миризма на пържено месо, която изпълва целия въздух, тълпи от хора, които се движат по всички пътища и пътеки през гората и по мочурестите ливади. Събор в истинския смисъл на думата; не липсват „Анатомическият музей“ и „Зоологическият парк Селно“...

Има нещо много шумно и панаирджийско, което ме уморява и ме отблъсква, и заедно с това нещо народно и демократично – готовността на хиляди хора от народа да дойдат на един събор, в който главната притегателна сила е изкуството, интересът към народните песни, обичаи, танци и носии, което е накарало граждани и селяни да извървяват километри, да пътуват неудобно, да спят на открито. Не е въпросът само за нужда от зрелище, но и за едно чувство. И това е също тъй важно свидетелство, че фолклорът живее, както и песните, танците, обичаите, носиите.

Цял ден днес прекарахме пред трета естрада – като жури (със Стоян Джулжев¹²⁶, Николай Кауфман¹²⁷ и Антонина Дюлгерова¹²⁸). Слушахме десетки песни на отделни певци и на певчески групи. Няколко удивителни певци: Елена Бицина (Околска) от Разлог, надарена с дълбоко поетично чувство, вълнува с глас, изпълнение, тънък усет като роден артист; мъжката певческа група на Иван Мацуров от Огражден; двете сестри Камбурови от Якоруда, които пееха в идеална хармония; певецът Иван Фетков от Склавe, женската певческа група от Гега с нейните удивително по сложност на музиката песни и т.н.

Но онова, което ме порази, бе готовността, с която се явяваха певците и певиците. Между тях имаше старици на 80-годишна възраст (баба Илина Заякова коленичи на подиума, за да пее – излезе на естрадата полупрегръбена, сломена от годините), българо-мохамедани, които в недалечното минало не са смеели да покажат лицата си под фереджетата, млади момци и девойки – напети и красиви, ученици и дори деца, скромни, посърнали от труд жени от най-затънтените краища на тая част от нашата родина. Те бяха дошли, без да се стесняват да покажат своето изкуство. Една от тези групи от възрастни и стари жени имаше трогателен изглед – носеха мотиките си, гърнетата с гозба, задянати, както отиват или се връ-

¹²⁶ Бълг. композитор и фолклорист.

¹²⁷ Бълг. композитор и фолклорист.

¹²⁸ Бълг. диригентка.

щат от работа. И при това нямат нищо изкуствено, режисирано в позите им – държаха се просто и естествено, сякаш се намираха на къра, на нивата, на пътя към полето. Ако някога българинът и особено българката са били свити, затворени в своето село и в своя дом, сега са излезли на широкия свят. Не знам дали някога са пели с такава готовност по своите селски сборове, но сигурно са се стеснявали да се показват така открито като отделни певци, като индивидуални творци на изкуство.

И още нещо наблюдава: необикновената сериозност, с която изпълняваха своите песни. Някаква унесеност и замечтаност имаше в техните стойки, често пъти малко сковани и неподвижни. Сякаш извършваха някакво религиозно тайнство, сякаш се решаваше жизнената им съдба – все едно дали това бяха млади или възрастни.

Чухме само тъжни мелодии, потиснати от някаква мъка, без бурна жизнерадост. Толкова много ли е страдал нашият народ през вековете, за да пее с такава съдържаност и емоционална монотонност дори за младостта и любовта? Някои мелодии извираха просто от дъното на времето – толкова първични, толкова примитивни бяха, по-скоро вик, отколкото песен, звукове, които се сливат в някакъв неразчленим стон. Срещу тая съдържаност на интонациите и монотонност на мелодиите, какъв радостен, светъл изблик на цветовете в облеклата! Невероятна липса на единство между песен и дреха, удивителен контраст между две области, които би трябвало да имат един извор.

Разглеждах хората на фона на тоя великолепен планински декор. Хора от Пиринска Македония – политиката би могла да ги обяви за друга македонска народност. А сега вървя между тях и не чувствам нищо, което да ги отличава от мен и от всички ония, които са дошли от други краища на България. Мислех си колко е голяма вината на така наречената македонска интелигенция, която за двадесет години опустоши душите на хората отвъд границата, систематично изтръгвайки дълбоките им връзки с българската родина, за да ги превърне в чужденци и нещо повече – в антибългари. Не познавам в историята на нашия народ по-позорна роля от тази, по-трагично отстъпничество, и се питам: кой даде право на шепата хора, минали през една чужда политическа школа, да извършат това престъпление? Ако на тоя събор в Предела можеха да се срещнат не само в недалечното минало, но и днес хората отвъд и отсам Пирин, от Тракия и Добруджа, от Софийско и Видинско, те ще се почувстват само като братя – с обща психика, с общо съзнание, като единен народ. Всичко останало е от лукаваго, което – уви – с течение на времето все повече се превръща в явление, във факт, в историческа действителност.

Няма скоро да престане болката от тая дълбока национална рана.

Слушах на събора и Блаже Ристески¹²⁹. Разговаряхме любезно. Но се питах как е дошъл той тук – като брат или като враг? Каква нова коварна тайна го е довела при нас? С каква жестокост хората като него бръкнаха и продължават да бръкат в душата на народа...

Разхождахме се вечерта до късно. Запалени огньове, около които разговарят, ядат, лежат, спят. Шум пред ресторантите и бараките. А планинските върхове от

¹²⁹ Вещност Благой Конев – историк и фолклорист.

север и юг се издигат все така спокойни и величествени, потънали в размисъл – като Балкана на Пенчо Славейков, съзерцаващ от векове съдбините на народа.

Опитвам се да си представя тези поляни и гори без шума на хората и без навалищата на събора – сигурно в тишината и нощния покой на тези гори радостта би слязла над душата като благословение. Тишина и звезди, тъмни силуети на планински върхове и прохлада, която напоява въздуха – какво по-голямо щастие за уморения дух?

София, 4.IX.1967, понеделник

Един събор като „Пирин пее“ може да събуди много размисли. Тези хора, които пяха два дни облечени в чудесните си носии, едно минало ли възкресяваха, или възпроизвеждаха светло настояще? Взето формално – и песните, и обичаите, и танците, и носите са предимно едно минало; и в най-затънтените краища нашият век е сложил своя отпечатък: градската пола и панталонът отдавна са навлезли в селския бит, радиото, грамофонът и телевизията са изместили хорото и песента, в селските къщи са внесени градски спални, гардероби, съдове от пластмаса. (Дори една циганка разнасяше на събора да продава не плетени кошници или дървени корита, но пластмасови легени и кофи!) Певците и танцьорите криеха под чембелите и кърпите съвременни фризури и носеха най-често съвременни обувки – от гуменките до елегантните дамски обувки с високи токове. Иначе не би и могло да бъде – животът върви напред и върши своето.

Но заедно с това песните и танците страшно прилягаха на тези хора, които се бяха готвили, за да могат да ги изпълнят. Това личеше във всичко – в гласовете и интонациите, в позите и стъпките, в непринудеността на изпълнението, в готовността да пеят и танцуват. Цивилизацията – може би все още твърде тънък пласт в бита и психиката на тези хора – не е успяла да ги откъсне от дълбоката вътрешна връзка с традицията. Затова така непосредно е избликнал този огън, който през векове[те] е топил душите на хората. Сякаш е бил нужен само един тон, подаден отвън, за да се смъкне градската дреха и да се разтвори сърцето за песен. В Пиринския край има все още много села, които живеят с патриархалния си бит, села бедни и изоставени, забравени из планинските баири и гори, където традицията пази своята сила (уви, народопесенната традиция най-често е свързана с изостаналостта и сиромашията). Не е така в големите села и градовете. Но малко е било нужно, за да възкръсне народното изкуство в цялата си прелест и там. Докога ще продължава тая дълбока, жива връзка с фолклора? Във Франция, Германия и Англия, където селото е почти изчезнало, защото се е сляло с града, връзката отдавна е прекъсната.

Съборът завърши с голям концерт. Удоволствие бе да се гледа и слуша. Отново чух Елена Бицина – с удивително поетическо чувство изпълни две песни. Слушах и се вълнувах, защото присъствах на голямото тайнство на изкуството. Концертът завърши с огромен хор, с танцови групи от селища и самодейни колективи, с народни оркестри и с едно неочаквано шествие на десетки и може би стотици кларинети, зурни и тъпани, чиито шумни изблици бяха уравновесени,

дори строги в основната си линия, а цялото звучене бе необикновено внушително. Запя, затанцува и зазвуча цялата огромна, блеснала в ярката палитра на носиите. Човешкото множество, изпълнило обширната поляна между горите и върховете, се надигна на пръсти – може би сто хиляди души слушаха и искаха да уловят и запомнят всяко движение на разлюляната маса на сцената.

Заслужаваше да се дойде на Предела, за да се види тази картина. Душата на народа е във всичко, което той създава – в занаятите, в къщите, в строителството и в науката, в литературата, музиката, живописа, театъра, в политическите борби, в героизма и в жертвите, в историята, във волята за прогрес, в непрекъснатия марш напред. Всичко това трябва да познаваш, за да разкриеш тази душа и да я оцениш. И все пак тя затрептява най-чиста в народната песен, в народния танц, в багрите на народните носии; в тях най-непосредно можеш да усетиш онова, което представлява същност, дух и красота на един народ.

Наблюдавах в събота следобед конференсието на нашата естрада; артистка от Благоевградския театър: стройна, красива девойка, със светлокестеняви коси, с хубави очи, с нежен овал на лицето, с удивителна усмивка, с походка на млада богиня. За пръв път я виждах – и може би за последен, защото целият чар, който излъчваше, имаше още един извор – костюма: чудна хармония от багри в политите, престилката, елечето, ръкавите, небрежно вързана[та] тънка копринена кърпа, колана... Сякаш това беше хубавица, излязла от приказката; сякаш девойката цял живот беше носила този костюм. Мислех си: на нейно място никога не бих го свалял, бих се явявал с него на приеми и на театър¹³⁰. И колкото и странно и необичайно, това не би било смешно, защото е удивително възплъщение на красотата. И все пак си повтарях: колко малко е било нужно на това градско момиче, което носи целия финес на цивилизацията, да се върне с десетилетия и може би с векове назад и да възплъти със своето очарование тъй естествено и непосредно красотата на миналото.

Минало и настояще – колко близко стоят! Цивилизацията дълбае всеки ден пропаст между тях. Изменят се форми и възгледи, обичаи и надежди. Времето като река повлича кривата на отделните хора и на цели народи. И все пак остава нещо неизменно в националната душа – една същност, която надживява времето. По всяка логика и по всички закони на човешкото общество тя трябва да търпи непрекъснато развитие – не съществуват абсолютни и неизменяеми неща. Но чуйте песента на Елена Бицина, вслушайте се в тези прости, почти монотонни народни хорове, вгледайте се в малко мудните и тъжни пирински хора – ще ви полаят тръпки. Това са тръпките, които ни свързват със самата същност на нашия народ, които правят от съвременност и история една единна същност, които развиват неизменното и вечното в нашата национална душа. А това се забравя много често, особено от политиците. И скъпо се плаща – в политиката, културата, изкуството. Двадесет години у нас беше унищожена връзката между минало и настояще; плиткоумни идеолози и ограничени практики-политици бяха ѝ обърнали гръб. Нищо не може да възстанови вредата от тая дълбока заблуда...

¹³⁰ Имаше една английска хрантутница на режима – Мърша Макдърмот, която се обличаше така.

В неделя следобед се връщаме назад цял автобус с хора. Път между планините и горите; постепенно остават зад нас. Поле, дървета край Струма, далечни планински линии на запад, слънце, което дълго стои ниско на хоризонта, най-хубавият час – между деня и вечерта – часът на синята мъгла на Яворов, тишина, която пада над земята, и мисли, които никога не застават. Родина. България.

София, 5.IX.1967, вторник

Срещи на Предела. Високата кокалеста фигура на Димитър Осинин¹³¹. Има нещо фанатично в неговата любов към народното изкуство. Той е на всеки фолклорен събор: завърнал се миналата неделя от събора на Белоградчишките скали, в петък го намирам на Пирина. Седемдесет и пет или шестгодишен, фигурата му е все така изправена, мисълта неспокойна, пълен с инициативи и планове. Говори ми за Съвета за народно творчество при Комитета за изкуство и култура (той е негов председател), възлага му големи надежди, иска да ме привлече.

Наблюдавам го как върви с широки крачки, вечно забързан, намерил някакъв събеседник, с когото споделя идеите си. Някога летувахме в съседни стаи в Ситняково. Денем обикновено изчезваше из горите, вечер разговаряхме дълго. Там беше и Радевски. Имаха една любима тема – българския език и недостатъците на днешния правопис. Бяха неизчерпаеми в находките си срещу филолозите – непрекъснато се опитвах да ги браня от обвиненията им. Радевски ги винеше, че унищожили мекостта на българския език [с] изхвърлянето на малкия ер (контра-аргументите ми не постигнаха целта си), а Осинин – че откъснали литературния език от западните говори. Радевски високо ценеше (неведнъж ми го е казвал) пътеписите на Осинин тъкмо заради това, че щедро е загребал от народното езиково богатство.

В ученическите си години четях статиите на Осинин в „Развигор“; подписваше се с псевдонима Антройка, изпращаше ги от Варна. Винаги имаше нещо интересно, невсекидневно в тях. Още тогава научих, че зад този псевдоним се криеше гимназиалният учител Димитър Николов. После се запознах с Осинин в София – бе учител в една от софийските гимназии, а известно време и в някакъв курс за свещеници в Черепишкия манастир. Любимата тема на тогавашните му статии бе съдбата на Ботевите четници – издирваше техни гробове, уреждаше поклонения (на Рашов дол). Неслучайно той стана първият секретар на основания след 9 септември Ботев институт и заедно с Мих[аил] Димитров¹³² ходиха да дирят материали за Ботев в съветските архиви. Това пътуване имаше фатални последиствия за дългогодишното им приятелство – раздели ги. У Осинин отново избухна старата страст – народното творчество. Трябва да се признае, че главно по негово настояване и на упоритостта на Иван Бурин¹³³ се дължи издаването на дванадесетте тома „Българско народно творчество“ от издателство „Български писател“. Работата продължи няколко години. Спомням си моя вечен спор с Осинин – да не

¹³¹ Псевд. на бълг. писател Димитър Попов, събирал и издавал нар. песни.

¹³² Бълг. психолог.

¹³³ Псевд. на бълг. поет Иван Алексиев.

се поправя нищо в текстовете. Съгласяваше се и същевременно ми възразяваше: могат да се поправят някои „грешки“, допуснати от неподготвени записвачи. Боях се от него и Бурин – често се намесваха в текста, заменяха думи, разместваха редове – с правото си на поети. Струваше ни много усилия да откриваме тези поправки и да връщаме истинския текст...¹³⁴ Имаше винаги един аргумент: Караджич бил поправял. Не ги убеждаваха моите аргументи, че не живеем в XIX век и че времето на Караджич отдавна е отминало.

За всяко дело са нужни фанатици. И за запазването, и за популяризирането на фолклора е нужен фанатизмът на Осинин. Когато някога той си отиде, това ще се почувства в нашето общество – един страж по-малко на националния дух. Да обичаш и да цениш, не е достатъчно; трябва да притежаваш упоритост, настойчивост, ентусиазъм, фанатизъм в любовта си, да не спираш пред никакви пречки, да бъдеш верен и при всички трудности на заветната си цел. Осинин има тези качества.

Има ги и Иван Бурин, с когото водихме дълги разговори в автобуса на път за Пирин и чиято фигура непрекъснато шари из целия събор (сам не пожелал да влезе в журито, за да може да обиколя по всички естради). Той е тук с цялото си семейство: жена му и двете му дъщери. Но те не са само обикновени зрители – записват песни с магнетофона си, сменят ленти, търсят певци и певици.

Свикнал съм да виждам Бурин по-експанзивен, да спори енергично, да извишаваш глас. Този път е по-спокоен, съдържан, почти мълчалив, най-често сам в шетането си между естрадите. В автобуса разговаряхме много – излагах му своята идея за основаване на фолклорен институт. Но най-дълго разговорът беше за Македония. Честен и искрен, той ми признава заблужденията си в миналото (без да го спомене, имаше предвид един разговор, който бяхме водили веднага след 9 септември в сладкарница „Цар Освободител“ – упрекваше, че по време на войната съм писал положителна рецензия за книгата на Мирчев върху сръбския шовинизъм по въпроса за Македония). „Не познавах фактите, документалните материали, научната литература; пък такава беше и линията на партията, на която се подчинявахме сяпко.“ Сега е в другата крайност (забелязва: „Разменихме си позициите.“) – не признава никаква македонска нация и никакъв македонски книжовен език – това било само един кратък епизод в историята на нашия народ. „За двайсет години нация не се създава.“ Пишел от два месеца обширна статия за „Епопея на незабравимите“ на Венко Марковски¹³⁵. Говори с възхищение за него – и като поет, и като човек, който е извършил един акт с огромно политическо значение. Упреква нашата критика, че не е оценила Венко. „У него има великолепно образи, необикновен размах на въображението, чудесни балади. И макар че той ми е съперник в баладата, не мога да не призная големия му успех.“ Забелязвам, че двадесет години откъсване от българската поезия се е отразило твърде силно върху езика и поетическия строй на Венко, има нещо старомодно в стиха, в поетическия израз,

¹³⁴ На редакционната колегия, чийто член е бил авторът.

¹³⁵ Псевд. на бълг. поет Вениамин Тошев, като комунист прегръща идеите на македонизма, но по-късно се връща към българските си корени.

в целия стил на неговото творчество. Що се отнася до политическото значение на неговото дело – напълно съм съгласен с Бурин.

Бурин ми казва, че засяга в статията и редица общи въпроси, свързани със съдбата на Македония. Днешният македонски език и днешната македонска литература той ще сравни с провансалския език и провансалската литература. „Те съществуват вече повече от столетие, имат своите големи представители, но никой не смята да ги откъсва от Франция и от френската национална култура. Френският патриотизъм трябва да ни бъде пример.“

В автобуса говорихме и за поемата за Крали Марко. Бях крайно въздържан в разговора – трудно ми е да намеря думи за похвала. И самият Бурин е въздържан. Чувства се, че дълбоко цени своето дело, но няма никаква самохвалба в онова, което ми разказва. Замислил е и писал поемата от 1942 г. Смята, че с течение на времето тя ще се получи наистина и ще се оцени повече. Амбицията му е била – макар и със закъснение (това е трябвало да стане през Възраждането) – да създаде българска национална епопея – преди сърбите – „и преди македонците“, добавям с усмивка.

С малката си невзрачна фигура Бурин непрекъснато пресичаше тези два дни поляните, отиваше от естрада на естрада, слушаше замислен и сериозен. Когато се срещаме, разменяхме две-три думи – не можеше да скрие въодушевлението и възторга си. Обичам неговата прямота и честност, макар че разговорът с него не винаги е лек. Обичам фанатизма му за фолклора, това безгранично преклонение пред творческия гений на народа. Дългогодишен труженик на перото, от малцина признаван, от мнозина отричан, Бурин носи в себе си нещо от вечно живия, несломимия дух на народа – коравината на характера, силата на вярата. И това го прави симпатичен.

На Предела са хората от Етнографския институт, от Института по музика, от Консерваторията, от Дома за народното творчество, които по интереси и по служба са на всички фолклорни събори: Райна Кацарова, винаги шумно ентусиазирана, Стоан Джуджев – съсредоточен в себе си, внимателно взрян в изкуството на народа, Качулев¹³⁶ – с позата на всезнаен познавач и в бързивото си амплоа – Елена Стоин¹³⁷, с вид на огорчена от съдбата, въпреки привидния си оптимизъм, [и] младите. Между тях е Тошко Живков¹³⁸, моят някогашен студент, член на кръжока¹³⁹, но вечно зает в организационната комсомолска работа. Разговаряме продължително: сериозни интереси, доста широки знания, твърде смела научна мисъл. Но заедно с това и едно самочувствие, едно замайване от властта, които ме плашат – у младия човек това може да бъде само порок.

Между новите ми познати е и Дюлгерова от Дома на народното творчество (после научих малкото ѝ име: Антонина). Бяхме в едно жури. Стройна, с оригинална красота, с мила усмивка, тя има в държането си нещо спокойно и мечтателно, една почти детска доброта. Да се разговаря с нея, е приятно – и сериозно, и весело.

¹³⁶ Иван Качулев – български фолклорист.

¹³⁷ Бълг. фолклористка.

¹³⁸ Бълг. фолклорист, деец на БКП.

¹³⁹ По фолклор.

В автобуса виждам и моята позната от Оксфорд – Ана Пенингтън. От две седмици е в София – едва сега успяваме да се срещнем. Разговаряме дълго. Много приятна със своята спокойна красота, с тихата си усмивка, тя говори малко, но с възхищение за онова, което е видяла. Югославия е първата ѝ обич, но би искала да обикне така и България и да направи приятелите си наши приятели. Тя е специалистка по старобългарски език, но я увличат народните танци и песни. Носи със себе си тежки апарати; цял ден стои пред първата естрада, за да снима народните обичаи и хора. В израза на очите има нещо много хубаво, в говора ѝ – много меко и приятно. В България е за втори път (първи път е била по време на конгреса¹⁴⁰ в 1963 г.); възхитена е от хората и от пейзажа. Бих искал да ѝ покажа Копривщица. Разговаряме за Оксфорд, за пейзажа на Англия, за изравняването на селото с града, което е унищожило фолклора. И затова сега тук така я увличат пъстрите цветове на носиите и мелодията на танците.

На Предела бе и Ламар, също влюбен в народното изкуство. От време на време ми се мяркаше едрата му фигура, голямата му побеляла глава с надвиснали вежди, но почти не разговарях с него – все някъде изчезваше за цял ден. На неделния заключителен концерт бе застанал прав на естрадата в президиума – като богомолец в черква. Ламар – анархистът и приятелят на смели анархисти бунтовници – е сантиментален и добросърдечен човек. Струва ми се, че както стоеше загледан в носиите, в танците, в огромното множество пред себе си, душата му се къпеше в умиление. Чувствата, които го вълнуваха, той никога точно не е могъл да изрази – думите му винаги са обикаляли около тях. И сега ако бих го попитал какво преживява, сигурно би ми отговорил с някаква алегория или с груба селска дума. Но бялата му едра фигура, натежала от годините, и все пак силна, казваше всичко.

*

Стойко¹⁴¹ ми е оставил новата си книга – „Банатският говор“. Разгръщам я с радост, защото е голям научен успех, изпълням се с уважение пред огромния труд, който е положен, възхитен съм от благородната задача – да се възкреси чрез езика част от историческата съдба на нашия народ извън границите на родината. Вещина, знание, любов към предмета – специалистите не могат да не оценят високо тоя труд.

Прелиствам го бавно, чета тук и там и мисля, че сме пренебрегнали културата и литературата, създавана от българските преселници в чужбина. В една география на българската литература Банат трябва да заеме своето място. Не е необходимо да търсим навсякъде високи постижения, но книжнината възникнала тук и там далече от родината, представлява огромен интерес – тя ни дава възможност да преживеем отново най-чистите трепети на нашето Възраждане. Защото винаги в тези книжовни усилия има нещо от възрожденското просветителство, от Паисевия патриотизъм, от вдъхновението и въодушевлението на пионерите. И още нещо: ние наблюдаваме възможностите на онова, което най-условно наричаме на-

¹⁴⁰ Вероятно по славистика.

¹⁴¹ Проф. Стойко Стойков – бълг. езиковед, създател на бълг. диалектология.

роден дух. При нова географска и обществена среда и в друго историческо време той има прояви, които са непознати в родината. Всеки културен живот на едно българско малцинство в чужбина е една друга проекция и една друга перспектива – и в края на краищата разкритие на богатството на народния дух. Българските литературни прояви в Банат или Семиградско, в предосвобожденска Бесарабия и в Съветска Украйна, в Северна и Южна Америка, в Цариград и Солун след Освобождението и в Македония под сръбска власт (дори в днешна Македония!) – това е широката гама, в която живее творческият гений на нашия народ. Без тези прояви, колкото и скромни и особени да са те, не може да съществува пълна, цялостна история на българската литература.

София, 7.IX.67, четвъртък

Татяна Киркова¹⁴² ми остави да предам ръкописа на сборника за Никола Пиколо¹⁴³. Нейната събирателска и изследователска страст тук се е проявила напълно – издирила е многобройни, извънредно интересни данни за живота на Пиколо във Франция, Италия, Румъния; ровила се е в архиви, обикаляла е библиотеки и учреждения, разпитвала е хора, за да установи десетки безценни детайли. Особено ми бе приятно да прочета статията ѝ за живота на Пиколо в Париж. Намерила е адресите, улиците и къщите, където е живял, дори и вероятния наем, който е плащал... И се оказва, че Пиколо е обитавал квартала около Люксембургската градина, където живях и аз през май. Пиколо е бил в Париж много години: 1819–1822, 1825–1826, 1829–1830, 1840–1865. През последния си продължителен престой е живял на левия бряг на Сена, все в Латинския квартал и Шести арондисман – сменял е квартирите си в един кръг от няколко метра. През 1842 rue de l'Abbaye 12, съвсем близо до „Сен Жермен дьо Пре“, зад черквата. И тази година много пъти прекосяха тези тесни улици, със стари сгради, пълни с млади хора, защото съвсем наблизо са Училището за изящни изкуства и Медицинският факултет, а отатък „Сен Мишел“ – Сорбоната. Няколко години по-късно Пиколо се е настанил на ул. „Гренел“ 27, до известно място, успоредно на „Сен Жермен“ – често минавах по нея по време на парижките си престои. След това от 1847 rue d'Assas 5 и rue Cassette 18 и 25, където остава до края на живота си. Това са улиците, по които през май вървах всеки ден – пресичат се с rue Madame, където беше моят „Хотел на бъдещето“, с „Флорюс“, „Вожирар“, „Ж. Бар“, „Рен“ и всички съвсем близки улици, по които тръгвах и се връщах за бул. „Монпарнас“, за Люксембургската градина, за Славянския институт и т.н.

Странно е, когато човек си помисли, че тук преди повече от сто години е минавал, живял и работил този бележит българин – писател и учен, че от тук е писал своите писма до Сент-Бъов¹⁴⁴, че тук са се сговаряли да излязат и се срещнат в някое от кафенетата на Латинския квартал, че из тези улици са се движили при-

¹⁴² Бълг. феминистка, неин чичо е Г. Кирков. Създателка на службата за Международно междубиблиотечно заемане в НБКМ.

¹⁴³ Гръцки лекар и общественик от бълг. произход.

¹⁴⁴ Шарл-Огюстен дьо Сент-Бъов – фр. литературен критик.

ятелите на Пиколо – френски писатели, издатели, професори и учени елинисти, че тук са идвали да го търсят и да го посещават Александър Екзарх¹⁴⁵ и Гаврил Кръстевич¹⁴⁶, Петър Протич¹⁴⁷ и Марко Балабанов¹⁴⁸, а може би и Г. Атанасович¹⁴⁹, Ст. Чомаков¹⁵⁰, Г. Вълкович¹⁵¹, Т. Шишков¹⁵² и други тогавашни български студенти в Париж. Тук в този квартал Пиколо се е срещал със стария си познат от Влашко ген. Киселев¹⁵³ – след Кримската война руски посланик в Париж, и с Чайковски – бъдещия Садък паша¹⁵⁴.

Киркова пише, че на тези улици са живели писатели и художници, професори и издатели, че тук са били жилищата на Юго¹⁵⁵ и Давид¹⁵⁶. Тая атмосфера е дишал и Пиколо – този малко странен човек, обичащ кабинетната самота, но приятел с толкова бележити личности на своето време. Елинист от най-чиста проба, той се е взирал в любимите си антични автори, издавал ги е с грижливи коментари, превеждал е и е писал своите стихове и драми. Като елинист французите са го смятали за грък и той наистина е бил свързан здраво с елинизма. Но през цялото време елинистът си е останал българин, роден в Търново, където са живели и умрели родителите и братята му, където е бродила неговата мисъл постоянно – дори и две-три седмици преди смъртта му: Търново заема важно място в завещанието на Пиколо. Таня Киркова е издирила гроба му в „Пер-Лашез“ (как съжалявам, че не знаех за съществуването на тоя гроб): върху камъка името му е написано не само на френски, но и с кирилски букви.

Животът и дейността на Никола Пиколо сега са предмет на внимателно изследване – особена грижа проявяват Бешевлиев¹⁵⁷ и Киркова. Но Пиколо заслужава перото на един Ивашкевич – да възкреси тихия труд на учения, съзерцанията на един поет, мислите на един романтичен дух на XIX век. Какъв благороден материал за историческо портретиране, за спокоен, но задушевен и вдъхновен разказ!

Мисля си за книгите, които у нас не се пишат – книги за интересни фигури на учени, за живи и будни умове, които възпламват в себе си гения на нацията. Човек живее с мечти за книги. Бих желал да напиша книга за няколко от тези големи умове, които осветяват нашето Възраждане с мисълта си: Петър Берон, Никола

¹⁴⁵ Александър Стоев – нарича се Екзарх заради борбата за независима Българска екзархия, висш тур. чиновник от бълг. произход.

¹⁴⁶ Висш тур. чиновник от бълг. произход.

¹⁴⁷ Бълг. лекар и общественик.

¹⁴⁸ Бълг. юрист и политик, първият бълг. министър на външните работи.

¹⁴⁹ Георги Атанасович – бълг. лекар и политик.

¹⁵⁰ Стоян Чомаков – бълг. лекар, борец за църковна независимост.

¹⁵¹ Георги Вълкович – бълг. лекар и дипломат, убит от русофилите в Цариград.

¹⁵² Тодор Шишков – бълг. учител и общественик.

¹⁵³ Граф Павел Киселов – рус. ген. от пехотата, управител на Дунавските княжества под руски протекторат, посланик във Франция (1856–1862).

¹⁵⁴ Михаил Чайковски – пол. патриот на тур. служба – полкът му бил разположен в Сливен.

¹⁵⁵ Виктор Юго – фр. писател.

¹⁵⁶ Жак Луи Давид – фр. художник.

¹⁵⁷ Акад. Веселин Бешевлиев – бълг. историк.

Пиколо, Селимински, Г. Кръстевич, Раковски, Найден Геров, Марин Дринов. Това няма да бъде нито история, нито синтеза, а галерия от образи, чрез които се разкриват културните хоризонти на българите през XIX в. Защо е необходима такава книга? Никой народ не живее без свое минало, нищо не се създава върху празна почва. Колкото и да не съзнаваме това, изворите на нашата днешна култура се намират тъкмо в тези големи пориви на хора като Берон или Пиколо. Културното развитие е винаги с две лица – едното е обърнато назад, другото – напред. С едно лице култура не се създава – хората и народите плесенясват или увисват във въздуха, загиват в консерватизъм или унищожават здравата земя, върху която са стъпили. При това какъв интерес и каква вътрешна красота се крие в първите тръпки, в първите полети на всяка култура!

*

Продължавам да препрочитам стихотворенията на Людмил Стоянов – искам да уловя физиономията му на поет. Твърде трудно. Той е направил това още по-трудно, защото от 35 години насам непрекъснато се отрича от онова, което е създавал в миналото. Но никога не си сигурен дали се отрича искрено. А един поет не би трябвало да се отрича от вчерашния ден на своето творчество – не само защото това са етапи на едно развитие, но защото отричането е безполезно – всичко създадено, написано, отпечатано е вече един факт, а фактите не могат да се унищожат – могат само да се изследват и обясняват.

През 1936 г. Людмил Стоянов пише в „Кормило“¹⁵⁸: „Аз се спасих от блатото“. Възбужда за какво блато става дума? Той обяснява в началото на статията си „Моят литературен наставник“: „И не само аз, а цялата наша бохема, кой повече, кой по-малко, всички имаха красивата самоувереност на знаменития хидалго, всички се смятаха Колумбовци на още неоткрити светове. С Бодлер и Маларме¹⁵⁹ или с Брюсов¹⁶⁰ и Блок¹⁶¹ под мишница ние бяхме убедени, че вършим велико дело, хипнотизирани от формулата, че „красотата ще спаси света“. Наистина мъчно свързвахме двата края и често се сблъскахме с призрака на глада, но предпочитахме един красив залез пред една хубава вечеря. Един стих за луната струваше повече от една писарска служба. Ние бяхме жреци, а на жреците не прилича да се занимават с банална работа. Ние можехме само да „съзерцаваме“ природата, облаците, звездите, пролетта и есента – не с техния труд, с плодовете им и с човешката умора, а с „маковете“ и „славеите“, с „мъглата“ и „есенните листа“... Като нещастни сомнамбули, запътени по первазите на стрехите, ние бяхме слепи за истинския живот, с души – затворени като харемкини в клетката на своя плачевен индивидуализъм. От тук нататък започва душевната празнота, безплодието, обезличаването на индивидуалността, страхът от живота и кръщението в купела

¹⁵⁸ Може да става дума за едноименния левичарски вестник или за лит. сборник, под ред. на Л. Стоянов.

¹⁵⁹ Стефан Маларме – фр. поет, символист.

¹⁶⁰ Валерий Брюсов – рус. поет, символист.

¹⁶¹ Александър Блок – рус. поет, символист.

на филистерското благополучие.“... „Ние презирахме почитаемото „общество“, защото то „не ни разбираше“, не може да се издигне до оная „висота“, дето ние сме се издигнали...”

Людмил Стоянов показва, как Стаматов¹⁶² (на него е посветена статията) с творчеството си и с обаянието на личността си го е извел от блатото на индивидуализма. Несъмнено това е една от хубавите статии на Людмил Стоянов – характеристиката на Стаматов е великолепна, жива, изразена с образния език на писател, а не чрез разсъдъчни аргументи. Но с неудоволствие чета самоотричането му от младостта. Неудоволствието е не толкова от същността на мислите, колкото от стила, от непрекъснатата самоирония. И това е ирония над Бодлер и Маларме, над Брюсов и Блок, дори над Дон Кихот и всички Колумбовци. Нима има нещо позорно в това да търсиш неоткрити светове, да предпочиташ един красив залез пред една хубава вечеря, един стих за луната пред една писарска служба? Поетите от поколението на Л. Стоянов са били слепи за истинския живот, с души, затворени в клетките на индивидуализма. Но това е свършено опростено казано. Животът е по-широко понятие и в него влизат не само външните прояви на нещата, но и вътрешният свят на човека, който също е неимоверно сложен и реален. И нима не е естествено явление на всяко време, че обществото догонва развитието на изкуството, че да бъдеш неразбран от съвременниците си, това не е само съдба на декадента или символиста. Че Л. Стоянов е извървял дълъг път и се е отдалечил от естетическите идеали на своята младост – това е допустимо и напълно естествено, но не е естествено да окачествяваш като престъпление най-чистите си младежки пориви и мечти. Никога така не постъпваше един Еренбург (тези дни съобщиха за неговата смърт, но, струва ми се, с по-малко внимание, отколкото това събитие заслужава). Еренбург умее да говори искрено за своите увлечения, не скрива и днешните си симпатии към много от приятелствата и увлеченията на своята младост, поема риска да бъде неприятен някому, но не се самообругава, като обругава старите си съратници и приятели.

През 1935 г. Л. Стоянов още по-жестоко се отрича от своето минало: „Всеки син има някой грях към баща си – и аз също: той искаше да бъда като всички – богат търговец или чиновник с кариера. А аз седнах да пиша „изискани“ стихове (както казват), които сега ми изглеждат като скъпоценни кръпки върху плаща на гладните години“. Отново подигравка с поетическата си младост. По-приемливо са казани следващите изречения: „Аз паднах от облаците на романтизма върху своята земя и зле се натъртих: разтворих очи и видях, че от света на фикциите и на химерите, на поетическото бохемство и романтичния кретенизъм (в тях и до днес се упражняват много мои събратя), че от върха на „кулата от слонова кост“ съм попаднал в дебрите на едно сурова и неумолима действителност. Разбира се, и в предвоенните ми писания ще се намерят „предчувствия“ за това „пробуждане“ за живота, но то можеше и да не настъпи: не е задължително. Във всеки случай войната ми разкри – чрез личен опит и наблюдение – пирамидалния строеж на човешкото общество, неговата египетска икономика“.

¹⁶² Г. П. Стаматов – бълг. писател.

Добре е казано. И все пак съмнително е, че нашите млади поети от началото на века не са имали представа за пирамидалния строеж на обществото. Л. Стоянов и други символисти много пъти са заявявали, че са били социалисти или близки на социализма в политическите си убеждения. А нима френските символисти са живели с илюзии в това отношение? Един Бодлер например? Сигурно нещата са по-сложни. Едва ли може да се приеме, че естетиката на символизма се явява като пряк резултат на непознаването на обществената действителност.

Още веднъж през 1936 г. свирепо се разправя със своето минало. („Към въпроса за творческата еволюция“). Той характеризира по следния начин някогашните си литературни статии: „Наивности, които учудват, придобити от четене шаблони. Наследени по литературна линия образи и мисли, чиято абсурдност не е трудно да се види. Метафизични и мистични текстове и символи, сами по себе си чужди на всякаква реалност и лишени от здрав смисъл. Странна смесица от светци, герои и божества – християнски, гръцки, египетски, халдейски, чиято детинска история не говори нищо или дава отвлечени представи. Това са наслоения на моята реторика, преминавали автоматично в съзнанието, безсилно да се справи с присъщите на една облачно идеалистична мисъл“.

Л. Стоянов е по-справедлив към себе си и към своето поколение едва в 1945 г., в предговора към „Стихотворения“ (издание на Смрикаров¹⁶³). Може би борбата е изисквала заостряне на позициите, поляризиране на възгледите; сега след победата може да се преценява по-спокойно. Замислена като отрицателна, характеристиката на символизма всъщност съдържа цяла редица положителни елементи. Интересен и правилен е опитът на Л. Стоянов да потърси обществено-историческо обяснение на появата на символистичната поезия чрез съпоставка с френския символизъм. Такъв е цитатът от Т. Готие¹⁶⁴ че има мигове, когато иска да унищожи всичко съществуващо – т.е. буржоазното общество; такова е и изказването на Ж. Касу¹⁶⁵: „Сега ние знаем колко протест повече или по-малко съзнателен, имаше в самотността, скитничеството, суровата затвореност и бягство от живота на майсторите от тази епоха – истинските символисти“.

Търсейки ключа за разбиране на поезията на символистите, Л. Стоянов изтъква, че бягството от живота и песимизмът им всъщност представят негодувание. „Защо българските символисти „бягаха“ от живота? Първо, те дойдоха като обновиители на остарелия Вазовски език, революционери на образа и на формата, зида-ри на езика. От ляво и дясно ги посрещнаха с насмешка. Второ, тия „странни, неопределени възторжени“ хора не са чужди на прогресивните влияния на времето. Мнозина от тях участват в борческите партии на социализма. Някои са активни дейци на работническото движение.“ Трудно може да се приеме обаче по-нататъшното обяснение, една от главните причини за липсата на творчески контакт с реалността, била неправилната тогавашна постановка на въпроса за културното наследство – между двете неща няма никаква логическа връзка.

¹⁶³ Издателство „М. Г. Смрикаров“.

¹⁶⁴ Теофил Готие – фр. поет, предшественик на символизма.

¹⁶⁵ Жан Касу – фр. писател.

Л. Стоянов нарича поезията на символистите „един друг непривичен, откъснат от околната действителност и нейните крясъци въображаем свят, дето животът пулсира едва видимо и дето, като в старинен музей, нещата са забулени в своята някогашна, демодирана атмосфера и излъчват свой, едва уловим парфюм. Тя напомня, тая книга, поне докъм втората половина – събуждане от някакъв сън, пълен с образи от друг свят, студен и статичен, като света на угаснала планета, безкраен път между глетчери, неестествени светлини или тропически пейзажи, лишени от реалност, дето умореното съзнание като че дири покой от острите бодливи шипове на действителността. Сякаш не съществува време и пространство, и всички душевни сили са подчинени на неотразимия копнеж за бягство от оскърбителните и страшни гледки на живота, от обидите и суровостта на един непоклатим наглед, стабилизиран строй на силата, безправиято, епическия труд и парите“.

Тая характеристика може да има и напълно положително звучене и в много отношения да обясни същността на българския символизъм и особено на поезията на самия Л. Стоянов.

Едновременно с Л. Стоянов чета Ем. п. Димитров¹⁶⁶ и Траянов – за да видя приликата им и да търся контрасти. Действително има нещо общо в поетическия им свят – то идва от естетиката на епохата, от общите учители, от общата образност, от разкриването на живота чрез символа и алегорията. Но всеки от тях е твърде различен. Поезията на Л. Стоянов има свои неповторими особености. Още в ранните стихотворения се проявява парнасистът – суровост на чувството, хладина на изображението, изаящество на формата.

Тук не бих искал да правя анализи, но отделни изрази, образи и стихове правят силно впечатление. Л. Стоянов е по-малко романтик от своите събратя и това му помага в по-нататъшния път към реализма и гражданската поезия.

„Видения на кръстопът“ се откриват със стихотворението „Целина“: „Тягостна, обрасла в бурен – поздрав, древна целина!“. Още първият образ носи една необикновена суровост. Поразява ме силата на поетическия израз във „Върби“: „Ний плачем над води, надежди непознали, и дирим отговор от нямата вселена“. „Пролет“: „плачат небеса, шуми лесът“. „Кладенец“: „И тая скръб, че си отиват, не зная как да заглуша, и в мен безтрепетно заспива неутолената душа“. Нищо не откривам в цикъла „Нощно слънце“ – почват да се появяват чуждите навейни образи – оазиси и палми, Египет и Картаген, Дафнис и Хлоя, Сатурн и Венера, Хеспер и Ишар, Дон Жуан и Ричард Львското сърце... Но в „Керван“ отново силни стихове: „Съдба“, „Проклинам“, „Патриота“.

От твоите извори горчиви
душата тъмен пи нектар,
когато златните ѝ ниви
помете степния пожар,
когато ранната ѝ младост
замря без слънце и без радост...

¹⁶⁶ Емануил поп Димитров – бълг. поет, като председател на Върховния комитет на бежанците успява да прокара признаването на българите в Западните покрайнини за малцинство.

Сега в света е тя сама...
Като видение, дух бездомен,
не ще остави нийде спомен
из тая гробница-земя.

Все така мощно звучат: „Безутешното слънце проклинам, безутешната черна земя...“.

Твърде интересни са стихотворенията в „Меч и слово“. Не може да става и дума за националистическа поезия, както някога без основание обвиняват Л. Стоянов, а само – чрез войната за едно връщане на поета към реалния свят, към съдбата на родината. В тия стихотворения войната още не играе оная роля, която ѝ приписва Л. Стоянов – да разкрие пирамидалния строеж на обществото. Но това е един нов момент – и от „Меч и слово“ през „Светая светих“ вече става по-лесен пътят към „Прамайка“, „Земен живот“, „Родина“, „Родна стряха“, „Могила“, „Първобитност“ – това са изключително интересни стихотворения, с поразителна красота и дълбочина. Любовта към родината се превръща в дълбоко вътрешно преживяване, в развързване на сложен душевен възел и същевременно се издига до едно забележително обобщение: „Без мене ти си пак велика, ала без теб какво съм аз?“, „Могила“ представя един нов пандан на „Хаджи Димитър“ и „Смърт в равнините“. Земята се обръща към падналия войн: „Почивай своя вечен сън, ти, легнал в моите недра“. И по-нататък: „Ти падна, като победи; смъртта победата ти взе“. И още един момент: „Но аз съм тук, последен страж, в широката безлюдна степ: да не замре като мираж, в живота споменът за теб“.

Критичният коментар на „Меч и слово“, „Светая светих“ и „Прамайка“ чака да бъде направен, – за да бъде показан тревожният път на един задълбочен, а не повърхностен поет.

София, 9.IX.1967, събота

Снощи се разхождахме из парка с Емилиян Станев и Камен Калчев. Дълги излишни разговори за нашите съюзни работи. Калчев отиде у Абазови¹⁶⁷, а ние с Емилиян вечеряхме на „Добруджа“¹⁶⁸. Онази вечер се е върнал от морето. На отиване и на връщане се е отбил в Търново, видял новите разкопки на Царевец. Търново, където е живял като ученик, го е запленило изцяло, изоставил е сега обмислянето на „Султански лов“ и живее с проект за повест за края на Шишман и падането на Търново. Пита за материали, има намерение да се срещне с Дуйчев и Вера Мутафчиева¹⁶⁹. Обръщам му внимание на турските хроники – там има неща, които дори от нашата наука още не са използвани. Въображението му вече е пламнало: рисува ми картината на обсадата – от една страна, българите на Царевец, от друга страна, турците, които наблюдават от Арбанаси и виждат всичко, което

¹⁶⁷ Тодор Абазов – бълг. журналист, функционер на БКП.

¹⁶⁸ Руският клуб.

¹⁶⁹ Бълг. османистка и писателка, доносник на IV управление на ДС, вербувана от Никола Черкезов.

става в обсадената крепост. Вече не святкат кандила и свещи – ясно е, обсадените ядат восъка и зехтина...

Но това е проект, върху който тепърва ще мисли. Сега Емилиян започва работа върху „Разказ за източния мъж и западната дама“ – една сложна и почти фантастична история. Разказва ми съдържането, докато се връщаме от парка. Главният герой – гениален художник, който живее в малък крайморски град, небрежен в облеклото, чудака, своеобразен Тарзан; по цял ден се губи край морето, обитава някаква колиба, хората рядко го виждат. Същевременно – силен мъж – има страшно обаяние сред жените. В града всяка есен пристига един господин, охранен, богат. И той е художник – отнася куп картини от морето и ги продава в страната и в чужбина. Оказва се обаче, че той не е никакъв художник, а само търговец, който закупува картините на чудака и ги продава от свое име. Това е само началото на историята. След това се намесва една млада жена, чужденка, съпруга на професор, влюбена в художника-чудака; тя преминава през сложни перипетии, прави опит да го отрови, докато сама намира смъртта си в морето...

Емилиян желае да включи в тази творба своя философска и естетическа концепция, но не есеистично, без разсъжденията на „Сибин, княз преславски“ – философията да произтича от самия живот. Исква да напише изящен, хубав поетичен разказ за любовта, с изискана форма, с настроение, с фино изтъкани образи.

Все още нямам идея за това, което ще представя новата му творба. Очевидно Емилиян търси, не иска да повтаря отново написаното, да пише – както се изразява втори „Иван Кондарев“ или нещо подобно. В разговора се връща и към „Доктора и жена му“ и разказа за западния физик.

Почнал да чете „Доктор Фаустус“. Макар че намира много излишни неща в композицията и разказа, развълнуван е силно; творбата на Томас Ман¹⁷⁰ го е смаляла с грандиозната си задача. За него това не е нито роман, нито биография, нито психологическо проучване, а всичко заедно. От тук и трудността при четенето.

Обещавам да му дам (на руски) разказа на Томас Ман за начина, по който написал „Доктор Фаустус“.

Отново крайни разсъждения за прабългарите и славяните – остро му възразявам. Смята, че нямаме истории; дори и Мутафчиев, когото все пак цени най-много, не е успял да разкрие смисъла на българското историческо развитие, философията на българската история. Не мога да разбера откъде е възприел тези погрешни идеи за славяните. Знам неговото старо ницшеанство (през войната то имаше, уви, по-печални форми); познавам и отношението му към Достоевски, влиянието, което му е оказал. Но възраженията срещу славянството? Нападките му? Откъде са дошли? Емилиян е готов да търси прабългари дори в XVI в. (в „Сибин, княз преславски“ той ги намира в началото на XIII в.), да смята за най-голямо нещастие покръстването и отказа от прабългарското езичество, да приписва на християнския византизъм най-злотворна и пакостна роля. Снощи ми говори много за Кубрат и за пръсването на неговите синове в различни посоки, където се стопяват и изчезват. Няма ли някаква връзка, някакво дълбоко наследяване на

¹⁷⁰ Нем. писател, носител на Нобеловата награда за литература за 1929 г.

тяхната разпокъсаност и на тяхната съдба в нещастията на българския народ след Освобождението? Кой друг народ се е отказвал от свои земи, както ние позво-
лихме да ни вземат Добруджа и Западните покрайнини. Кой друг народ е създал
такива синове, които с пълно съзнание изменят на родината си и се обявяват за
нова народност като македонските българи? Кой друг народ се отнася с такова
безразличие към тези страшни национални рани? Дори и това е един аргумент за
Емилиян Станев, за да редуцира ролята на славяните в нашата национална съдба –
никой друг славянски народ не е правил това, нито руси, нито сърби, нито поляци
и т.н. Тук по-скоро трябва да се търси тракийски и прабългарски атавизъм. Еми-
лиян е готов да използва аргументите за прабългарската основа на българската
нация дори и в отрицателни насоки, но само и само да потвърди своята теза. Ни-
какви доказателства против, никакви факти и съображения, които му привеждам,
не могат да го убедят – на всичките ми думи поглежда скептично.

*

В новата книжка на „Септември“ прочетох статията на Светлозар Игов „Към
една модерна апология на нашата стара литуратура“. Положителното в тая статия
е въодушевлението на младия автор, опитът му да потърси художественото лице
на старата литература; има някои свежи и твърде интересни мисли. Но статията
е затрупана с претенциозна терминология, има твърде големи увлечения пора-
ди недостатъчно познаване на материала. Написана по повод на „Старобългарски
страници“¹⁷¹, тя засяга и моето име и създава една легенда. Някои неща звучат
твърде неточно, защото са откъснати от контекста, като думите, които ми се при-
писват за библията. В този случай съм изтъквал, че когато в бъдеще библията се
освободи от сегашната си черковна функция, тя ще бъде разглеждана и ценена
като творба на еврейския фолклор и на еврейското изкуство, но най-малко чрез
евангелието и еклезиаста, а преди всичко чрез Стария завет (псалмите, легендите,
повестите, разказите...). Но това са подробности. По-важното е друго: че старата
литература вече влиза в кръга на вниманието на нашите млади критици и литера-
тори. В това отношение книгата „Старобългарски страници“ изигра голяма роля,
събуди по-голям интерес, отколкото очаквах.

*

Един чудесен ден на Витоша с Ана Пенингтън. Топло септемврийско слънце,
свежест, която идва от зелените гори, невероятно чисто и прозрачно небе. Разго-
воряхме дълго с Пенингтън за Оксфорд, Англия, английските училища и универ-
ситети, за работата в колежа, за своеобразното посвещение на преподавателите,
които остават да живеят в тях – без семейства или далеч от тях. Тая светлокоса
англичанка, с открито, приятно лице, с мила и тиха усмивка, е извънредно умен
човек. Но онова, което ме поразява, е интересът към една научна област, която си
е избрала – старобългарския език – и необикновената работоспособност – прекар-

¹⁷¹ Авторът е съставител на антологията и автор на предговора.

ва от сутрин до вечер в библиотеката. И нищо не може да я отклони. Има само едно увлечение – народната хореография. Тук тя задоволява жаждата си за удоволствия и радост извън науката.

Живее сама, без близки в Оксфорд. Майка ѝ, родена в Нова Зеландия, е починала неотдавна. Има само една сестра, женена в Нова Зеландия. Почти няма приятели, погълната от преподавателските си задължения и научната работа. Остават само пътуванията през ваканциите като развлечение и почивка.

Интересуваща се от български, няма нито един българин в Оксфорд, за да може да разговаря с него. Разказва ми за сръбски гуслар, който живее като емигрант в околностите на Оксфорд. Снощи е ходила в Перник на концерт, за да чуе бележит български тъпанджия – при него е дошъл да се учи англичанин. Българинът е такъв забележителен майстор на народните инструменти, че искат да го поканят в Англия. Твърде радикална във възгледите си, макар и религиозна, тя заявява, че не пие кока кола, като символ на американизма и неведнъж се изразява критично за американците. Иронизира Мао Дзедун и неговите мисли. Интересна английска интелигенция!

Слушам я да говори непринудено и искрено за възхищението си от София, за красотата на българската природа, за българското слънце, което в Оксфорд ще ѝ липсва много. Често се спира и се заглежда в пейзажа на Витоша и към хоризонта на юг, на запад и север – радостна и възхитена. В Оксфорд я чакат мъгли и хлад, там жените са облекли вълнените си рокли, небето е помрачняло.

Вслушвам се във възхищението на тази млада англичанка – дъщеря на гордия Албион, както сме свикнали да се изразяваме, на някогашната огромна британска колониална империя, на една страна, развита, напреднала, с висока цивилизация и култура, и си мисля: трябва да видиш земята си през очите на един непринудено възхищаващ се чужденец, за да разбереш, че тя действително носи в себе си някаква неповторима красота и ценност. Ние не я забелязваме и не я оценяваме, понякога се чувстваме трагично нещастни върху нея. А всъщност самото ни раждане в нея е вече едно щастие, един дар и едно благословение на съдбата.

Замък Щиржин, 15.IX.1967, петък

В сряда отлетях за Прага. Интересни са перипетиите, през които минава един български учен, когато го изпращат в чужбина. Всъщност от Академията не получавам нищо друго, освен един паспорт; плащам си пътя; престоя в чуждата страна го заплаща учреждението, което те е поканило. Но ето, аз съм поканен за три дни; самолет има два дни по-рано, а не се знае дали човек веднага ще може да се върне след завършването на симпозиума (отивам на симпозиум по история на славистиката в Прага). Академията не поема грижа за нищо: няма средства, не ти отпуска валута, която да си платиш. Липса на всякаква гъвкавост и предвидливост, която те води само към унижения. Отивам в Народната банка – дават ми разрешение да обменя само дваисет лева. Обяснявам на чиновника подробно – слуша видимо внимателно, но с такова сковано строго лице, че не се учудвам, когато повтаря своето: не може нищо да направи – такова е нареждането. При това

иска и за тези двайсет лева да му донесе писмо от Академията. Вече е обяд, в София вали проливен дъжд, трябва да се бърза, докато чиновниците от паспортното бюро на Академията не са си отишли – после не можеш да ги намериш; трябва да се купува билет в ТАБСО, в 3 отново в банката. Сега, както много пъти, се случва тъкмо обратното: на гишетото е нов чиновник, отсреща е седнал някакъв началник – възрастен човек с побеляла глава. Той ме изслушва и сам ми предлага да ми даде толкова чешки крони, колкото е нужно, за да се чувствам в Прага обезпечен пред всяка евентуалност... И когато в сряда тръгвам за Прага съвсем спокоен, не предполагам, че Академията ми е приготвила друга неприятна изненада: не са изпратили телеграма (въпреки категоричното си обещание). Никой не ме посреща на летището; в Прага е много трудно за хотели. Трябва да мине много време, докато д-р Квапил от Катедрата по славянска филология (намирам го в Университета) успява да намери една стая. Слава богу – иначе трябваше да приема поканата на проф. Курц да спя у него, което щеше да ми бъде крайно стеснително. Първата нощ прекарвам в една хубава стая на „Еспленада“, на втория ден се премествам на Храдчани в хотел „Савой“. Но неприятностите продължават: нямам осигурено място в самолета за връщане; положението е почти безнадеждно. Бих желал да имам перото на Алеко, за да опиша всички тези приключения откъм хумористичната им страна.

Първия ден вървя разочарован и отегчен из Прага – цялата е разкопана (почнати са изкопите за метрото), мръсна, плисна дъжд. „Вацлавски намести“ е загубил физиономията си. Вечерта влизам в една „винарна“ – малка, тясна, същинска кръчма. На една от масите седи Пекарек, пиян. Зърва ме, разбира се, не ме познава, но лицето ми вероятно все нещо му говори, накарва ме да седна на масата му, където е положил глава и спи някакъв момък, двама мъже разговарят с една девойка; после разбирам – художници. Пекарек споменава името на Вичо Иванов, говори за посещенията си в България, но от пиянския му брътвеж мъчно нещо се разбира. Търся удобен момент да си отида. Наблизо е Съюзът на писателите, предпочитам да вечерям в техния ресторант. Но и тук е пусто, почти мрачно, само на две маси седят няколко души и тихо разговарят. Нямам познати между тях. Вечерям, излизам, дъждът продължава, улиците са мокри и кални.

Четвъртък ми се отплаща за вчерашните неприятности. Хотел „Савой“ се намира на Храдчани, високо над Прага. Наблизо паркове, свежа зеленина, на хоризонта – хълмове. Сякаш се намирам в друг град и друг свят. Вечерта с проф. Курц, проф. Харапек и проф. Ягодич тръгваме из старите улици, минаваме през притихналия в мрака площад на св. Лорета¹⁷², спускаме се по извитата улица „Капущинска“, за да вечеряме в „Златната круша“ – един от ония приятни пражки ресторанти, уютни, красиви, с неповторима своя атмосфера. Две помещения, малко маси, двойки, погълнати от разговор.

Стара Прага – чудесна, романтична, притихнала в нощта. Пия с пълни глътки нейната красота. В такава нощ не бих желал да се прибера. Кому е нужен сънят при тая синева на небето (няма и следа от вчерашната облачност), под тези звезди, сред красивите силуети на сградите и зидовете?

¹⁷² Черквата е „Богородица от Лорето“.

Днес следобед пристигнахме в Щиржин. Наричат го замък. Всъщност сградата не е старинна. Бяла, дъговидна, с твърде тържествен вид в малкия двор, обкръжен от двете крила на замъка, а зад него обширен парк. Пред замъка дълго езеро, около което се опира шосето. В парка друго, по-малко езеро. В далечината вълнисти височини, зелени гори. В парка обширни, големи и великолепни, много стволести стари дървета.

Разхождам се след обяда, разхождам се вечерта. Няма нищо по-хубаво от това да живееш сред такава пищна, спокойна природа. Големият град ни прави разсеяни и повърхностни. Тишината ражда углъбеност и мисли, създава равновесие на духа – равновесие, произхожда не от безразличието и апатията, а от основното проникване в нещата.

Щиржин, 16.IX.67, събота

Вчера след обяд започна симпозиумът. Откриване от Курц. Доклади: първият е на Хорапек: общи и методологически въпроси на историята на славистиката. По-голям интерес събуди докладът на Хам – за работата, която следва да върши комисията, и за принципите, върху които трябва да се напише една синтетична история на славянската филология. Четат се редица по-малки информации и съобщения. Днес докладите продължават: Ягодич, Оти, Смръчкова, Фринта, Трост, Скаличка. Мина и моят доклад. След всеки доклад – дискусия понякога много оживена.

Наблюдавам участниците: две поколения професори (почти всички с посивели коси и доценти (някои съвсем млади). Първите са само неколцина: Хорапек, Курц, Скаличка, Фринта, Трост; на втория ден идва Хавранек. Вижда се веднага различието, което съществува между тях и доцентите: едните носят авторитета, другите се вслушват във всяка дума – една йерархия, която иначе приятелските лични отношения не могат да прикрият. Разбира се, тая йерархия тук е по-малко изявена, отколкото в Германия: професор, доцент, асистент – дистанция и подчинение от горе надолу.

Групата на доцентите е по-многобройна (над 15 души). Някои участват много живо в дискусиите. Разглеждам ги и ги виждам като бъдещи ръководители на катедри, институти, комисии. Те сега се готвят – „стажуват“ и когато дойде професорската титла, ще изчезне от лицето им смиреният, послушен вид, косите ще оредеят и посивеят, и ще дойде съвсем естествено маската на научния и служебния авторитет. Това е неизбежно – смяна на поколенията.

Търся и обратното: как са изглеждали като млади асистенти и доценти сегашните професори? Трост и сега носи някаква следа на стеснителност. Мълчи. Не го видях нито веднъж да разговаря. Чух гласа му за първи път на днешния му доклад за Шафарик и Грим. Оригинална еврейска глава с нещо детинско в профила, големи очи – имат вид на изплашени – говори бавно, сякаш в момента обмисля проблемите. Чувствах, че това, което казва, излиза от някакви дълбочини, дете дълго време се е формирало. Тип на учен, затворен в себе си, живеещ в един своеобразен свят на мисли и съзерцания. Вероятно на младини Трост е бил още

по-стеснителен. Тъкмо обратното със Скаличка: жив, подвижен, не се съобразява с нищо, с една постоянна иронична усмивка. Председателствах заседанието по време на неговия доклад; по време на разискванията мина на „самообслужване“ – сам започна да председателства.

Курц е запазил нещо от младежката си наивност, както е запазил мекостта на ръцете си. Макар че главата му отдавна е побеляла, не намирам да се е променил в държането си от времето, когато през 1934 и 1935 живеехме в съседни стаи във Варшава. И тогава бе безкрайно внимателен и любезен, както и сега. Помня неговата едра и малко тровава фигура; заставахе на вратата надвечер с думите: *Pójdziemy na piwko*? Прескачахме до съседното заведение, където неговото *piwko* се оказваха две или три големи халби бира, докато аз без особено удоволствие изпихах една обикновена чаша. Аз тогава все още не подозирах неговите научни интереси и езиковедски способности – познавах го само като лектор по чешки. С радост следях след това неговата университетска кариера и успехите му като забележителен специалист по старобългарски.

По-малко знам Хорапек. За първи път го видях по време на престоя му в София преди войната, след това съм го срещал многократно. Един от най-живите умове на съвременната чешка славистика, с широки интереси – лингвистика, поетика, фолклор и т.н., любител на научната полемика. И тук става почти при всеки доклад и си казва думата: не отстъпва лесно от своите мнения. Човек има впечатлението от порив на някаква постоянна, непрекъсваща амбиция.

Старият Фринта, с малката си брадичка, ме връща към някогашните гимназиални учители – фигура, държане, облекло, останали от друго време. Докладът му – за развитието на сорабистиката – е дълъг, изпълнен изцяло с библиографски данни. Приятно е човек да слуша неговия български език, запазен след толкова години. Не бих казал, че му личат осемдесет и петте години, които носи на раменете си; не се е изменил от времето, когато скоро след войната го посетихме със Стойко и разговаряхме с него. При разговор от лицето му не слиза една приветлива усмивка, в която има нещо много хубаво, бих казал стародавно и, уви, вече изчезнало в нашата епоха.

Групата на чуждите учени, които присъстват на симпозиума, е твърде различна от чешката: проф. Ягодич от Виена – висок (някогашен офицер), вече малко прегърбен, сериозен и по немски малко скупен в разговора; проф. Оти от Оксфорд – стегнат, бодър, с бели коси, с гладко свежо лице; малко говори, но непринудено, с чист сърдечен смях; Хам – със своята рядка интелигентност, деликатност и естественост. От Югославия е доста младият доцент Могуш (непрекъснато ми напомня Джордж Илиянович), а от Берлин – Порт, висок, слаб, който по нищо външно не се отличава от чешките доценти.

Интересни са чехите вечер – събират се да се веселят и да пият. Пият много – Хорек и Курц най-много, веселят се шумно и малко несръчно, като избягали от къщи ученици; разказват политически анекдоти, шегуват се с всичко и иронизират всичко. Нощем до късно виковете и песните им се чуват в парка. Сутрин са отново сериозни и започват работа, сякаш нищо не се е случило.

*

Мислех, че в Европа расите са вече изчезнали. И в Париж, и в Лондон, и в Рим, и в София по улиците се движат все едни и същи хора – светът се е изравнил. А ето тук постоянно виждам тези едри, руси чешки жени, които ни обслужват в ресторантите. Ако русите коси и белите лица са белег на славянството, Чехия е най-славянската страна. Може би това са жени от народа, от чешките села, но удивителна е тая руса красота – здрава и свежа.

*

Снощи говорихме с проф. Оти за Ана Пенингтън – има много хубаво мнение за нея, за нейните способности и научни интереси, за нейните човешки качества.

София, 19.IX.67, вторник

Вчерашния ден прекарах на Пражкото летище – да чакам самолет. Излетяхме след обяд, пътувахме почти в празен самолет – шестима. Вкъщи ме чакаше натрупана за няколко дни твърде голяма кореспонденция. Между другото – Аполинер на руски, изпратен ми от Балашов¹⁷³, който го е редактирал. Интересно – Аполинер е издаден от Академията на науките в серията „Литературные памятники“. Балашов е написал великолепна статия за Аполинер – с присъщата му удивителна ерудиция и с тънко разбиране на поезията. Спомням си и сега, как в Полша през 1959 г. на тържествата за Словацки, Балашов просто смайваше французите, немците и датчаните със своето дълбоко познаване на тяхната литература. Той ги поразяваше с такива тънки детайли, до които е просто невероятно чужденец да може да се добере.

Нашият симпозиум в Щиржин завърши в неделя на обяд. Харапек произнесе заключителното слово и – нещо рядко за него – до известна степен отстъпи от позицията, заета срещу доклада на Хам – призна възможността да се организира със съдействието на комисията написването на една синтетична история на славистиката.

И тук пролича колко дълбоки национални конфликти съществуват в славянските страни. Представителят на Братислава, младият Лацияк (женен между другото за българка), поиска да се включи в комисията и словак; Курц и Хорапек, с принудително деликатен тон, дълго даваха обяснения защо това не може да стане. От друга страна, от разговорите, които водихме с Хам, виждам отново пропастта между хървати и сърби. Още при моя доклад Хам реагира на съобщението за преподаванията по сръбска филология в Софийския университет – сърбите имали литература едва от XIX в. Сега с огорчение и силни, твърде остри изрази ми разказва за споровете около хърватския език, за неуредените граници между хървати и сърби, за национализма на сърбите и т.н. „Щастливи сте вие, българите, че

¹⁷³ Николай Балашов – рус. литератор, спец. по романските и германски езици.

вашите етнически граници със сърбите са ясни“. Уви, имаме други граници, още по-сложни от границите между хървати и сърби...

Следобед в неделя се разхождахме дълго с проф. Фринта из Прага. Ниската фигура, малката брадичка, живите движения – въпреки осемте десетилетия, то-нът на разговора – всичко отново ми напомня предвоенен гимназиален учител. Разказва ми за научните си занимания – в Прага не искат да печатат статиите му, намирали ги фантастични, затова ги праща в Съветския съюз и в Полша. Някога преподавал като доцент в Пражкия университет фонетика на славянските езици, а след войната български и литература – Нейедли¹⁷⁴ настоявал в Прага да бъдат застъпени всички славянски езици. И Фринта бил първият професор по българистика. Вечерта в Прага. Храдчани. Хотел „Савой“. Със Зденек Урбан прекарваме един час в старата кръчма (възстановена в някогашния си стил) „Черния вол“. Тя е на самия площад пред „Св. Лорета“. Когато излизаме в 8 часа, за да се срещна с нашия културен съветник Райко Николов, лоретанските камбани биат. Черквата е осветена и нейният романтичен профил се изрязва чудно в тъмното небе.

С Райко Николов и жена му (някогашна моя студентка) прекарваме няколко часа в ресторанта, свързан с историята на храбрия войник Швейк. Рисунки и подписи по стените. Големи чешки компании се наливат с пиво и шумно пеят. А ние до късно разговаряме приятно за доброто и лошото в нашата култура. Намираме един общ език – възхищението от всичко онова прекрасно, което нашият народ е създал в столетията като литература и изкуство. В този далечен, но толкова хубав град, напоен с чудна историческа романтика, е особено затрогващо и приятно да се спомня родината и нейната старина.

София, 20.IX.67, сряда

Вечеря у Багряна – поканила е Лалю Ганчев¹⁷⁵ с жена му (гостувала им е в Швеция), Блага, Станка Пенчева. Стояхме до късно – в приятна обстановка (Багряна е много добра домакиня, приготвила е чудесни блюда), с разговори, шегички. За съжаление подготовката на нейните преводи на шведски не върви – преводачите са мудни, при това – според Л. Ганчев – си развалили взаимните отношения. А без такива преводи не може да става и дума за поставяне на кандидатурата ѝ за Нобелова премия. Всъщност по този въпрос не разговаряхме; Багряна би се чувствала неудобно. Тя е извънредно внимателна към всички, сдържана на думи, но сърдечна, скромна и невероятно млада за годините си. Бих искал да запомня този дом – с цялата атмосфера на големия поет, който го обитава.

Ганчева разказва за живота в Швеция, за суровите условия на север, където обстановката за работа – дърводобива – е много тежка; отхвърля слуховете за упадък на морала в Швеция – макар че отношенията между младите са твърде свободни, семейството е здраво и добре запазено.

Блага ни донесе новата си книга – романа „Отклонение“ – много хубава корица. Макар че снощи се прибрахме късно, прочетох началото му. Написан е с по-

¹⁷⁴ Зденек Нейедли – чешки литератор.

¹⁷⁵ Функционер на присъдружния на БКП БЗНС.

голяма лекота и яснота от „Пътуване към себе си“, с кристално чист език, точен и изразителен.

Като съдържание на вътрешни вълнения и на мисли е несравнимо по-богат от филма. Мисля, че „Отклонение“ ще има сред читателите огромен успех с образите и мислите си, със свежестта на маниера, по който романът е написан.

*

Първата лекция в Университета тая есен. Не започвам направо с историята на старата българска литература, а с увод, в който искам да въведа студентите в особеностите, принципите, методиката на литературната история, да ги заинтересувам за труда на литературния историк. За съжаление на тоя увод мога да отделя два-три часа, а той би трябвало да бъде четен цял семестър, защото чрез него студентът може да бъде въведен в научноизследователската работа – като първа стъпка към придобиване на научни навици. Бих искал да нарисувам няколко образа на литературни историци: Шишманов, Йордан Иванов, Б. Пенев, да покажа техните личности и благородството на техния труд.

*

Тая вечер след лекцията отидох в музея на Петко и Пенчо Славейкови – Стоянка Михайлова ме помоли да изслушам младия актьор Николай Калчев – подготвил е малък рецитал „Из писмата на Пенчо Славейков до Мара Белчева“. Момъкът изпълни композицията с усет, но малко монотонно – текстът е монотонен. Избрали са лирични късове, които представят отношенията на Славейков и Мара Белчева в твърде сантиментална рамка. Жизнелюбието на Славейков, дълбокото вътрешно осмисляне на тая дружба са изчезнали напълно.

Изказа се Блага (също присъстваше) – харесва чистотата на отношенията – нещо, което не може да не направи силно впечатление на съвременния човек. Една особена тоналност, която ни отвежда към друго време и необикновени отношения.

С огромно удоволствие изслушах бележките на Катя Зехирева. Тя седеше през цялото време спокойна и съсредоточена, без всякаква поза, естествена и съдържана. Някогашната ѝ красота, която озаряваше чудесната ѝ глава като пламък, като светлина, е избледняла, но запазила се е цялата ѝ привлекателност, неповторимият ѝ чар на жена, цялата ѝ одухотвореност. Водил съм много разговори с Катя – винаги е било приятно да разговарям с такава обаятелна и културна актриса. Но тая вечер бях поразен от нейната интелигентност, от точността, с която направи бележките си, от тънкото разбиране на текста, от чудесното познаване на Пенчо Славейков, от дълбочината на наблюденията, от прецизността и красотата на езика. Какво е станало с тая жена? Тя е преобразена. Или може би не съм я познавал достатъчно добре. От няколко години преподава в Театралния институт – по рецитация. Сега виждам не само опита ѝ, интуицията на артиста, но и солидните

знания на специалиста, умението за строг и точен анализ, финеса на мисълта. С годините е получила нещо ново – вътрешна съсредоточеност и глъбина.

Обещах да ѝ се обадя, като се върна от Полша. С Катя съм водил винаги приятни разговори – в една атмосфера на въодушевление, което идеше от нейното изкуство. Повечето от ролите ѝ са ме възхищавали. Понякога ѝ липсваха нюанси, по-ярък релеф в образите, но винаги излъчваше очарование и увличаше с художественото си чувство. Знам, че сега се намира в един от трудните си периоди – на прехода от един тип роли към друг. Това са критичните години за всеки артист и основно за актрисите. Ако би могла да получи по-голяма професионална култура с един продължителен престой в чужбина, това би ѝ помогнало да преживее безболезнено прехода, да намери нов силен израз на таланта си, да обогати своето изкуство. До колко това ще стане – не знам. Но че тя притежава една удивителна интелигентност, е съвсем очевидно. Да се разговаря с Катя, е вече не само приятно – това значи да добиеш дълбоко вътрешно удовлетворение.

София, 24.IX.1967, неделя

За няколко дни в София е проф. Шмаус от Мюнхен. Дребен, подвижен, жив, с присъщата му скромна усмивка, говори български спокойно и плавно. Заедно с Бешевлиеви го заведохме на шопския фолклорен събор в Западния парк. За него това бе извънредно приятна изненада, рядък случай като фолклорист да види народни танци и обичаи, да чуе непосредно народни песни.

Шопският фолклорен събор представляваше интересно зрелище във всяко отношение. Участваха твърде много възрастни хора – мъже и жени, които са запазили абсолютно естественото възприемане на песни, обичаи и танци – това не е нещо, към което се приучват и възвръщат, то просто не е изчезвало от съзнанието и бита им. Затова с пълна непосредност възпроизвеждат обичаите, песните, словото. Интересното е обаче, че и младите, които са вкусили вече от градската цивилизация, чувстват съвсем естествено фолклорната традиция. Струва ми се, че никъде другаде при подобни обстоятелства – близост с един голям град – не съществува такова живо отношение към фолклора. То ще се дължи главно на консерватизма на шопите; тоя консерватизъм не бива да се схваща само откъм отрицателната му страна.

Гледах обичаите и танците, слушах песните и хумористичните разкази, възхищавах се от яркия цвят на облеклата и отново си мислех за голямото място, което и до ден днешен фолклорът заема в душевността на българския народ. Това прави проблема за народното творчество у нас актуален като предмет на изследване, като възможност за въздействие върху изкуството, като битова форма. Мисълта за създаване на Институт за български фолклор все повече се налага.

*

Следобед у Блага Димитрова. Показва ми снимки от Виетнам – сред виетнамски деца, при писатели, пред прага на загиналия български лекар Бончев (запоз-

нах се с майка му, която дойде у тях на гости – възрастна жена в черно, с много приятно лице, някогашна гимназиална учителка по български език във Враца – учила е Андрейчин, Бурин¹⁷⁶, Асен Босев¹⁷⁷ и др.) На снимките спокоен виетнамски пейзаж; не можеш и да предположиш, че на тая земя сега пада всеки час огън, който я унищожава. Блага изглежда чудесно – в бялата или светло-пъстрата си лятна рокля, усмихната или замислена в разговора си с виетнамските писатели. Годишите несъмнено ще отнемат очарованието, но снимките ще останат да свидетелстват за това почти странно и невероятно увлечение на тая красива и елегантна жена по най-сложните проблеми на литературата и човешката съдба. Своеобразен аскетизъм. Бихме сметнали на пръв поглед, че животът я е отредил за друго, но тя е избрала трудния път на писателя и най-мъчителните мисли за изкуството и за съдбата на личността, за участва на културата в нашия жесток век и в нашата страна на ограничения и на ограничени хора.

В четвъртък Блага заминава отново за Виетнам (напомня ми да не се изпусна пред майка ѝ – не знае). Две цели: да вземе виетнамското момиченце, което е харесала там при първото си отиване (иска да го доведе тук поне за известно време, да го спаси от войната), и да събере нови материали върху книгата си за Виетнам. Това ще бъде повече белетристика, отколкото пътепис; съдбата на детето ще е сюжетната обединителна нишка. Сигурно ще бъде умно написана книга, най-малко като размисъл и като език. В това отношение в „Отклонение“ Блага е постигнала извънредно много – ясна композиция, кристална чистота на езика.

*

У Емилиян Станев. Днес е бил в Търн, видял е ждрелото на Ерма; възхитен е от красотата му. Тази сутрин ме е търсил да отидем заедно, но аз бях излязъл рано за шопския фолклорен събор.

Разговаряме отново за Търново, Евтимий, четиринадесетия век – все с оглед на новата му книга. Искане ми литература за исихазма. Горедолу се е оформила основната фигура: исихаст, ученик на Евтимий, минал през търсенията и увлеченията на исихастите и еретиците, прекарал из горите (тук ще бъде вплетен и любовен момент), след това попаднал в Търново по време на обсадата му, свидетел на последните дни на българското царство. Всичко това разказано от него, когато е вече избягал от България.

Емилиян ми говори за трудностите да намери съответната жанрова форма и езика. Интересува го проблемът за житията, за житийната форма – прочел е откъсите в моите „Старобългарски страници“. Искане да прочете още жития. Що се отнася до езика, той трябва да се отличава от обикновения език, по-извисен, неархаизиран, но с нюанси на старинност, с дълги периоди – насечеността на фразата тук няма да отговаря. Посочвам му, от една страна, езика на Евтимий като образец на един по-извисен стил, и от друга – „Житие и страдание грешного Софрония“, като езикова база до известна степен.

¹⁷⁶ Иван Бурин – псевд. на бълг. поет Иван Алексиев.

¹⁷⁷ Бълг. писател.

Не знам дали това е най-правилният път, който Емилиян Станев е избрал – историческата белетристика. Тук се изискват и дълбоки познания, и историческа интуиция, а те му липсват; пречат му и преднамерените теории. Очевидно е, че Емилиян иска да разчупи образа, да излезе на нов път. Това е добре, защото е израз на недоволство от себе си и на търсене, на разширяване на хоризонта, на художествено разнообразие. Но все пак здравата почва е в нашия съвременен живот – в Търново и Елена, от които носи многобройни образи (никога няма да забравя образа на „търновската царица“ в ненаписания още разказ с това заглавие), горите и планините, чиято поезия така дълбоко чувства. Емилиян Станев още не е изчерпал цялото това свое богатство. Един опит в историята – „Сибин, княз преславски“ – е достатъчен, както бе достатъчен един опит в общественополитическия роман – „Иван Кондарев“. Поне да беше се насочил към Възраждането – „Султански лов“; епохата е по-близка и психологията на хората е по-уловима, защото ни свързват с нея още хиляди нишки.

В началото на разговора Емилиян ми казва: „Страшно много сюжети имам, цял кипя от сюжети, раждат се и зреят. Приличам на дърво, обсипано с плодове – чакам да видя кой ще узрее пръв, за да го откъсна“.

*

Камен Калчев и Мария заминават в понеделник за Париж. Снощи отидохме да вечеряме в „Добруджа“¹⁷⁸; намерихме там Мери и Людмил Стоянов. Били в Михайловград¹⁷⁹ на дните на революционната поезия. Върнали са се, както винаги, недоволни, уморени, разочаровани. Никъде не могат да намерят място, което да им хареса; навсякъде са отегчени. Имат ли смисъл тогава пътуванията? Всички смятаме, че това е ужасно уморително, особено за Людмил, който през февруари ще навърши своите 82 години. Мери все едно, че не е чула това, за което говорим – вече се готви да пътува за Рим...

След вечеря се разхождаме с Камен и Мария покрай канала. Отново разговори за нашите писателски работи. Джагаров е решил да създава от Съюза „министерство“ (вероятно мечтае за нещо такова) – референти, референти, референти... Какво е това? Мания? Неудовлетворени амбиции? Или просто липса на какъвто и да е здрав смисъл? Бих го посъветвал – да се затвори вкъщи и да пише; от това и Съюзът и литературата ще имат по-голяма полза. Никакво учреждение досега, дори когато се нарича Съюз на писателите, не е подпомогнало развитието на литературата, а по-скоро ѝ е пречило. Какво ще ръководи Джагаров със своите референти? Няма ли те да се превърнат в своего рода цензори? Разбира се, никой сериозен писател няма да се интересува от новите хрумвания на един вманиачен човек, защото литературата е в самотата, в труда, в дълбочината на мислите, в съсредоточеността на духа, а те са далече от пазара на човешката суета.

Но не това е най-лошото – това са просто подражания. Неприятното е в преследванията, които се организират срещу известни хора. Започнато е преследване

¹⁷⁸ Вероятно става дума за Руския клуб, който е на ул. „Добруджа“.

¹⁷⁹ Днес по странната прищявка на президента Ж. Желев – Монтана.

срещу младия критик на „Септември“ Йордан Василев. Причините? Предложил на „Лит. фронт“ статия – защита на Т. Жечев и Здр. Петров, изказал се лошо за поезията на Евтим Евтимов и Анастас Стоянов, любимци на Джагаров. И сега трябва да бъде унищожен. От друга страна, Богомил Райнов на отговорно място – като представител на Съюза на писателите – остро се изказал срещу превеждането на западни писатели като Камю и други. Понеже това не може да бъде невежество, то е нещо друго, което трябва да се назове с много тежка дума. Питам се: така ли ще създаваме нашата култура? И докога ще стоим на опашката на човешкия прогрес?

*

Чета книгата на американския литературен историк и критик Ван Вик Брукс „Писател и американская жизнь. Том I. Расцвет Новой Англии“ (Москва, 1967). Нова книга, която купих вчера; името ми е неизвестно. Оказва се, че това е част от една петтомна история на американската литература (от края на XVIII в. до Първата световна война), написана от Брукс. Но това е литературна история, коренно различна от това, което сме свикнали да разбираме под това название. Нито периодизация, нито хронология, нито биографии на писатели, нито анализи на произведения, нито библиографски прегледи. И все пак нищо от това не липсва, само че е дадено в свършено друга структура, в една нова амалгама. Това е наистина история, разказ за развитието на литературата, проследяване на литературния живот, основано на точни данни и на сериозни, основни проучвания на събития, личности, произведения, идеи, литературни дискусии, общественостополитически фон. Във всяка отделна глава (те са много – 28) стои едно събитие, една книга, една личност, един момент от историческото развитие на литературата. Заглавията говорят за това: „Бостон во времени Гилберта Стюарта“, „Гарвардский университет в 1815 году“, „Побережье и хинтерланд“, „Годы странствий Джорджа Тикнора“, „Новие времена Бостоне и Кембридже“ и т.н. Тук обаче няма никаква белетристика, въпреки че разказът е пълен с живост и интерес.

Спомням си и друга подобна американска книга – за импресионизма и постимпресионизма на Джон Ревалд. Може би този тип истории не са измислица на американците, но те са ги приели и разработили много успешно.

Като четях книгата на Брукс, започнах да мисля за една подобна книга за българската литература. Бих я назвал „Деветнадесети век“, защото ще обхваща един извънредно важен период – раждането на една художествена литература, от Софроний до Пенчо Славейков. И това ще бъде история – чрез литературата – на цялата култура на народа през този решителен век. Виждам глави за Софроний и неговите последователи, за българското училище в началото на века, за Берон и Априлов, за развитието на българската култура – Никола Пиколо, Селимински, Раковски, за печата и поезията, за белетристиката и драмата, за философията и критиката, за черквата и революцията, за прехода от робство към свободен живот, за Вазов и Зах. Стоянов, за университета и Иван Шишманов, за К. Величков и Влайков, за Благоев и социализма, за Пенчо Словейков и Европа, за критическия

реализъм на Иван Вазов през деветдесетте години и за появата на пролетарската поезия на Дим. Полянов, за политическия печат и борбата срещу Стамболов, за политическата подлост и съдбата на Алеко Константинов, за правописните реформи и преводите от чуждите литератури, за д-р Кръстев и Ал. Теодоров-Балан. И така нататък, защото това са само бегли теми и нахвърляни имена.

Такава книга би могла да покаже действително процеса, пътя, развитието, личностите, творбите, нарастването на културата на народа. Във всяка глава – един акцент, а в книгата – една хронология, която отразява ритъма на историческото развитие в цялата му сложност, в цялото му разнообразие, в цялата му пъстрота.

В книгата на Брукс има достатъчен брой илюстрации, които допълват, доизясняват, дават колорита на епохата. Вглеждах се в тях внимателно и с интерес.

Тази книга за деветнадесетия век нито ще повтори, нито ще замести една синтеза на българската литература, опряна върху основните литературни и идейни течения, върху основните етапи в развитието на хуманизма.

София, 25.IX.67, понеделник

Преди няколко дни бяха у дома Доротея и Майкъл Холман, младата българо-английска двойка от университета в Лийдс; Майкъл е млад преподавател по руски език, а Доротея следва медицина. Знам ги от няколко години от София, виждах ги в Оксфорд. Той е научил много добре български език и е обикнал нашата страна и култура – с всички резерви на западния човек, израснал и възпитан в друга духовна атмосфера.

Четохме стихове от новата книга на Блага Димитрова „Осъдени на любов“. Стиховете [им] харесват. Майкъл Холман ги приема с интерес. Чета му стихове и от други книги на Блага, за да получи по-пълна представа за нейната поезия. Но от Блага стигаме до Далчев – прави му извънредно силно впечатление, посреща го като откритие, изведнъж почувства големия поет и като мисъл, и като образи, и като поетически израз, и като език. Помоли ме на всяка цена да му намеря книгата на Далчев.

*

Тая вечер разговаряхме с Иван Гълъбов¹⁸⁰; в събота заминава за Залцбург да заеме поста си директор на Славянския институт в университета. Той ще постави началото на славистиката в Залцбург като пръв ръководител на славистичната катедра; Мария Слодняк¹⁸¹ ще му бъде асистентка. Несъмнено това назначение е голяма чест и лично за Гълъбов, и за нашата страна. Колко слабо е разбирането на нашите власти за националното значение на такъв успех... Навсякъде се стремят да завоюват такива позиции, а у нас, когато им ги предлагат, се измислят пречки, създават се трудности, ограничават се възможностите. Каква е тая наша съдба –

¹⁸⁰ Бълг. славист.

¹⁸¹ Мария Петрова-Слодняк – бълг. славистка.

да си вредим сами, отколкото враговете биха сторили това. Никакво чувство за национална гордост, никакво виждане в перспектива!

Гълъбов ми излага плановете си; иска някои съвети. В края на разговора споменава, че той пост, който той приема с радост, за съжаление го отдалечава от една възможност да участва в конкурс по история на българския език след оттеглянето на Мирчев¹⁸². Разказа ми с огорчение за комбинациите, които се правят, за да бъде избегната неговата кандидатура.

От по-рано знаех, че съществува известна неохота у Мирчев Гълъбов да заеме мястото му; причините са от научен характер – Мирчев се бои от някои негови схващания по въпросите на старобългарския език. За да не засили огорчението на Гълъбов, не му споменавам нищо за това неразположение на Мирчев. Не познавам работата по същество и не бих могъл да взема страна. Но си мисля за съдбата на Иван Гълъбов – най-способният студент в областта на лингвистиката от поколението, което намерих в университета при назначението ми за асистент. Неговите тогавашни знания учудваха, способностите му бяха признати за безспорни. И тъкмо той толкова даровит човек трябваше дълго да остане далеч от Университета и Академията, да бъде пренебрегван и огорчаван заради незначителни политически обвинения. Бурмов¹⁸³, който го издигна пръв, по-късно решително се отказа от тях и пое защитата на Гълъбов.

Изборът на Залцбургския университет е съвършено сполучлив, а от наше гледище трябва да се радваме, че българската наука ще бъде представена там от един широко и много добре подготвен човек, при това с превъзходно държане и голяма обща култура.

*

Късна вечерна разходка с кола по пътищата в подножието на Витоша. Въздухът е още топъл след днешния задушен ден. Лунна светлина трепти над полето. Редки блеснали фарове на коли. Тишина и спокойствие, сякаш се намираш в някакъв друг свят. И отново мечти за самотата далеч от града, в малка полска къща, сред зеленина и дървета – самота, от която се раждат съсредоточеността и дълбочината.

Разговори в тишината – спомени, носталгия за часове на вътрешна вглъбеност, мечти, които вече никога няма да се сбъднат. И обещания пред себе си – излишни, защото ще останат напразни. Пустиня...

София, 26.IX.1967, вторник

В 4 ч. заседание на президиума на Съюза на писателите. Джагаров изложи доста разумно и приемливо проекта си за ново разделение на задълженията на ръководството – всеки член да отговаря за отделен литературен жанр. Въпросът е обаче как всичко това да се организира; не получава ли Съюзът функции, които не са му присъщи, не се ли натоварва с ръководни задачи, които мъчно ще

¹⁸² Кирил Мирчев – бълг. езиковед.

¹⁸³ Може би става дума за историка Александър Бурмов.

се осъществят, не се ли измества естествената роля, която играят за развитието на литературата, критиката, редакциите, издателствата...? Опитът ще покаже. Все пак ми се струва, че Джагаров живее в някаква надоблачна сфера, твърде далеч от реалността.

Съжалявам, че трябваше да напусна рано заседанието заради Факултетския съвет, където се избираше Георги Марков¹⁸⁴ за доцент по теория на литературата. Въпреки острата отрицателна рецензия на Ем. Стефанов (отново показал субективизма и ограничеността си) срещу Марков бяха дадени само два гласа „не“ и две бели; останалите 19 души гласуваха за него.

Варшава, 28.IX.67, четвъртък

Самолетът пристигна снощи късно – към 11 ч. Само няколко минути преди това е кацнал прежният самолет, с който е пристигнал Карел Крейчи. Хелена Капелус ни чака. Познатият хотел „Бристол“; с Крейчи сме в една стая. Той ми припомня, че сме на „ти“. Внимателен, спокоен, със забележителна литературна култура, с огромни връзки с научния и писателския свят във Варшава, където е свой човек. Не разговаряме за личните му неприятности (преди години го отстраниха от Пражкия университет), но въпреки шеговитостта му, резигнацията е сложила печат върху държането му. Към това се е прибавила и самотността.

Тази сутрин, преди заседанието на Комисията за литературна терминология, обикаляхме с Крейчи из Варшава: Краковске пшедмешче, Крулевска, Мазовъецка, Свентокшинска, Маршалковска, Йерусалимска, Нови швят; спомени за предвоенния изглед на тези улици; за живота в някогашна Варшава, за някогашните варшавски професори.

Палац Сташица, залата на кръглата маса. Кшижановски се разцелува с мен (на обяд в ресторанта ми предлага да минем на „ти“ – нещо, което ме стеснява). Неизменен от години – същото опънато лице и прилепнали коси, същият глас. Маркевич, който е напълнял; Скворчинска, поотслабнала и застаряла, но лицето ѝ е придобило сякаш още по-голямо благородство, а когато започва да говори със своя мек, звучен, ясен и приятен глас, с лека усмивка, която не слиза от устните ѝ, човек забравя за изминалите години. Не познавам отначало Янион до нея – сменила е прическата, лицето ѝ е получило нещо твърдо и остро. Тук са Фишман, Магнушевски и Маменова, която е също с нова прическа – отрязала е косите си, които събираше на голям кок. От Германската демократична република – Юнгерс и Леман, от Югославия – сравнително млад човек, когото виждам за първи път, от Нови Сад (Живанчевич).

Кшижановски открива заседанието. Изказванията са кратки, преминават в непосредни разисквания и разговори. Въпросът е интересен: неустановената и твърде сложна литературна терминология в славянските страни. Комисията за езиковедска терминология работи отдавна и вече е подготвила синонимен речник на термините – по-скоро превод на тези термини на всички славянски езици и из-

¹⁸⁴ Бълг. литер. критик, по-късно професор.

вестни обяснения за тяхната употреба. Що се отнася до речника на литературната терминология, той ще бъде от друг тип, ще съдържа основните, най-общии дефиниции. Дълго спорим за нормативността на речника – един от най-интересните въпроси. Въпреки възраженията на Скварчинска, все пак всички се съгласяваме, че нормативността е неизбежна.

Следобед заседанието продължи с кратки доклади за работата върху литературната терминология в отделните славянски страни.

Намирайки се в полска среда, във Варшава, слушайки умните и задълбочени размисли и бележки на полските учени, отново ме обхваща носталгия за полски научни теми. Но как може да стане това, когато времето ми в София незабележимо, неусетно изтича между пръстите и многобройните ангажименти ми отнемат възможността за по-съсредоточена и углъбена работа...

Гледах тази вечер „Танго“ на Мрожек в Teatr Współczesny. Въпреки че пиесата е отдавна на сцената, залата е пълна. Завесата се вдига и човек навлиза в един особен свят – всичко е много земно, грубо и конкретно – в обстановката, вещите, облеклата и все пак има нещо странно и ненормално, някакъв хаос в претрупаността на предметите и в поведението на героите. Две поколения: старите и младите, дедите и внуците търсят път за изход от тоя хаос и накрая противопоставят се едно на друго, всяко вярно на своето време и на своите принципи. Между тях е поколението на бащите, майките и синовете – средното поколение, разложено, егоистично, деморализирано. Но изходът от хаоса се търси неконструктивно, с примитивни понятия за порядък и хармония, с насилие, с плитък и външен бунт, в пустословие. В края на краищата примитивизмът, грубостта и насилието обезвладяват обществото, отнемат волята на човешката личност. Мрожек е показал това по един релефен, ярък и убедителен начин – зрителят остава потресен. Не е трудно да се разбере алегоричният език на автора. Компрометирано е всичко – и бунтът на младите, и борбата за порядък, стабилизация, хармония, и вярата в идеите, всичко е абсурдно и безсмислено. Горчивият размисъл на Мрожек те кара да изтръпнеш.

В програмата има един интересен пасаж за Кафка¹⁸⁵. Един от близките му чешки приятели разказва: „Бях с Кафка на изложба на френски художници... Там имаше картини на Пикасо: кубистки натюрморти и розови жени с огромни стъпала. – Ето един самоволен деформатор – забелязах. – Не смятам – каза Кафка. – Просто се отбелязват осакатяванията, които не са достигнали още до нашето съзнание. Изкуството е огледало, което бърза като часовник. Понякога“. И пиесата на Мрожек е избързала напред – като едно песимистично пророчество.

„Танго“ трудно би могло да се играе у нас; все пак полската общественост си позволява една такава жестока ирония над себе си.

Постановката на Аксер е безукорна, а играта много добра. Великолепен е Тадеуш Фиевски в ролята на дядото. Последната сцена на тангото, което дядото играе с Едек (Ю. Нелборчан), е нещо потресаващо и незабравимо. Много добри са също бабата (Барбара Людвиранка), майката (Халина Косабудзка), бащата (Мач[ей] Павликовски); по-слаби са Артур (В. Михниковски) и Аля (Барбара Солтисик).

¹⁸⁵ Франц Кафка – немскоезичен чешки писател от еврейски произход.

Връщам се бавно от Плац Збавицеля до „Бристол“, без да мога да се откъсна от впечатлението от „Танго“. Мрожек търси образа на нашето време. От какви позиции? От позицията на разочарованието? Или може би на мъдрите и пророците? Няма съмнение, че той е видял основни недъзи на нашето време, на съвременното общество, видял ги е с жестоко и безстрашно проникновение и ги е нарисувал с горчивина, от която те побиват тръпки.

Варшава, 30.IX.1967, събота

Днес сутринта завършиха заседанията на комисията. Проф. Кшижановски нито успя да направи никакви изводи, нито можа да формулира решенията. Или работата на комисията не го засяга много дълбоко, или годините вече сериозно са се отразили върху неговите организационни способности.

В 12 ч. отидохме в Народния музей да видим подготвената за официално откриване утре на фреските от Фарас, Судан. Нещо забележително и необикновено! Една полска археологическа експедиция начело с проф. Михаловски (самият той ми разказваше за това – усмихнат, жизнен, подвижен, макар и целият побелял) през 1961–1964 г. открила в Северен Судан, на брега на Нил, в Нубия, в малкото селце Фарас, голяма християнска катедрала с монументални фрески. Разкопките са започнали по инициатива на ЮНЕСКО, за запазване на паметниците, които е предстояло да бъдат наводнени от строящия се голям язовир¹⁸⁶. Поляците са успели да спасят откритите фрески, да пренесат половината във Варшава (другата е останала в Судан, в столицата Хартум) и да ги съхранят за бъдещите поколения по един изумителен начин. Колкото е важно откриването на тези великолепни произведения на старото християнско изкуство (от VIII–XII в.), два пъти по-голям подвиг представя извършената консерваторска работа, за да бъдат запазени в своя истински вид. Изложбата е подредена с голям вкус, фреските и всички други паметници (египетски барелефи, гръцки надписи, предмети) са показани с пълно разбиране, с чудесно външно оформление.

Колоритът на фреските е твърде близък на някои паметници на старата българска живопис (например стенописите в Земен) – светъл, бих казал слънчев, с въздушна лекота, с едри декоративни линии. Но образите са други, битовите детайли ни отвеждат в един друг свят. Странно впечатление прави контрастът между бяло и черно – от една страна, белите лица на библейските светци, а от друга, черните на местното духовенство. Макар и нарисувани в схематична рамка, тия лица имат свой израз и говорят – особено очите. Има една глава на света Ана от първата половина на VIII в. – съсредоточено лице, големи очи, един пръст на устните, който придава замисленост на целия образ – тази Ана не може да се забрави никога.

*

Две вчерашни посещения. У младото семейство Пенъонжек на ул. „Университетска“, близо до някогашната „Академицка“ 3, където прекарах някога две годи-

¹⁸⁶ Асуанския.

ни. Млади хора, извънредно културни, скитници, които са обиколили вече много страни. По стените стари оръжия, екзотични предмети и рисунки, свидетели на многобройни пътувания.

След това в познатия дом на проф. Фишман, на „Нови швят“ 75, откъдето не за първи път влизам в красивия притихнал двор, вторият вход наляво, един етаж по-горе и се отваря вратата на едно жилище, където винаги са ме посрещали мили и усмихнати Фишман, г-жа Фишман, дъщеричката, която е вече пораснала и загубила детинските си черти, защото се е превърнала в красива девойка.

Фишманови ми разказват този път дълго за разразилите се напоследък лични бури във Варшавския университет – конфликта между Магнушевски и Слизински, завършил с избора на първия за ръководител на славянската катедра и с оставката на втория. Покрай трагичното има и много комични елементи, които оживяват разказа. По-късно вечерта в театър „Атенеум“ Магнушевски накратко допълня картината на разразилата се буря. Не може да скрие задоволството си от развитието на събитията: „Знаете ли, това винаги е било най-важният въпрос в живота ми – въпрос за моята съдба на учен и човек...“.

*

Тая вечер гледах в театър „Атенеум“ пиесата на Исак Бабел *Zmierzcs*¹⁸⁷. Потресен съм не толкова от Бабел, а от голямото театрално изкуство на поляците. Обикаляйки квартала около „Атенеум“ (бях дошъл по едно недоразумение един час по-рано), мислех си още колко лошо живее полският народ, още колко неща трябва да превъзмогне, за да стане животът му човешки. Старото предвоенно „Повисле“, свърталище на крадци и проститутки, с полутъмни улици, с неприветливи сгради, още не е изменило напълно вида си, макар че постоянно растат върху развалините нови, модерни сгради. Пролетариатът е взел властта в Полша, но неговият квартал „Повисле“ е запазил до голяма степен мръсотията си. Някогашна Варшава е строена така, че е обърнала гръб на Висла. Сега покрай Висла са прокарани булеварди и са изникнали градини. Но все още е много тъжно по улиците под моста „Понятовски“ (той, преди да достигне реката, минава над тая ниска част на града). Тъжно ти е да гледаш овехтели тротоари, порутени стени, мрачни фасади, уморени бедни хора. Мислех си: какво правят тези поляци? Те са се оказали напълно безпомощни и дори сякаш им е липсвала инициатива да преобразят живота на тези мрачни квартали. Що за липса на способности у един народ! И отивах по-далече в разсъжденията – за невъзможността на човека изобщо да се справи със социалната беда, защото тази гледка на мрачни и порутени сгради, на неуютни домове, на измъчени и лошо облечени хора ще я срещнеш в цяла Европа: в Италия и Франция, в Унгария и Полша, и т.н.

В театъра обаче трябваше при всяка сцена да се разкайвам за своята несправедливост към полския народ. Отдавна не съм виждал такова представление, направено с неповторима актьорска култура, с тънко режисьорско разбиране, с дълбоко вникване в средата на одеските евреи и в човешката душа. В тоя спектакъл имаше

¹⁸⁷ „Залез“.

сцени, които не могат да се забравят (може ли някъде другаде да се направи с такова изумително майсторство сцената в синагогата?), образи, които са съвършено изработени. Пълнен ансамбъл, нито един слаб актьор. Но някои от тези образи са монументално изваяни: бащата Mendel Koyk – Ян Свицерски, Боярски – Jan Kosiński, канторът в синагогата – Мариян Рулка, сина Беня – Михаил Павницки, равинът и др. Като наблюдавах тяхната игра, мислех – не може да има по-добри актьори от тези никъде на света и никъде не могат да изпълнят по такъв силен и ярък начин да изпълнят пиесата на Бабел. Малко е да се каже, че това бяха живи хора, свързани естествено, дълбоко, непосредно с една житейска среда. Защото това бяха и актьори (дори декорите се сменяха в полумрак пред публиката – никой не бе се постарал да скрие театралната илюзия) – актьори, които сякаш умееха да погледнат и отстрани на играта си и да се възхитят, въодушевени от това, което вършат. Свицерски показва огромните възможности на големия актьор за превъплъщаване, за показване пълно и дълбоко един образ, за разкриване на неговото развитие. Гордият, суровият, силният Мендел от първите сцени; Мендел в кръчмите – пиянстващ, до известна степен загубил самообладанието си, душевното си спокойствие, но все още неотразим; Мендел в любовта, по-скоро еротичната сцена с младата Маруся (чудесната Ванда Коченска, която изигра тая сцена великолепно); побоят, нанесен му от синовете и след това смазаният Мендел, униженият, унищоженият, някога силен човек в последната сцена – гощавката, която урежда синът му пред равина, който с ирония и сарказъм, но с дълбоко убеждение в неизбежността на една вековна битова и религиозна традиция търси смисъла на разигралите се събития. Едва ли може да се намери по-добро съчетание от режисьор (Бохдан Коженевски) и актьори – те взаимно са улеснявали задачата си. Режисьорът е имал голяма трудност да възсъздаде еврейската среда с нейната типична атмосфера; сценографът (Кшищоф Панкевич) му е помогнал извънредно много. Но без таланта и културата на актьорите никакви режисьорски усилия не биха довели до тоя успех. Сцените се редуват без паузи; преходът между отделните сцени се улеснява от флейтиста, чиито прости и сърдечни мелодии се докосват до трагизма на обществото, което се изобразява. Музиката е използвана много добре, а хорът на четиримата слепи мъже в кръчмата е нещо неповторимо.

Драмата на Бабел е много добре построена, с богати, разнородни образи, подчинени обаче на един основен колорит – еврейската атмосфера. Тая драма е силна, защото разкрива с жестока искреност необикновената съдба на едно семейство, на един баща, който притежава неистова жизненост, на един син, който е ново въплъщение на бащата. Животът има своя желязна логика – и тя се проявява и при този случай.

*

След театъра вечеряхме с младия сръбски доцент Живанчевич от Новосадския университет. Бил е две години лектор в Краков, написал е монография за Мажуранич¹⁸⁸. Човек твърде самостоятелен и твърд в схващанията си. Онова, което ми

¹⁸⁸ Иван Мажуранич – хърв. поет.

направи впечатление, е хубавото му чувство към българите – неколкратно и бих казал искрено – ми изтъква своите симпатии към нашия народ.

Варшава, 1.X.1967, неделя

От снощи съм в нова стая откъм улица „Карова“. Третият етаж. Прозорецът ми гледа към малка градина с брези и други дървета (тук някога след войната беше ресторант „Рим“, единственият оживял кът сред развалините). Над дърветата покривите на големите сгради по „Краковске пшедмешче“, кули на черкви.

Събудих се нощес от тих, равен шум – струваше ми се, че валеше дъжд. Погледнах от прозореца: мокри тротоари и плочи, но дъжд нямаше. Тая сутрин отново тих, равен шум, отделящ се от гръмливите движения на автобусите и колите. Погледнах отново – дъжд нямаше. Шумяха брезите, полските брези, и първите пожълтели листа падаха от дърветата.

Сега разбрах – тази нощ бе дошла във Варшава есента.

(Излезе като заемка от Йовковите „Земляци“...)

*

Отбих се тая сутрин в три варшавски черкви да послушам орган. Попаднах на орган с хор и проповеди; смесването на органните звуци с човешкия глас (при това хорове бяха посредствени) свършено убива впечатлението от тая покъртваща музика. И трите черкви пълни. Мъже и жени, стари и млади с книжка в ръка следят службата; някои са коленичили. Строги и съсредоточени, сякаш пренесени в друг свят.

Отново среща с религията в католическите страни: традиция, предавана сурово от поколение на поколение, убеждение, отчаяние и утеха едновременно. След Tango или Zmierzcs – тези жестоки картини на безизходността – какво остава? Може би само религията за хора, с векове възпитавани от черквата.

Ден на човешкото милосърдие – така е озаглавена една от проповедите. Монахини поднасят кутията за пожертвация. А на входа на черквите стоят, протегнали ръце за милост и помощ стари, бедни жени и инвалиди с отрязани крака.

*

Посетих Ядвига Нуркевич, на шестия етаж на ул. „Варински“. Извънредно доволна е от Слънчев бряг, където е прекарала две седмици. Разказва ми за неприятностите си със Съюза на писателите и с българското посолство. Миналата година Джагаров я поканил – предполагам, че повечето от учтивост, с общи думи. Но за чужденеца, за европейца думата значи много, за българина – нищо. Нуркевич повярвала и очаквала официалната писмена покана. В случаен разговор с посланика, тя споменала за тази покана. Посланикът направил въпрос чрез Външното министерство; от Съюза отговорили, че тази година им е трудно да изпълнят поканата. Преди известно време, след завръщането на Нуркевич от България, аташето по печата вдига телефона и ѝ съобщава, че на Съюза е невъзможно да я приеме тази

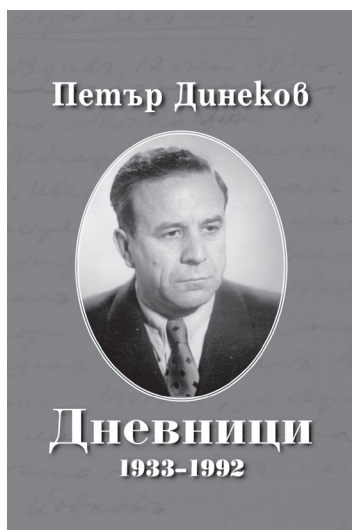
година. Нуркевич е възмутена от липсата на такт у тоя млад български дипломат: как може да ѝ се дава отговор – че отказват да я приемат, като че ли тя е просила за това, като че ли е подавала заявление...

Опитвам се да я успокоя, като признавам безтактичността на посолството. Тя не се сърди на Съюза – Джагаров е поет, може и да е забравил, може тази година Съюзът да е имал много поканени гости, обаче едно посолство никога не би трябвало по такъв начин да съобщава на един приятел на България това...

Говорим за преводите ѝ, които ще излязат скоро: антологията на разказа, „Покръстването“ от Евг. Константинов¹⁸⁹ (книгата няма никакви особени качества), „Цената на златото“ от Г. Стоев¹⁹⁰, разкази от Йорд. Радичков¹⁹¹, „Рали“ на Ст. Дичев¹⁹², иска да преведе и сборник разкази от Вежинов. С изключение на книгата на Евг. Константинов, която ѝ била дадена от издателството („Рах“) вместо романа „Време разделно“ от Антон Дончев¹⁹³, тя се стреми да превежда само значителни и хубави творби.

Следва

Излезе от печат

*Книгата можете да закупите от щанда
на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“.*

¹⁸⁹ Евгени Константинов – бълг. автор.

¹⁹⁰ Генчо Стоев – бълг. писател.

¹⁹¹ Йордан Радичков – бълг. писател.

¹⁹² Стефан Дичев – бълг. писател, основател на сп. „Космос“.

¹⁹³ Бълг. писател.

ТАЛОН

ЗА АБОНАМЕНТ НА СПИСАНИЕ „БИБЛИОТЕКА“, СЪВМЕСТНО ИЗДАНИЕ
НА НАЦИОНАЛНАТА БИБЛИОТЕКА „СВ. СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЙ“ И НА
СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“, ЗА 2016 г.

Име..... Презиме..... Фамилия.....

Фирма (библиотека)

ИЗПРАЩАЙТЕ АБОНАМЕНТА НА АДРЕС:

Пощенски код..... Град (село)..... Област.....

Улица..... бл..... вх..... ет.....

ап..... тел.....

Заплащам сумата от..... лева за:

	Бр. кн.	Ед. цена	6 м.	12 м.
☐ Сп. „Библиотека“	6	9,00 лв.	☐ 27 лв.	☐ 54 лв.

ЗА КОНТАКТИ И ИНФОРМАЦИЯ:

Диляна Стаменова – Административно-стопански отдел, тел. 9183 120,
e-mail: dl.stefanova@nationallibrary.bg

МОЖЕТЕ ДА ИЗПРАЩАТЕ ТАЛОНИТЕ НА АДРЕС:

1037 София, бул. „Васил Левски“ 88.
НАЦИОНАЛНА БИБЛИОТЕКА „СВ. СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЙ“
Административно-стопански отдел, Диляна Стаменова

По сметка:

IBAN сметка: BG20UNCR76303100112993, BIC код:
UNCRBGSF, Уникредит Булбанк,
Бизнес център София Батенберг, 1000 София.

С пощенски запис:

1037 София, бул. „Васил Левски“ 88.
НАЦИОНАЛНА БИБЛИОТЕКА „СВ. СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЙ“
Административно-стопански отдел, Верка Димова

**Прилагам към поръчката копие от платежния банков документ
или квитанция от изпратения пощенски запис.**